

GABRIEL ANDREESCU
EXTREMISMUL DE DREAPTA ÎN ROMÂNIA

SERIA
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ
ÎN ROMÂNIA

GABRIEL ANDREESCU

**EXTREMISMUL
DE DREAPTA ÎN ROMÂNIA**

CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ

ETHNOCULTURAL
DIVERSITY
RESOURCE
CENTER

CLUJ, 2003

EXTREMISMUL DE DREAPTA ÎN ROMÂNIA

Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2003

128 p.; 16x23,5 cm

ISBN: 973-85738-8-2

I. Andreescu Gabriel

©CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ
Cluj-Napoca, 2003

Seria: Sinteze

Coordonatori: Gábor Ádám și Levente Salat

Volumul 4: Extremismul de dreapta în România.

Lector: Lucian Nastă

Corectură: Bogdan Domocoș

Tehnoredactare: Elemér Könczey

Coperta și grafica seriei: Elemér Könczey

CUPRINS

Argument.....	7
I. Sensul termenului „extremism”.....	9
II. Ideologii, discursuri, asocieri extremiste.....	13
Mișcări de extremă dreaptă. Fondul tradițional legionar	
Revizionismul și antonescianismul	
Antonescianismul	
Presa națională scrisă și „cultura înaltă” în promovarea discursului violent antiminoritar, antimulticulturalist, antimodern și xenofob	
III. Principalele forțe extremiste: de la Vatra Românească la PUNR și PRM.....	29
Partidul România Mare	
Tentativa de lovitură de stat din anul 1999	
IV. Tendințe extremiste din Biserica Ortodoxă Română.....	35
Biserica Ortodoxă Română, cadru de manifestare a curentelor extremiste fundamentaliste	
Biserica Ortodoxă Română și contestarea statului de drept	
Supunerea clasei politice la presiunea ortodoxistă	
Legături istorice cu legionarismul	
Armata și Biserica Ortodoxă	
V. Legislația și instituțiile relevante pentru combaterea manifestărilor extremiste.....	47
Legislația privind protecția membrilor minorităților naționale	
Sistemul antidiscriminatoriu	
Ratificarea legislației internaționale relevante	
Aplicarea normelor	
VI. Factori care încurajează extremismul.....	55
1. România ca „stat slab”	
1.1. Serviciul Român de Informații și slăbiciunea statului democratic	
1.2. Limitele puterii naționale la nivel local	
2. Neîncrederea populației în instituțiile democrației	
3. Lipsa de transparență	
4. Sărăcia	
5. Corupția	
5.1 Corupția structurală	
6. Conexiunea sărăcie, corupție și extremism	

VII. Forțe care se opun extremismului în România.....	71
Forțe politice interne	
Participarea României la viața internațională, principal factor de limitare a extremismului	
Sinergia	
VIII. Concluzii.....	79
Din punctul de vedere al cadrului legislativ	
Din punctul de vedere al statului de drept	
În domeniul politicilor publice	
Atitudinea comunității internaționale	
Anexa 1.	85
Serviciul român de informații – instituție promotoare a ultranaționalismului	
Rapoartele SRI	
Provocarea antimaghiară din toamna anului 2001	
Evaluarea Raportului Comisiei de control al SRI	
Conclizii	
Anexa 2.	99
Ordonanța de urgență nr. 31 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist și xenofob	
Comparația cu alte norme juridice	
Cultul personalităților vinovate și reglementarea spațiului public	
Limbajul urii și distincțiile/indistincțiile Ordonanței de urgență nr. 31	
Negaționismul	
Negaționismul într-o fostă țară comunistă	
Este necesară adoptarea unei legi anti-negaționiste?	
Concluzii	
Indice.....	117

ARGUMENT

Volumul actual este o variantă dezvoltată a raportului pe care l-am pregătit în cadrul unui proiect regional inițiat de Institutul pentru o Societate Deschisă (Budapesta): „Monitorizarea și combaterea extremismului în Europa Centrală și de Est”. Proiectul a fost condus de către Nils Muiznieks, Directorul Centrului Letonian pentru drepturile omului și studii etnice.

Varianta propusă spre publicare a profitat de observațiile lui Renate Weber. Lectura și pregătirea volumului au fost făcute nu numai cu competență, ci și cu dăruire, de către Lucian Nastasă. Principalele referințe în domeniul extremismului din România au fost lucrările lui Michael Shafir și William Totok.

Un gând de grațitudine am pentru Cas Mudde, co-președinte al Consorțiumului european al Grupului permanent de cercetări politice privind extremismul și democrația (Universitatea din Edinburgh), cu care am dezbătut rapoartele naționale. Devotamentul său pentru tratarea liberală a extremismului mi-a dat mai multă siguranță în propria mea atitudine.

I.

SENSUL TERMENULUI „EXTREMISM”

În Raportul său pregătit pentru Comitetul Afacerilor Politice, privind amenințarea pe care o constituie partidele și mișcările extremiste din Europa la adresa democrației¹, raportorul Henning Gjellerod (Danemarca, Grupul Socialist) făcea o împărțire în cinci categorii:

I. Mișcări teroriste de extremă stângă, care au ca scop răsturnarea ordinii constituționate prin mijloace violente;

II. Mișcări armate naționaliste și pro- sau anti-independență, care urmăresc fie să obțină, fie să împiedice secesiunea unor provincii sau grupuri etnice;

III. Mișcări armate musulmane fundamentaliste și ramurile europene ale partidelor fundamentaliste din nordul Africii și din Orientul Mijlociu;

IV. Partide comuniste nereformate din Europa Centrală și de Est, care se opun oricărui compromis cu instituțiile stabilite în procesul de democratizare;

V. Partide și mișcări de extremă dreaptă, care promovează lipsa de încredere în democrație laolaltă cu rasismul, xenofobia, antisemitismul și revizionismul, toate în grade diferite.

Raportorul nota marea eterogenitate a evoluțiilor și manifestărilor asociate astăzi extremismului în țările Consiliului Europei; creșterea spectaculoasă a numărului partidelor naționalist-populiste în anii '90; importanța „unor demagogi talentați”; faptul că populismul și xenofobia sunt armele de bază ale extremiștilor, de asemenea uniți prin ostilitatea lor împotriva integrării europene; caracterul lor anti-american, date fiind anti-liberalismul și aversiunea față de orice lucru cosmopolit.

Această realitate complexă face ca alegerea unui anumit „concept al extremismului” să fie determinată de utilitatea lui, cu alte cuvinte, de capacitatea sa de a cuprinde tendințele cele mai destabilizatoare dintr-o anumită țară. În cazul României, acestea sunt reprezentate de multitudinea atitudinilor de tip rasist, șovin, antisemit, xenofob și de manifestarea lor

¹ Din data de 3 ianuarie 2000, cf. <http://stars.coe.int/>

politică. Ca urmare, obiectul paginilor următoare are în vedere atitudinile cele mai apropiate de „hipernaționalism”² sau „ultranaționalism”. În România, partea cea mai consistentă, cea mai eficientă și mai periculoasă a atitudinilor extremiste a luat forma hipernaționalismului/ ultranaționalismului³.

Una dintre întrebările uzuale cu privire la extremism ar fi dacă avem de-a face cu un extremism „de dreapta” ori „de stânga”. Această întrebare este de două ori relevantă în cazul României. În ultimele sale decenii, comunismul românesc a îmbrăcat haina național-comunismului, între atitudinile sale anti-maghiarismul jucând un rol tactic bine elaborat. După 1990, ultranaționalismul a fost condus de fostele elitele comuniste și ale forțelor de Securitate cele mai compromise, ca strategie de relegitimare⁴.

Din punctul de vedere al categoriilor tradiționale, rasismul, șovinismul, xenofobia, antisemitismul, sunt considerate atitudini de dreapta⁵. Restrângerea actualei analize la atitudinile extremiste de dreapta pleacă și de la faptul că extremismul de stânga a fost și pare să rămână, pentru o lungă perioadă de timp, o prezență obscură⁶. Cele câteva organizații extremiste de stânga identificate la începutul anilor '90 („Liga comuniști-

2 În sensul lui John Mearsheimer: „Credința că alte națiuni ori state-națiune sunt simultan inferioare și amenințătoare, și ca urmare trebuie tratate cu asprime” (John Mearsheimer, *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War*, în „International Security”, vol. 15, No. 1, Summer 1990, pp.5-56).

3 Deși folosit și în literatura românească, termenul de „hipernaționalism” este mult mai puțin utilizat decât varianta „ultranaționalism”. Vezi Valentin Stan, *Nationalism and European Security: Romania's Euro-Atlantic Integration*, în „International Studies”, Bucharest, 1995, No. 1, pp.27-48; Gabriel Andreescu, Renate Weber, *Nationalism and its Impact upon the Rule of Law in Romania*, în „International Studies”, Bucharest, 1995, No. 1, pp.49-64. Termenul „ultranaționalism” este preferat și în analiza cuprinzătoare pe care o face asupra României cercetătorul englez Tom Gallagher, *Democrație și naționalism în România, 1989-1998*, București, Edit. All, 1999. Un alt analist sistematic al manifestărilor extremiste din România, Michael Shafir, folosește același termen (vezi *Reports on Eastern Europe and East European Perspectives*: www.rferl.org/eeepreport/).

4 Vezi Gabriel Andreescu, *Ruleta. Români și maghiari, 1990-2000*, București, Edit. Polirom, 2001.

5 Formularea unuia dintre specialiștii europeni ai extremei drepte este următoarea: „Termenul «partidele de extremă dreaptă» se referă la partidele politice a căror ideologie de bază include (cel puțin) elemente de naționalism, xenofobie, șovinismul distribuției sociale, apelul la lege și ordine” (Cas Mudde, *Extreme-right Parties in Eastern Europe*, în „Patterns of Prejudice”, Institute for Jews Policy Research, vol. 34, no. 1, 2000, p.5).

6 Conform Raportului SRI iunie 1998-iunie 1999, grupările orientate către extrema stângă au avut amploare redusă, îndeosebi din cauza audienței modeste. Ele au vizat în special organizarea și legalizarea unor structuri ale Partidului Comunist Român. La sfârșitul perioadei analizate, funcționau 9 fundații și asociații care desfășoară activități de această factură. Deoarece mijloacele materiale de care grupările în cauză dispun sunt modeste, liderii fac demersuri să obțină finanțare din străinătate.

lor români”, „Comitetul de inițiativă pentru înființarea Partidului Comunist Român”, ziarul „Scânteia socialismului”) au fost absolut marginale în viața politică, în dezbateră mediatică ori în manifestările media⁷. Ele își mai fac cunoscută prezența, din când în când, printr-o luare de atitudine care cu greu își găsește loc în vreun ziar, ca apoi să dispară. Declarațiile lor ofensive contrastează cu totala lipsă de audiență și mijloace a unor astfel de organizații.

În acest context, Raportul lui Henning Gjellerod face referire doar în trecere la extremismul de stânga. Atitudinile extremiste de dreapta acoperă în esență fenomenul extremist în România⁸.

7 Gabriel Andreescu, *Raportul Serviciului Român de Informații*, în „Revista Română de Drepturile Omului”, nr. 6-7, 1994, pp.17-25.

8 Având în vedere gradul de sărăcie a populației, nivelul corupției și procesul de polarizare acută din România, lăsând loc unei clase mijlocii puțin numeroase, apariția unui extremism de stânga cu audiență nu este în principiu exclusă.

II.

IDEOLOGII, DISCURSURI, ASOCIERI EXTREMISTE

În România, identificarea acțiunilor totalitariste sau extremiste cade în competența Serviciului Român de Informații, în conformitate cu Legea privind siguranța națională a României⁹. Astfel, drept amenințare la adresa siguranței naționale se consideră și „inițierea, organizarea, săvârșirea sau sprijinirea în orice mod a acțiunilor totalitariste sau extremiste de sorginte comunistă, fascistă, legionară sau de orice altă natură, rasiste, antisemite” etc. Serviciul Român de Informații prezintă Parlamentului României rapoarte anuale. Lista principală a mișcărilor extremiste ar trebui să apară chiar în rapoartele SRI.

Primul raport de acest gen a fost dat publicității în luna octombrie 1994, sintetizând rezultatele activității pentru perioada octombrie 1993-septembrie 1994. SRI a indicat, în materialul său, existența unui „extremism de dreapta”, enumerând: Partidul Dreptei Naționale; fundații precum Bunavestire, Asociația Foștilor Președinți și Fruntași ai Organizațiilor Studențești din Epoca 1919–1948; publicațiile „Gazeta de Vest” – Timișoara, „Puncte cardinale” – Sibiu; editurile Gordian, Marineasa. A identificat și manifestări ale „extremismului de stânga”, enumerând: Liga Comuniștilor Români, Comitetul de Inițiativă pentru Înființarea PCR și ziarul „Scânteia socialismului”.

Raportul dat publicității la 23 noiembrie 1995¹⁰ face referire la fosta mișcare legionară din Alba, Brașov, Constanța, Cluj, Dâmbovița, Dolj, Iași, Galați, Gorj, Prahova, Neamț, Sibiu, Suceava, Timiș, Vâlcea, Vrancea, București. De asemenea, Cuiburile Moța și Marin și Horia Sima¹¹. Pentru extremismul de stânga, făcea referire la încercările de reorganizare ale fostului Partid Comunist, în particular, Partidul Comunist

⁹ Legea nr. 51 privind siguranța națională a României, „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 163, București, 29 iulie 1991, art. 3, alin. h.

¹⁰ Serviciul Român de Informații, București, 1995.

¹¹ SRI făcea referire la plângerea reprezentanților etnicilor evrei, în legătură cu apariția unor astfel de grupări.

Român-Târgu Jiu. Conform Raportului SRI iunie 1998–iunie 1999¹², în 1999 au continuat demersurile vizând reclădirea unei structuri la scară națională de tipul Gărzii de Fier. În prezent, activități din sfera extremismului de dreapta sunt promovate – de regulă într-o formă disimulată – de către 28 de organizații, asociații ori diverse nuclee clandestine. În acest moment există nu mai puțin de 12 fundații și asociații constituite din adepți ai legionarismului, dintre care unele fac în mod deschis apologia violenței și crimei politice.

Din rapoartele SRI a lipsit însă, în toată perioada 1994–2001, referirea la cele mai virulente formațiuni și mijloace de tip extremist: Partidul România Mare, Partidul Unității Naționale a Românilor, Mișcarea pentru România, fundații cum ar fi Vatra Românească, România Mare, publicații de genul „Europa”, „România Mare”, „Totuși iubirea”, „Vremea”, „Mișcarea”. Prin asta, SRI și-a limitat activitatea în funcție de interese politice. Partizanatul SRI a fost posibil și datorită unor vicii legislative (vezi Anexa I).

Drept urmare, rapoartele SRI nu asigură o viziune sistematică a extremismului din România, deși SRI este abilitat să îndeplinească tocmai acest obiectiv. Din contră, Serviciul Român de Informații a fost el însuși una dintre sursele de incitare cele mai eficace ale unor forme de extremism în România¹³.

Mișcări de extremă dreaptă. Fondul tradițional legionar

Organizațiile pe care SRI le-a considerat drept amenințare (de tip extremist) la adresa ordinii de drept corespund (cel mai des) formelor tipice ale extremismului de dreapta. În România, extremismul de dreapta urmează în esență tradiția legionară. Mișcarea legionară, care își asumă dimensiunea creștin-ortodoxă, a fost o puternică forță politică între cele două războaie mondiale. Ea a promovat teza identității dintre românism și ortodoxism, a susținut cultul *istoriei glorioase* și a văzut în evrei, țigani, homosexuali un pericol pentru fondul național tradițional. Cu maghiarii se situa în competiție simbolică, acuzând întreaga comunitate de revizionism. Legionarii au practicat asasinat, au declanșat o rebeliune pentru obținerea puterii – care a eșuat. Au militat pentru alianța cu Germania hitleristă.

Actuala extremă dreapta reia majoritatea acestor teme. La ele se adaugă cultul eroilor celui de-al doilea război mondial, în fruntea aces-

12 Serviciul Român de Informații, București, 1999.

13 Evaluarea extremismului trebuie făcută *contra* imaginii despre extremism pe care SRI a dorit să o ofere opiniei publice.

tora fiind așezat Mareșalul Ion Antonescu și reclamarea teritoriilor luate prin forță de URSS la sfârșitul celui de-al doilea război mondial (dar *de facto*, încă din 1939, în urma pactului Ribbentrop-Molotov).

Este dificil de evaluat numărul grupărilor și manifestărilor extremismului de dreapta, pentru că nu întotdeauna grupările candidate la acest statut pot fi considerate, *indiscutabil*, extremiste. Anumite organizații se concentrează pe o temă dintre cele enumerate, altele se adresează unor teme complementare. Obiectivul eliminării regulilor democrației, odată preluată puterea – aspect central al extremismului –, nu este nici el asumat de toate grupările care invocă temele extremei drepte.

Cea mai vizibilă organizație, la începutul anilor 2000, care se mobilizează în numele dreptei și își asumă și simpatia legionară, este Noua Dreaptă, prezentă cu afișe pe străzile Bucureștiului și ale altor mari orașe, în special, prin Universități. Ea este semnată de a unor declarații specifice, alături de alte organizații¹⁴. Editează revista „Noua Dreaptă” și are un site propriu pe Internet¹⁵. Iată un cuprins: *Pericolul țigănesc, Ofensiva sectelor, Falimentul partidelor, NU homosexualității, STOP imigrației*. Rezolvarea problemei romilor s-ar face, conform Noii Drepte, „prin integrarea socială a acestora sau părăsirea teritoriului țării, în cazul în care nu se pot adapta”.

Tradiția legionară este promovată activ de exilați, foști legionari care au fugit din România. Mișcarea Legionară din România¹⁶ are o pagină de Internet, Mișcarea Legionară, care publică materiale ale legionarilor din lume¹⁷. „Garda de Fier-Gazeta de Exil” apare ca publicație pe Internet. Liga Apărării Naționale¹⁸, care publică revista „New Right” (New York) este condusă de un legionar activ, Constantin Burlacu, care a încercat să facă o alianță cu PRM¹⁹. Un specialist al mișcării legionare din România nota că există afinități între toate aceste grupuri radicale de dreapta, care în același timp „se combat și încearcă să se prezinte opiniei publice ca

14 Este condusă de Tudor Ionescu. A fost înființată în anul 1999, are circa 300 membri și filiale în mai multe orașe.

15 www.nouadreapta.ro.

16 <http://www.miscarea-legionara.org>.

17 Precum comunicatele lui Mircea Dimitriu, urmașul lui Horia Sima, comandant legionar, secretar general al Mișcării Legionare-Exterior (trăiește la Stuttgart/Germania).

18 Denumire preluată de la Liga Apărării Național Creștine, fondată în 1923 de A.C. Cuza, ce promova un puternic discurs naționalist-șovin, iar prin cooptarea lui Corneliu Zelea Codreanu căpătase și un caracter violent în confruntările cu adversarii politici.

19 William Totok, *Sacrificarea lui Antonescu pe altarul diplomației*, II, în „Observatorul cultural”, nr. 75, 2001, p.17.

singurele reprezentante autentice ale moștenirii naționaliste tradiționale (legionare)”²⁰.

Între revistele tipic legionare apărute în România imediat după 1989 intră „Gazeta de Vest”²¹, „Gazeta Gospodarilor”, „Lumea Satelor”²², „Puncte Cardinale”²³. Revista „Permanențe” reprezintă tendința simistă²⁴. Fundația Sarmizegetusa din Cluj-Napoca (membră a Clubului Naționalist Creștin) a propus sanctificarea lui Corneliu Zelea Codreanu²⁵. Fundația Buna-Vestire are „Buletinul informativ-Buna Vestire”.

O altă organizație, Grupul Noua Dreaptă²⁶, scoate revista „Măiastra”. Deși obscură, publicația „Generația Dreptei” este relevantă, întrucât arată ce ușor se face transferul de la atitudinile de extremă dreaptă la viața politică *normală*. „Generația Dreptei” este editată de persoane apropiate de Uniunea Forțelor de Dreapta, care a făcut parte din coaliția aflată la putere între 1996–2000. Programul UFD susținea de altfel: „Nu este normal ca o minoritate națională să devină o reală problemă socială în România și nimeni să nu aibă curajul să abordeze această realitate de frica imaginii externe. [...] Este anormal ca pedeapsa cu moartea să fie abrogată în România doar fiindcă așa ne-au solicitat organismele internaționale”²⁷.

Exemplele anterioare arată un model tipic: înființarea unor asociații ori fundații al căror scop este editarea unor periodice – unele, doar pe Internet. Periodicul „Sfarmă Piatră” este editat la București de către Fundația Profesor George Manu²⁸; revista „Scutul” are ca editor Fundația Culturală Sarmizegetusa, Cluj; „Curierul informativ al partidului «Pentru Patrie»” este publicat de partidul cu același nume ș.a.m.d.

Asociația Studenților Creștini Ortodocși din România este cea mai puternică organizație a fundamentalismului ortodox, foarte prezentă în

20 *Ibidem*, III, în *loc.cit.*, nr. 76, 2001, p. 16.

21 Intitulată „Magazin de istorie, atitudini și credință”, cu apariție săptămânală (Timișoara) începând cu anul 1990 sub conducerea lui Ovidiu Gules. Din septembrie 1991 (serie nouă) apariție lunară.

22 „Publicație pentru cei ce muncesc, dar și gândesc”, anul I, 1994, nr. 1; redactor-șef: Gabriel Constantinescu.

23 Periodic independent de orientare național-creștină; redactor-șef: Gabriel Constantinescu, anul I, 1990.

24 De la numele lui Horia Sima, conducător al Mișcării Legionare după dispariția fizică a lui Zelea Codreanu, asociat la guvernarea Ion Antonescu până la rebeliunea din ianuarie 1941, când va emigra în Germania nazistă iar după război în Spania. A murit în 1993 la Augsburg.

25 Cea mai importantă personalitate a mișcării legionare, asasinat în anul 1938.

26 Condușă de Bogdan George Rădulescu.

27 Gabriel Andreescu, *Polemici neortodoxe*, București, Fundația Noesis, 2001.

28 www.sfarma-piatra.com.

universități, unde acționează nestingherit, uneori cu asistența conducerii universităților, datorită protecției Bisericii Ortodoxe Române (BOR). Multe organizații se identifică prin manifestările lor antimaghiare – precum Societatea Avram Iancu.

O preocupare a curentului tradițional de dreapta este combaterea tezelor privind lichidarea evreilor în România²⁹. Liga pentru Combaterea Antirromânismului a organizat între 14 și 15 iunie 2002, la București, simpozionul „Holocaust în România” a cărui „Declarație” susținea că „asupra legionarilor și, implicit, a românilor se menține aceeași presiune mediatică, produsă prin insistența cu care este reluată la nesfârșit acuzația de genocid și de holocaust antievreiesc în România”. Unul dintre inițiatorii simpozionului afirma, cu altă ocazie, că asasinatele de la Abatorul din București, din timpul rebeliunii legionare, ar fi o istorie „în întregime inventată de imaginația bolnavă a unor ziariști”³⁰.

Revizionismul și antonescianismul

Prin „revizionism” numim aici contestarea frontierelor stabilite în urma celui de-al doilea război mondial și promovarea, plecând de la această motivație, de politici capabile să afecteze bunele relații internaționale³¹. Revizionismul se împletește cu nostalgia pentru perioada de dinaintea reglementărilor postbelice și pentru valorile tradiționale.

29 În timpul războiului au fost deportați în Transnistria peste o sută de mii de evrei, la care se adaugă circa 275.000 evrei în Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herței (aparținând, atunci, României). În urma tratamentului la care au fost supuși au pierit mulți dintre ei. Nu trebuie omise, în acest context, victimele masacrelor de la Mihoreni, Galați, Dorohoi, Iași etc. Istoricii dau cifre foarte diferite, de la cifra de peste puțin 100.000 victime (Dinu C. Giurescu, Florin Constantiniu) până la peste 400.000 (Jean Ancel, Radu Ioanid). Asupra acestor aspecte vezi Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, București, Edit. Hasefer, 1997.

30 Ion Coja, *Holocaust în România? Scrisoare deschisă către Eminentă Sa Alexandru Șafan*, în „România Mare”, XII, 2001, nr. 555 (2 martie). În timpul rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, câteva zeci de evrei au fost asasinați și agățați de cârligele Abatorului din București.

31 Pentru revizioniști, revenirea la frontierele anterioare Păcii de la Paris constituie un obiectiv mai important decât pacea internațională. (Definiția nu consideră drept o manifestare de revizionism contestarea caracterului moral al frontierelor de atunci, ori preconizarea de proiecte politice de schimbare a frontierelor prin înțelegeri amiabile între state). Unii autori dau „revizionismului” un sens mai larg, de reinterpretare a istoriei, dar am considerat preferabilă o circumscriere a termenului la chestiunea frontierelor.

Nostalgia pentru România Mare³² și pentru personalități care s-au opus comunismului, într-o țară care a suferit timp de 50 de ani de un regim totalitar respingător, cum a fost regimul comunist, este aproape logică³³. Dar revizionismul și antonescianismul crează o atmosferă culturală propice dezvoltării atitudinilor extremiste.

Manifestările de tip revizionist se bucură de un suport surprinzător de larg în societatea românească. Până la un moment dat, atitudini revizioniste au avut și autoritățile publice³⁴. Ca exemplu de acțiune revizionistă vom cita „Declarația pentru unitatea tuturor românilor” publicată de o revistă legionară³⁵. Conform declarației, „după validarea de către actuala putere a tratatului capitular cu Ucraina, prin care se recunoaște de jure apartenența la Ucraina a unor teritorii românești, se încearcă prin validarea unui tratat între România și Republica Moldova care, în ignorarea adevărului istoric, consfințește consecințele pactului Ribbentrop-Molotov din 23 August 1939. Acest tratat constituie o nouă și gravă prejudiciere a intereselor naționale ale românilor. În consecință, cerem Președintelui României să nu semneze și Parlamentului să nu ratifice textul între România și Republica Moldova parafat la 28 aprilie 2000”. Există numeroase manifeste de acest gen, dar l-am citat pe acesta întrucât oferă o lungă listă de organizații revizioniste (semnatarii): Forumul Civic-Național Român, Consiliul Național al Reîntregirii, Asociația Studenților Creștini Ortodocși din România, Asociația Studenților din Universitatea București, Asociația Studenților din Universitatea de Științe Agronomice,

32 Între 1918 și 1940, România a cuprins între frontierele ei cel mai larg teritoriu din istoria sa, incluzând Basarabia și Bucovina, intrate la sfârșitul războiului în componența URSS. „România din acea perioadă” se mai numește „România Mare”.

33 În acest sens, ar fi relevantă distincția între susținătorii „inocenți” și „răuvoitori” (Henry C. Carey), reluată de Michael Shafir: „S-ar putea argumenta în favoarea distincției dintre suporterii «inocenți» și cei «răuvoitori» ai revenirii pe poziții radicale în general, termenul de «inocent» fiind suficient de larg pentru a include nu numai lipsa de familiaritate cu faptele istorice, dar de asemenea atitudinile decurgând dintr-o poziție antileftistă militantă” (Michael Shafir, *The Greater Romania Party and the 2000 Elections in Romania: a retrospective analysis*, în „East European Perspectives”, vol. 3, 2001, nr. 15, p.5).

34 Aceasta a creat o preocupare la nivel internațional, așa cum o arată, printre altele, articolul *Toward the Return of Balkan Wars*, publicat în celebra revistă franceză „Politique Étrangère”, unde citim: „această poziție luată de România cade peste, în primul rând, reclamarea față de Ucraina a Sudului Basarabiei și Nordului Bucovinei și contribuie în mod indiscutabil la tensionarea climatului balcanic în contextul general al punerii în discuție a frontierelor” (în „Politique Étrangère”, 57e année, 1992, no. 2, été, p.266). O sinteză a acestor atitudini a fost făcută în Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, *Romania's Relations with Republic of Moldova*, în „International Studies”, Bucharest, 1995, no. 1, pp.11-27.

35 Din data de 13 mai 2000 – „Sfarmă Piatră”, decembrie 2001, <http://www.sfarmapiatra.com/noutati/index.htm>.

Liga Studenților, Liga Studenților Basarabeni și Bucovineni, Societatea „Avram Iancu” din România, Asociația Pro Basarabia și Bucovina, Uniunea Românilor Bucovineni, „Glasul Bucovinei” (Cernăuți), Asociația Presei Minorităților Naționale din România, Comisia Română de Istorie a celui de-al II-lea Război Mondial, Asociația Istoricilor (Chișinău), Fundația „Armonia” a Familiilor Etnic Mixte din România, Fundația „Onisifor Ghibu”, Asociația „Victoria 1989 Timișoara”, Fundația Culturală „Profesor George Manu”, Fundația Luptătorilor din Rezistența Anticomunistă, Fundația „Buna-Vestire”, Partidul „Pentru Patrie”.

Antonescianismul

Un alt fenomen semnificativ este **antonescianismul**, cu alte cuvinte, cultul Mareșalului Ion Antonescu³⁶. Conducătorul statului român a fost responsabil pentru moartea a peste 150.000 de evrei³⁷ și câteva mii de romi³⁸, pe care i-a deportat în Transnistria în timpul celui de-al doilea război mondial.

Aproape toate organizațiile de extremă dreaptă recunosc cultul Mareșalului Ion Antonescu. Există și organizații care poartă chiar numele său: Liga Mareșal Antonescu. Dar susținătorii lui Ion Antonescu se regăsesc peste tot în societate. Cea mai sistematică atitudine pro-antonesciană o are „România Mare”, alături însă de alte organizații radicale. Geo Stroe, Președintele Academiei Dacoromâne propunea în 1993, la primul simpozion național dedicat lui Ion Antonescu, „înființarea unei instituții de învățământ militar care să poarte numele Mareșalului Ion Antonescu, sanctificarea Mareșalului de către Biserica Națională; reabilitarea bravului oștean și a colaboratorilor săi; crearea unui Muzeu memorial Ion Antonescu”³⁹.

Cultul Mareșalului Ion Antonescu a făcut să se amestece forțe politice foarte diferite. Comemorarea a 55 de ani de la moartea lui Ion Antonescu (1 iunie 2001)⁴⁰ i-a așezat alături pe generalul Mircea Chelaru⁴¹, pe

36 Vezi Michael Shafir, *Reabilitarea postcomunistă a mareșalului Antonescu: Cui bono?*, în vol. *Exterminarea evreilor români și ucraineni în perioada antonesciană*, ed. Randolph L. Braham, București, Edit. Hasefer, 2002, p.400-465 (versiunea românească – trad. Lucia Vitcowsky – a vol. *The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews During the Antonescu Era*, New York, Columbia University Press, 1997).

37 Aceasta este o cifră minimală – vezi nota 29.

38 Cf. Lucian Nastasă, *Studiu introductiv*, în vol. *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țigani din România (1919-1944)*, ed. L. Nastasă și A. Varga, Cluj, Centrul pentru Resurse și Diversitate Etnoculturală, 2001, p.21-23.

39 William Totok, *Op.cit.* p.17.

40 Ceremonia a avut loc în curtea bisericii Sfinții Împărați Constantin și Elena, ctitorită de Antonescu și soția sa.

Corneliu Vadim Tudor și pe Iosif Constantin Drăgan⁴², președinte de onoare al Vetrei Românești. Invitația era făcută de preotul paroh Dumitru Radu (parohia Parcului Călărașilor). Mircea Chelaru a condus intervenția armatei la Târgu Mureș, în martie 1990, unde nu a făcut nimic ca să detensioneze (să prevină) conflictul. A participat la înființarea SRI, unde a fost numit șeful Diviziei Contraspionaj, cu atribuții pentru supravegherea activităților iredentiste. Și-a declarat dezacordul cu privire la participarea UDMR la guvernare, a făcut declarații privind pericolul pierderii Dobrogei și a înființat Asociația Națională a Militarilor din România, care milita împotriva actelor antinaționale⁴³.

Organizațiile care adoptă atitudini revizioniste și antonescianiste⁴⁴ **se conjugă deseori cu forțe extremiste implicate în actul de putere.** „Vocile civice” sunt puse în valoare de către forțe ultranaționaliste implicate în actul guvernării, în momente când pozițiile lor pot fi folosite drept pretext. Când ministrul Educației Naționale a inițiat, în anul 1998, propria campanie împotriva cererilor maghiare, acestea au intrat imediat în rezonanță cu declarații ale Forumului Civic Național Român⁴⁵. Când în anul 2001, SRI și Comisia de control a SRI au inițiat o provocare împotriva minorității maghiare⁴⁶ (vezi Anexa I), cu rol în luptele interne din partidul de guvernământ, cu intenția de a desființa protocolul PSD-

41 General de Corp de Armată, apoi șef al Statului Major General în perioada februarie-octombrie 2000. A fost trecut în rezervă, după care a ajuns președintele PUNR.

42 Trezorierul fostei mișcări legionare, om de afaceri stabilit în Italia.

43 Cf. „Cotidianul” din 2 noiembrie 2000.

44 O serie de analize relevante pe acest subiect a elaborat William Totok, dintre care cităm doar câteva: *Rumänien wird zur Hochburg der Antisemiten*, în „Die Tageszeitung” (*Taz*), 27.10.1998; *Schweigeminute für einen rumänischen Patrioten*, în „Die Tageszeitung” (*Taz*), 3.7.1999; *Sehnsucht nach starkem Staat*, în *Taz*, 9.12.2000; *Der heilige Krieg des Antonescu*, în *Taz*, 30.1.2001; *Das Internet als virtuelle Internationale*, în „Die Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte”, 48. Jg., Nr. 4, April 2001, S.216-220; *Die Rückkehr der ofschränkten. Restauration und politischer Extremismus in Rumänien*, în „Kommune”, 12. Jg., Nr. 7/1994; *Faschisten als Hoffnungsträger der Demokratie? Rechtsradikale Tendenzen in Rumänien*, în „Kommune”, 11. Jg., Nr. 6/1993, S.25-27; *Rumänischen Faschismus*, în HJS, 7. Jg., Nr. 1/1995, S.42-55; *Cyberspacelegionäre. Rumänischer Postfaschismus im Internet*, în HJS, 9. Jg., Nr. 1/1997, S.7-23; *Der alltägliche Antisemitismus. Tagebuchaufzeichnungen 1935–1944 des rumänienjüdischen Autors Mihail Sebastian*, în „Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik”, 9.Jg., Nr. 2/1997, S.38-44; *Der bleierne Vorhang*, în HJS, 11. Jg., Nr. 1/1999, S.5-15; *Postkommunistische Märtyrologie*, în HJS, 12. Jg., Nr. 1/2000, S.40-55.

45 Gabriel Andreescu, *Ruleta. Români și maghiari, 1990–2000*, Iași, Edit. Polirom, 2001, p.222.

46 Un Raport al Comisiei de control a SRI a anunțat „pierderea controlului statului” în cele două județe, provocând o gravă criză în relațiile dintre PSD și UDMR.

UDMR⁴⁷, au fost utilizate mai multe organizații din județele cu majoritate maghiară: Liga Cultural Creștină „Andrei Șaguna”, Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita, Fundația Cultural Creștină „Miron Cristea”, Uniunea Culturală Vatra Românească-Covasna, Fundația Cultural-Creștină Justinian Teculescu-Covasna, Fundația Culturală Mihai Viteazul, Asociația Cadrelor Didactice din Județul Harghita, Asociația Pedagogilor Români din Județul Covasna, Liga Tineretului Creștin Ortodox Român-Filiala Sf. Gheorghe, Fundația Națională Neamul Românesc-Filiala Covasna, Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni Filialele Covasna și Harghita.

Astfel de organizații se bucură de sponsorizări din partea statului, de sedii, de acces la resurse de care nu beneficiază organizațiile dedicate valorilor „democratice” – de drepturile omului, ale minorităților, preocupate de problema corupției ș.a. **Chiar și în anul 2002, înalți demnitari români s-au coordonat cu organizații șovine în cadrul unor acțiuni îndreptate împotriva ceangăilor maghiari.** S-a distins, în acest sens, Ecaterina Andronescu, ministrul Educației și Cercetării, care a făcut propagandă pe postul național de televiziune tezelor susținute de Dumitru Mărtinaș, privind originea română a ceangăilor⁴⁸, și a invocat în acest sens activitatea Asociației Romano-Catolicilor „Dumitru Mărtinaș”. Această teorie fusese lansată de către Securitate în anii '80, în cadrul politicii asimilaționiste practicate de regimul din acei ani.

La rândul său, ministrul Informațiilor Publice, Vasile Dâncu, care răspunde de Departamentul Relațiilor Interetnice – noua structură guvernamentală cu competențe în domeniul protecției minorităților naționale – și-a asociat organizații precum „Centrul European de Studii Covasna-Harghita”⁴⁹ și Asociația Romano-Catolicilor „Dumitru Mărtinaș” în pregătirea unui seminar internațional destinat să promoveze tezele îndreptate împotriva ceangăilor maghiari. Acestor organizații, ale căror atitudini agresiv exclusiviste de natură extremistă au fost probate de-a lungul timpurilor, li s-au acordat bani publici care au fost folosiți discreționar. Organizatorii au limitat participarea ori acreditarea ziariștilor, specialiștilor și reprezentanților unor grupuri dedicate drepturilor

47 Efectul ar fi fost căpătarea de către PRM a unei poziții de forță.

48 În Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, text revizuit și îngrijit de Ion Coja și V.M. Ungureanu, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985; volumul a fost reeditat de I. Coja în 1998, Bacău, Edit. Symbol, iar o versiune engleză a apărut în 1999, sub îngrijirea lui V.M. Ungureanu, I. Coja și Laura Treptow, Iași-Oxford-Portland, The Center for Romanian Studies.

49 Sugestivă este în acest caz ascunderea caracterului organizației printr-o titulatură europeană: „Centrul European de Studii”.

omului și minorităților, cunoscuți și cunoscute pentru cercetările lor asupra ceangăilor maghiari⁵⁰.

Cine este ministrul cu responsabilități în apărarea drepturilor minorităților care își alege astfel de parteneri din societatea civilă? Vasile Dâncu scria cu puțin timp înainte de a deveni membru al cabinetului Adrian Năstase: „Drepturile omului sunt o gogoriță de două parale, și este chiar indecent să mai vorbim despre ele. (...) Un distins deputat face eforturi să avem o lege a curvelor profesioniste, homosexualii vor să le împărtășim experiența, ungurii vor să le facem Ungarii separate oriunde s-ar putea atinge de noi. Imbecili fără jenă ne disprețuiesc de pe ecranele televizoarelor, ne falsifică istoria, ne demolează cultura, ne culpabilizează pentru că suntem majoritari și pentru că nu suntem dotați cu identități nomade, ușor de împachetat și trecut prin vamele de pe aeroporturile lumii”⁵¹.

Presa națională scrisă și „cultura înaltă” în promovarea discursului violent antiminoritar, antimulticulturalist, antimodern și xenofob

Un fenomen care agravează și prelungeste pericolul extremist în România este manifestarea, tot mai sistematică, a unui discurs antiminoritar, antimulticulturalist, antimodern în cadrul presei naționale scrise și chiar a „culturii înalte”, cu o capacitate sporită de penetrare între cetățenii instruiți – cititorii de ziare –, între studenți și elitele sociale. Acest discurs nu are caracter incitator, dar confuziile și falsificările, altele ori agresivitatea tonului, stilul apocaliptic, reduționismul și notele acuzatoare hrănesc un spațiu cultural propice ideologiilor extremismului de dreapta.

Ziarul de cel mai mare tiraj, „Adevărul”, își aduce „aportul” la acest fenomen prin contribuțiile de mare vizibilitate ale lui Cristian Tudor Popescu⁵². Articolele redactorului-șef al importantului cotidian apar cel mai des ca editoriale și sunt reluate, apoi, în volume de autor⁵³. Minoritarii și ideologia exportată în numele lor, precum discriminarea pozitivă, reprezintă pentru Cristian Tudor Popescu o amenințare la adresa

50 Seminarul a avut loc la 29 aprilie 2002 și s-a intitulat „Identitatea culturală a romano-catolicilor (ceangăi) din Moldova”.

51 Vasile Dâncu, *Țara telespectatorilor fericiți – Contraideologii*, Cluj, Edit. Dacia, 2000, p.210.

52 În ceea ce privește politica tradițională antimaghiară a „Adevărului”, aceasta pare să facă parte dintr-o ecuație eminentemente politică.

53 Vezi C.T. Popescu, *România-abțibild*, Iași, Edit. Polirom, 2000

societății „normale”. Sunt, în același timp, un instrument al imperialismului american: „Această ideologie, bazată pe modificarea malignă a ceea ce se numește «Drepturile Omului», este corectitudinea politică, discriminarea pozitivă – un concept mai al dracului decât egalitarismul comunist: minoritarul, de orice fel, nu trebuie să aibă aceleași drepturi cu majoritarul, ci mai multe și mai tari, că de-aia e minoritar. Puterea controlează astfel majoritatea prin asmuțirea minorităților asupra ei. Nu numai pe plan intern. Ideologia aceasta este exportată masiv de SUA, odată cu carnea cu hormoni, întrucât lecția sovietică arată cât de utilă este cămașa de forță doctrinară în dominația mondială. Cu fiecare sticlă de Coca-Cola, înghiți o doză de discriminare pozitivă”⁵⁴.

Ideologia antimulticulturalistă și xenofobă a lui Cristian Tudor Popescu îmbrățișează, firesc, mitologia „statului național”: „Drept care apare și ideologia aferentă necesarei expansiuni americane. Ea se numește în multe feluri, legate fără a fi suprapuse: political correctness, multiculturalism, globalism, postmodernism... Un stat-națiune injectat cu aceste produse este atacat în punctele sale cheie: autoritatea centrală, limba oficială de stat, istoria, biserica, tradițiile, cultura, întreg setul de valori spirituale care definesc o națiune”⁵⁵.

Atitudinile care formează materialul ideologiilor extremiste își găsesc locul uneori în *suplimentele* ziarelor naționale. „Ziua” publică în ediția de sâmbătă-duminică suplimentul Fundației Anastasia și un altul, „Dosare secrete”. Pagina Fundației Anastasia are deseori accente fundamentaliste, este homofobă și ortodox-militantistă. A fost găzduită o perioadă de cotidianul „România liberă”, înainte de a migra la „Ziua”. Fondatorul, Sorin Dumitrescu, este citat ca un conspiraționist tipic: „Târziu, prea ocupat, ca tot omul de bună credință, cu nefericirile noastre post-revoluționare și dorința de a reconstrui, am ajuns să realizez că cineva, unii, mă rog, nu-i putem arăta cu degetul, umblă cu pași de felină la dispozitivul axiologic, la butoanele gingașe, cu efecte ireversibile, ale valorilor tradiției, ale cutumelor, ale firii noastre creștin-ortodoxe. Se urmărește mutilarea României în spirit”⁵⁶.

Un alt conspiraționist, care redactează „Dosarele secrete” ale cotidianului „Ziua”, este Vladimir Alexe. Despre acesta, William Totok nota: „Vladimir Alexe s-a impus în ultimii ani ca unul dintre cei mai activi autori de scenarii conspiraționiste, devenind un adevărat concurent al prolificului Pavel Coruț (figură notorie pentru trecutul său de ofițer de securitate și pentru atitudinile sale revizionist-nostalgice și naționalist-

54 Cristian Tudor Popescu, *Maimuțăreala*, în „Adevărul” din 20 septembrie 1999.

55 Idem, *Legea lui Marx și România-abțibild*, în „Adevărul” din 1 decembrie 1999.

56 Apud George Voicu, *Zei și răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Iași, Edit. Polirom, 2000.

xenofobe)⁵⁷”. Totok atrăgea atenția asupra ultimelor evoluții ale ziaristului, luând ca exemplu articolul acestuia publicat chiar în ziua de naștere a lui Adolf Hitler⁵⁸: „Metoda de lucru a lui Vladimir Alexe constă în deformarea unor informații deghizate într-o bibliografie neasimilată (ceea ce se desprinde până și din scrierea falsă a unor titluri sau a numelor de autori sau persoane). Dacă până acum Vladimir Alexe s-a rezumat la a scrie literatura conspiraționistă în care a amestecat fobii îndreptate împotriva globalismului, valorilor occidentale sau împotriva comunismului, de curând a descoperit și mistificările revizioniste, practice de publiciști și istorici care neagă holocaustul sau minimalizează dictaturile fasciste europene. Inspirându-se din acești «teoreticieni» ai dreptei radicale internaționale, Alexe sugerează acum într-un text delirant că «Noaptea de Cristal» a fost o «conspirație» organizată cu scopul de a-l compromite pe Hitler”.

Și „România liberă” publică suplimentul „Aldine”, spațiul unor prezentări edulcorate ale legionarismului. Astfel, la 22 iunie 2002, ziarul făcea propagandă unei manifestări prilejuite de celebrarea a 75 de ani de la înființarea Legiunii Arhanghelului Mihail⁵⁹ în termenii următori: „75 de ani de la un eveniment «șoptit»! Istoria adevărată a României (alta decât cea deformată de istoriografia comunistă) a înregistrat un eveniment despre care și astăzi se mai vorbește în șoaptă. De ziua Sfântului Ioan Botezătorul, la 24 iunie 1927, la Iași lua ființă Legiunea Arhanghelului Mihail. Toți cei care în epoca 1927–1938 și-au asumat păcatele și virtuțile neamului românesc au luptat, pe viață și pe moarte, cu ciurma roșie din Răsărit. Și astăzi, comunismul mai bântuie prin România creștină. Luni, 24 iunie a.c. (...), Asociația ACTIUNEA ROMÂNĂ (persoană juridică) organizează o conferință publică, prilejuită de împlinirea a 75 de ani de la evenimentul care dă încă multă bătaie de cap istoriografilor postcomuniști”.

Cel care a transformat atitudinea antiminoritară, homofobia și antimulticulturalismul într-un larg succes cultural este Horia-R. Patapievici. Tezele lui Patapievici opun „omul tradițional” și „modern” celui al modernității recente, aflat sub amenințarea politicii corecte, a multicult-

57 William Totok, *O nouă dimensiune a revizionismului din România*, în „Observatorul cultural”, nr. 115, 2002.

58 Vladimir Alexe, *Anatomia unei conspirații. „Noaptea de cristal” – 9/10 noiembrie 1938*, în „Ziua”, 20 aprilie 2002.

59 Organizație de extremă dreapta fondată la 24 iunie 1927, sub conducerea „căpitanului” Corneliu Zelea Codreanu, al cărui nucleu organizatoric era „cuibul legionar”; Legiunea se declarase a fi o mișcare naționalistă, de refacere spirituală și morală a țării, de luptă împotriva evreilor, care ar domina „ocult” societatea românească.

turalismului, a politicilor pro-minoritare. El deplânge „evanescenta tranzitorie, trepidația nervoasă, conștiința izolării identitare, vocația victimizării, tensiunea dezechilibrului minoritar și trufia revendicărilor singulare – (...) trăsături (...) agresive, dublate de conștiința că minoritarul (...) este în poziția de a avea întotdeauna dreptate împotriva majoritarului”. El denunță politicile pro-egalitariste, anti-elitiste, văzute a produce un viitor apocaliptic: „Viitorul e sumbru. (...) Adevăratul loc de naștere al ororilor care vor veni este o combinație între o Chină colectivistă și America ideologiilor extremiste care sunt cuprinse în agenda, vizibilă ori ascunsă, a corectitudinii politice”⁶⁰.

Și Ovidiu Hurduzeu interpretează politicile atitudinii corecte, multiculturaliste și protecția minorităților drept distrugătoare pentru valori și pentru elite:

„Sub acoperământul generos al principiilor diversității etnice într-o lume interdependentă, multiculturalistul își ascunde setea de putere și dorința de distrugere a tot ceea ce înseamnă UNICITATE VALORICĂ. (...) Multiculturaliștii sunt departe de o înțelegere profundă a noțiunii de cultură și diversitate culturală. Într-o lume multiculturalistă, standardele de valoare sunt total arbitrare. (...) Pentru a-ți duce la îndeplinire scopurile, multiculturalismul luptă să împiedice și să pedepsească orice comportament care ar fi în detrimentul grupului «minoritar». (...) Practic, nici un intelectual occidental nu se poate pronunța astăzi împotriva dogmelor multiculturaliste fără riscul de a fi etichetat drept rasist și elitist, suportând consecințele de rigoare”⁶¹.

Iată, ca un alt exemplu dintre multele, un comentariu în aceleași repere al unui autor foarte prezent în revistele culturale, Ioan Buduca: „Politica multiculturalismului, înainte de a fi o măreață dezvoltare a drepturilor omului este o propagandă pentru complexarea oricărei majorități de opinie ce ar avea chef să conștientizeze că adevăratul tătuc al statelor comuniste a fost America oamenilor de afaceri și lobby-ul politic al acestora...”⁶².

În textele lui Buduca, antimulticulturalismul, antiamericanismul și critica atitudinii politice corecte se asociază aproape sub forma unei triade: „Azi, un curent dominant în mediile așa-zis progresiste ale elitei occidentale de obediență americană decretează ceva și mai îngrozitor: nu mai avem valori universale, avem doar convenții culturale, și încă unele

60 H.-R. Patapievici, *Omul recent*, București, Edit. Humanitas, 2001, p.239-240.
Pentru Patapievici, „ideologiile extremiste” sunt multiculturalismul, tezele discriminării pozitive, relativismul cultural etc.

61 Ovidiu Hurduzeu, *Individualismul românesc*, în „România literară”, nr. 51-53, 1999.

62 Ioan Buduca, *Un propagandist de azi*, în „Contemporanul – ideea europeană”, nr. 501, 2000.

nedrepte, impuse cu forța de învingătorii istoriei (rasa albă, bărbatul heterosexual, puterile europene). (...) Câți vor fi înțeles primejdia care profilează la orizont o nouă utopie a gândirii unice (singura corectă din punct de vedere politic)?”⁶³

Gabriel Liiceanu, directorul editurii Humanitas – una dintre cele mai importante din țară – scria pe spatele unui volum căruia i-a făcut o amplă publicitate, următoarele⁶⁴: „Nu cumva chiar în inima acestui sistem de libertăți există o nebunie la pândă și un terorism subtil care scot la lumină schemele grotești ale unei dictaturi intelectuale nebănuite? În paginile halucinante ale acestei cărți, Edward Behr aduce dovezi că există, la sfârșitul veacului nostru, un chip al Americii neștiut sau trecut îndeobște sub tăcere: obsesia hărțuirii sexuale, deviațe absurde la care duce noul concept de political correctness, psihoterapiile la modă, dictatura minorităților rasiale, culturale și sexuale. (...) Pentru cititorul român care a traversat deja un coșmar al istoriei, prefigurează oare această Americă, cu angoasele și obsesiile ei, întâlnirea cu viitorul lui apropiat?”

Notorietatea pe care au căpătat-o oamenii de presă și de carte din categoria autorilor citați face ca valorile democrației liberale moderne să se afle astăzi în defensivă. Cazul lui Gabriel Liiceanu, care a promovat prin editura sa voga naționaliștilor și a iraționaliștilor interbelici – ideologi ai extremismului de dreapta –, sau al lui Horia-R. Patapievici, autorul unei cărți pe cât de reacționară, pe atât de succes⁶⁵, arată rolul intelectualilor antiminoritari și antimulticulturaliști în pregătirea unei atmosfere propice curentelor extremiste⁶⁶.

Emulii reiau ideile acestor autori în formulări deseori radicalizate. Astfel, pentru Nicolae Bobică, „umanitatea își prezervă condițiile perpetuării în limitele civilizației tocmai datorită majorității naturale a oamenilor cu respect de sine”, pe care o opune minoritarilor, adică „numărul sclerațiilor, estropiațiilor, autovictimizațiilor”⁶⁷.

Semnificativă este primirea care se face acestor atitudini de către promotorii autentici ai extremismului de dreapta, care „recunosc” în ideile noilor vedete culturale propriile lor ideologii. Unul dintre ei, Răzvan Codrescu, întâmpina entuziast noua carte a lui Patapievici, descoperind că ea „consolidează ipostaza unui Patapievici post-liberal,

63 Idem, *Postmodernitatea – mai mult decât o crimă: o eroare!*, în „Orizont”, nr. 1, 2002.

64 Edward Behr, *O Americă înfricoșătoare*, traducere de Doina Jela-Despois, București, Edit. Humanitas, 1999.

65 A fost premiată la două Târguri de carte și de Uniunea Scriitorilor în 2002.

66 Michael Shafir, *The Greater Romania Party and the 2000 Elections in Romania: a retrospective analysis*, în „East European Perspectives”, vol. 3, nr. 15, 2001, p.4.

67 Nicolae Bobică, *Guvernatorii cei proști*, în „Orizont” din 21 ianuarie 2002.

căutător al temeiurilor conservatoare, sub specie *aeternitatis*, refractar la rigorismul ideologic al unui establishment care a contribuit să-l propulseze fără să-i presimtă nealiniera, promotor al unui antiamericanism principial, hrănit nu de vreun reacționarism naționalist sau confesionalist, ci de asumarea veritabilă a unei tradiții spirituale și culturale – cea a Europei eleno-romano-creștine”⁶⁸. Pentru Răzvan Codrescu, critica acestor idei intră în sfera patologicului: „discuțiile scontate s-au grăbit să ia foma unor crize de gelozie isterică sau de suspiciune inchiizitorială”.

La rândul ei, Universitatea „Petru Maior” din Târgu Mureș, în fruntea căreia se află mai mulți foști membri PUNR, l-a invitat pe Horia-R. Patapievici să țină o prelegere studenților despre multiculturalism exact în perioada când orașul era tulburat de tema liceului „Bolyai Farkas”⁶⁹. În timp ce elevii români protestau având banderole tricolore acoperite cu altele negre, Patapievici critica în Aula Magna a Universității atitudinea „minorităților dominante” – cu referire implicită la maghiari.

68 *Revolta „omului recent”*, în „Aldine”, nr. 309; „România liberă” din 23 martie 2002; „Puncte cardinale”, XII, 2002, nr. 3 (135), p.2.

69 În urma înțelegerilor dintre PSD și UDMR, Ministerul Învățământului și Cercetării anunțase, în luna mai 2002, demixtarea liceului „Bolyai Farkas” – înființat cu circa 400 de ani în urmă – și revenirea la statutul de liceu maghiar.

III.

PRINCIPALELE FORȚE EXTREMISTE: DE LA VATRA ROMÂNEASCĂ LA PUNR ȘI PRM

Cea mai consistentă, cea mai eficace și mai amenințătoare formă a extremismului în România a fost și rămâne *ultranaționalismul*. Organizația care a deschis această formă de extremism este Vatra Românească, înființată la Târgu Mureș la 1 februarie 1990⁷⁰. Inițiativa au avut-o însă noile autorități de la București, ai căror conducători căutau o nouă legitimitate, fosta lor carieră în Partidul Comunist Român fiind un handicap, nu un argument pentru poziția ocupată după revoluția din luna decembrie 1989⁷¹. Ideologia de bază a Vetrei Românești a fost antimaghiarismul, inițiatorii ei creând provocări antimaghiare încă de la sfârșitul lunii ianuarie 1990, unele acoperite⁷², altele folosind ca mijloc de presă ziarul local, „Cuvântul liber”, tribuna viitoare organizației, ori televiziunea locală. Atmosfera antimaghiară, susținută și de mijloacele mass-media din Capitala țării, a atins apogeul la jumătatea lunii martie 1990. La 19 martie, o demonstrație a Vetrei Românești s-a transformat într-un atac al sediului UDMR din localitate, o personalitate a comunității maghiare fiind bătută crunt⁷³. Violențele

70 Prima anunțare publică a Vetrei Românești a avut loc la 25 ianuarie 1990, la Reghin.

71 În seara de 25 ianuarie 1990, președintele Ion Iliescu a vorbit despre „tendențele separatiste maghiare”, formulă devenită ulterior un *leit motiv* al ultranaționalismului. De altfel, Ion Iliescu a fost pe lista membrilor fondatori ai Vetrei Românești (Előd Kincses, *Martie negru la Târgu Mureș*, Târgu Mureș, Edit. Juventus, Târgu Mureș, 2001. Vezi și Gabriel Andreeescu, *Ruleta. Români și maghiari, 1990–2000*).

72 La 25 ianuarie 1990, de la Poșta din Târgu Mureș a fost difuzată o telegramă-apel cu acest conținut falsificator și provocator: „Frați români, colegi din Poșta și Telecomunicații. (...) În unitățile noastre și altele din Târgu Mureș se procedează sistematic și abuziv la înlocuirea cadrelor de conducere la toate nivelurile cu unguri. Din școli au fost dați afară și brutalizați, scuipați, românii și cadrele didactice române”. (Előd Kincses, *Op.cit.*, p.44).

73 Victima a fost Sütő András, unul dintre importanții scriitori maghiari, membru în conducerea locală a UDMR (Tom Gallagher, *Democrație și naționalism în România, 1989–1998*, București, Edit. All, 1999).

s-au amplificat, până pe data de 21 martie 1990 orașul Târgu Mureș devenind sediul unor confruntări sângeroase între români⁷⁴ și maghiari, în urma cărora au murit 5 oameni, mai multe sute fiind răniți⁷⁵. Argumentând asupra situației de instabilitate creată de acest eveniment s-a creat, la sfârșitul lunii martie 1990, Serviciul Român de Informații, pe structura Securității⁷⁶, prin încălcarea procedurilor legale⁷⁷.

Asociația antimaghiară Vatra Românească, organizatoarea acestor tulburări, s-a bucurat de un sprijin din ce în ce mai important, la nivel local și la nivel național, devenind un actor politic important pe scena politică.⁷⁸ Înainte de alegerile din 20 mai 1990, Vatra Românească a creat Partidul pentru Unitatea Națională a Românilor (PUNR).

PUNR a devenit pentru un număr de ani cel mai important partid ultranaționalist din România. La alegerile locale din 1992, liderul său, Gheorghe Funar, a fost ales primar al celui mai mare oraș din Transilvania, Clujul⁷⁹. La alegerile parlamentare din același an, PUNR a primit 7,72% din voturi pentru Camera Deputaților și 8,12% pentru Senat, devenind principalul partener al FDSN în coaliția naționalistă care a condus România între 1992 și 1996. În guvernul numit de către opoziția de atunci „patrulaterul roșu”, PUNR a primit două ministere și a ocupat numeroase poziții la nivel imediat inferior.

O sugestie asupra limbajului și atitudinii PUNR poate oferi următorul citat tipic care sintetizează ultranaționalismul acestei formațiuni, având la bază ideologia antimaghiară:

„Așa cum se cunoaște, spiritul acesta nomad, genul acesta barbar, de care beneficiază poporul ungar și minoritatea din România nu a dispărut nici în 1000 de ani. Probabil că vom fi nevoiți noi, românii, să-i lecuiim de această jenă și să devină și ei un popor pașnic european, civilizată, care să nu mai râvnească la teritoriile străine. Să-i ferească Dumnezeu să mai întindă vreodată laba spre teritoriile românești”⁸⁰.

74 Unii aduși cu autobuzele din satele din jurul orașului, înarmați cu bâte pregătite pentru acest conflict.

75 Între morți și răniți au fost și români, și maghiari.

76 Fosta poliție politică a lui Ceaușescu.

77 Pentru înființarea legală ar fi fost necesar votul Consiliului Provizoriu de Unitate Națională. CPUN nici măcar nu a fost informat în această privință.

78 Un membru al Vetrei Românești a fost inclus în delegația României ce urma să participe la întâlnirea din iunie a CSCE (Tom Gallagher, *Op.cit.*, p.132).

79 Este de notat că în competiția pentru turul doi al alegerilor, Gheorghe Funar a primit ajutorul FSN (*Ibidem*, p.154).

80 Gheorghe Funar în „Informația Zilei”, Satu Mare, 27 octombrie 1994. Am ales un citat de la mijlocul carierei formațiunii politice, temele și agresivitatea limbajului fiind însă constante în timp.

La alegerile din 1996, PUNR a obținut numai 4,36% din locuri în Camera Deputaților și 4,22% în Senat, suferind o pierdere fatală de popularitate. Intrarea UDMR la guvernare a dat apoi o lovitură decisivă acestei formațiuni. Și liderul PUNR, Gheorghe Funar, a părăsit partidul, pentru a deveni secretarul general al PRM. În anul 2000, PUNR nu a mai intrat în Parlament. Susținătorii săi au basculat în tabăra PRM, al cărui șovinism a fost mai larg – introducând printre inamici, alături de unguri, pe țigani și evrei. PRM a dezvoltat și un limbaj justițiar, atacând simultan corupția și tema sărăciei. Astăzi, PUNR este, ca și Vatra Românească, o formațiune marginală, fără mari speranțe de a se revitaliza.

Partidul România Mare

Majoritatea organizațiilor extremiste s-au dezvoltat în legătură cu mijloace de presă care le-au fost puse la dispoziție și care se integrau astfel mișcării în cauză. Vatra Românească a găsit audiență în aproape toate cotidienele din Ardeal care, din foste ramuri locale ale ziarului PCR, „Scânteia”, s-au transformat în ziare așa-zis independente. Invers, unele mijloace de presă au pus bazele unor curente de natură extremistă. Este și cazul revistei „România Mare”, apărută în 1990, care a precedat Partidul România Mare⁸¹.

Limbajul României Mari a făcut carieră. Discursul său tipic *hate speech* a avut ca țintă privilegiată maghiarii, țiganii, evreii, dar și orice categorie politică ori culturală democratică⁸². La început, șovinismul antimaghiar a prevalat, întrucât aducea maximul de capital politic:

„Tare mă tem că, în ritmul acesta, dacă tot suntem zgândăriți la infinit, vom mai face un galop de sănătate până în acel minunat oraș al ceardașului și al femeilor disponibile, și acolo vom rămâne o perioadă, ca să mai asigurăm pacea în această zonă, măcar până în anul 2000 – nu dorim să se ajungă până aici, nimănui nu-i plac campaniile militare, dar în fața alternativei ungurii la București sau românii la Budapesta, vă dați seama ce variantă vom alege și care-i muzica aceea care ne place nouă...”⁸³.

81 Un alt caz este cel al revistei extremiste „Mișcarea” care a precedat partidul Mișcarea pentru România.

82 Vezi opinia *U.S. Department of State Report on Romania – 2001*, care identifică pentru prima oară PRM cu un partid de extremă dreaptă: „În luna mai [2001] Ambasadorul Israelului și-a exprimat îngrijorarea privind o carte publicată de un membru al partidului de extremă dreaptă „Partidul România Mare” (PRM) care conține două bancuri privind exterminarea evreilor de către naziști”. (<file:///Human Rights Watch World Report 2002 Europe & Central Asia Romania.ht>).

83 Corneliu Vadim Tudor, *Atenție la Ungaria (4)*, în „România Mare”, I, 1990, nr. 17, (28 septembrie).

Partidul România Mare este întru totul legat de liderul său, Corneliu Vadim Tudor. Limbajul său a depășit orice limite pe care o viață politică normală le poate închipui:

„Dar, vorbind de urmașii acelor barbari, eu nu cred că jignim nația maghiară, din contră, punem în circulație texte autentice, istorice, care atestă că la origine au fost niște primitivi, ceea ce românii n-au fost niciodată”.⁸⁴

La alegerile din 1992, PRM a primit 3,89% din voturi pentru Camera Deputaților și 3,85% pentru Senat, la limita intrării în Parlament. În 1996, partidul a urcat la 4,46% și respectiv 4,54%, ceea ce l-a făcut primul partid extremist din țară. Plasat în opoziție, el s-a arătat a fi foarte activ, participând la începutul anului 1999 chiar la o încercare de lovitură de stat. În acel moment au fost inițiate acțiuni de scoatere a PRM în afara legii, dar acestea au fost până la urmă închise. Slăbiciunea autorităților a afectat grav, în timp, viața politică.

În timpul campaniei prezidențiale din luna noiembrie 2000, Corneliu Vadim Tudor a adaptat discursul său noilor realități. În ce privește consecvența lui șovină, el s-a concentrat mai mult asupra țiganilor, maghiarii fiind la acea dată o țintă mai puțin interesantă. El a vorbit în direct la televiziune despre „tipologia mafiei țigănești (...). Atacând în grup, controlând piețele și neviolându-și copiii și părinții, întrucât sunt ocupați să îi violeze pe ai noștri...”⁸⁵. Anterior, în 1998, Tudor făcuse public un manifest, proclamând că „țiganii care nu vor să meargă la muncă (...) vor fi trimiși în lagăre de muncă”⁸⁶. La amplul protest de atunci al ONG-urilor și al grupurilor de romi, Tudor a răspuns: „nu suntem interesați de ce vor țiganii. Toți [din acest grup] ar trebui trimiși în închisoare. Nu există altă soluție”⁸⁷.

Dând discursului o tentă puternic justițiară, Corneliu Vadim Tudor a reușit un succes care a depășit toate așteptările anterioare⁸⁸. El a obținut 30% din totalul voturilor în runda finală a alegerilor prezidențiale din anul 2000. Partidul său a primit 21,01% din locurile din Senat și 19,48% din locurile Camerei Deputaților.

84 Corneliu Vadim Tudor, senator, președinte al PRM, Cuvântare rostită la 7 februarie 1995, la întâlnirea de lucru a PDSR, PUNR, PRM și PSM, în „România Mare”, nr. 241, anul VI, 17 februarie 1995.

85 *Doresc să fiu Președinte*, PRO TV, București, 14 noiembrie 2000 (program de televiziune).

86 Declarația a fost integral publicată în săptămânalul „România Mare” din 21 august 1998, în ziarul „Ziua” din 17 august și „Libertatea” din 18 august 1998.

87 George Toader, *Romii nu-l iartă pe C.V. Tudor, dar nici el nu se lasă intimidat*, în „Cronica Română”, 22 august 1998.

88 Inclusiv în raport cu sondajele de opinie.

Este important să se noteze, în același timp, că Președintele Ion Iliescu, câștigător al alegerilor, nu a făcut nici o încercare să denunțe manifestările rasiste ale adversarului său. În loc de asta, în aprilie 2001 a susținut că România „a dezvoltat un sistem imunitar împotriva urii interetnice, intoleranței, xenofobiei, extremismului, antisemitismului și rasismului”⁸⁹. Mai mult, președintele a utilizat termenul foarte ofensator (în România), „colorat”, cu referire la un rom⁹⁰, și s-a plâns că interesul internațional pentru romi este datorat unei „campanii” occidentale anti-românești⁹¹.

Tentativa de lovitură de stat din anul 1999

Maxima pericolozitate a PRM, ca formațiune extremistă, a fost demonstrată în anul 1999, prin implicarea sa într-o tentativă de lovitură de stat.

Evenimentele, care s-au transformat în timp într-o tentativă de lovitură de stat, au avut loc în a treia săptămână a lunii ianuarie 1999 și au început cu un protest al minerilor din Valea Jiului⁹². Corneliu Vadim Tudor li s-a adresat, spunându-le: „Dragii mei ortaci, țara este alături de voi. (...) Am să vă aduc pe voi în birourile luxoase de la București, iar pe canaliile care au ruinat țara am să le bag la mină”⁹³. La chemarea și sub conducerea liderului sindical – în același timp vicepreședinte al PRM –, Miron Cosma, minerii au anunțat deplasarea spre București pentru a impune rezolvarea cererilor lor. În iunie 1990, o astfel de acțiune – tot sub conducerea lui Miron Cosma – a ținut sub teroare Bucureștiul pentru câteva zile, iar în septembrie 1991 a determinat căderea guvernului. În timpul marșului, mase de mineri de circa 12.000 de oameni, conduși după tehnici militare bine puse la punct, au distrus două baraje de poliție și de jandarmi iar primul ministru a fost adus la negocieri, sub amenințarea invadării Bucureștiului.

După o primă încetare a deplasării spre București, vicepreședintele PRM, Miron Cosma, a reluat marșul. A fost însă arestat iar cei circa 2000 de mineri rămași sub conducerea sa au fost întorși din drum de către

89 Ion Iliescu la deschiderea unui forum privind relațiile inter-regionale din Balcani, din 20 aprilie 2001, București. Cf. „România Liberă”, 23 aprilie 2001. RFE/RL Newline, 23 April 2001.

90 „Scurt pe doi”, TVR, București, 9 aprilie 2001 (program de televiziune).

91 RFE/RL Newline, 20 April 2001.

92 Gabriel Andreescu, *Tema stării de urgență din perspectiva tentativei de lovitură de stat*, în „Sfera politicii”, nr. 67, 1999.

93 Corneliu Vadim Tudor, *Manifest pentru minerii din Valea Jiului*, în „România Mare”, nr. 444 din 15 ianuarie 1999.

forțele de ordine. Pentru ca acest lucru să fie posibil, președintele României a trebuit să instituie starea de urgență⁹⁴.

În termenii Raportului Comisiei pentru Drepturile Omului a ONU⁹⁵, evenimentele intrau în categoria de rebeliune, de subversiune, de tulburarea liniștii, a ordinii publice și a siguranței persoanelor, de amenințare la adresa Constituției și a autorităților și pericol pentru viața economică a țării⁹⁶. Pericolul lor era în același timp „excepțional și iminent”⁹⁷.

Minerii, conduși pe teren de vicepreședintele PRM, Miron Cosma, s-au aflat în contact cu conducerea PRM. Aceasta a incitat permanent și a pregătit prin declarații – atât de la tribuna Parlamentului, cât și în mass-media – eventuala înlocuire prin forță a autorităților alese prin alegerile libere din toamna anului 1996. PRM a cerut demisia guvernului și organizarea de alegeri anticipate, intrând în rezonanță cu acțiunea minerilor.

În urma acestor evenimente, personalități publice au cerut scoaterea PRM în afara legii pe baza a 5 acuzații: nerespectarea principiilor democrației constituționale, incitarea la violență publică, nerespectarea ordinii de drept, instigarea la ură națională, rasială și religioasă, militarea împotriva pluralismului politic⁹⁸. Ministrul Justiției s-a sesizat și el, dar în ciuda probelor evidente, privind încălcarea de către PRM a principiilor constituționale și prevederilor legii partidelor, cazul a fost clasat.

94 În conformitate cu atribuțiile constituționale, art. 93 (1). A fost necesară adoptarea unei Ordonanțe de urgență – în noaptea de 21 spre 22 ianuarie 1999 –, întrucât în momentul declanșării ostilităților nu exista în România o normă juridică care să reglementeze starea de urgență ori de asediu.

95 Acestea legitimau instituirea unor măsuri precum cele luate de autoritățile de la București (printre care, instituirea stării de urgență). Vezi UN Commission on Human Rights, *Study of the Rights of Everyone to be Free from Arbitrary Arrest, Detention and Exile*, E/CN. 4/826, 1962, p.257.

96 N. Questiaux, *Study of the Implications for Human Rights of Recent Developments concerning Situations Known as State of Siege or Emergency*, E/CN. 4/ Sub, 2/1982/15.

97 În sensul Greek case: *Report on the EHCR*, YBECHR 12, 1969.

98 Dan Pavel, lector la Facultatea de științe politice a Universității din București, a deschis un proces pentru scoaterea PRM în afara legii.

IV.

TENDINȚELE EXTREMISTE DIN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

Introducerea Bisericii Ortodoxe Române (BOR) printre actorii care pot juca un rol semnificativ în evoluția extremismului în România reprezintă o evaluare cheie a acestui raport. Mult timp, rolul religiei în dezvoltarea conflictelor a fost subestimat, preferându-se constant interpretarea acestora în termeni ideologici⁹⁹. Mai ales după atacurile Al Queda din 11 septembrie 2001, relația dintre religie, fundamentalism și extremism trebuie reevaluată.

Această afirmație de ordin general își găsește un argument în cazul BOR. Creștinismul Bisericii Ortodoxe este unul mistic, puțin interesat în valorile respectului și toleranței specifice creștinismului practic. Ca actor național, BOR își afirmă voința să reglementeze raporturile sociale, să impună o concepție „ortodoxă” asupra atitudinilor persoanelor și instituțiilor. Atitudinea BOR rezultă din convergența a patru elemente: a) promovarea unei doctrine cu caracter exclusivist, sintetizată de cele două idei ale naționalismului ortodox: România este statul românilor; a fi român înseamnă a fi ortodox; b) negarea de către BOR a principiilor statului de drept, considerate „de rangul doi” în raport cu principiile ortodoxiste, legitimate de sorgința lor divină; c) folosirea de către clericii BOR a unor „instrumente” violente, de la discursuri ofensatoare până la amenințări și agresiuni fizice; d) creșterea într-o proporție absolut impresionantă a mijloacelor și a forței BOR în raport cu toți ceilalți actori sociali.

⁹⁹ Douglas Johnston, Cynthia Sampson (eds.), *Religion, the Missing Dimension of Statecraft*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

Biserica Ortodoxă Română, cadru de manifestare a curentelor extremiste fundamentaliste

Elementele fundamentaliste ale unei „doctrine” a BOR se regăsesc peste tot: în publicații care apar sub patronajul ierarhilor BOR, în declarațiile Ierarhiei, în luările de poziție publice ale unor organizații ale BOR – între acestea, dintre cele mai active fiind Asociația Studenților Creștini Ortodocși din România (ASCOR). Dintre reviste enumerăm „Icoana din adânc” și „Scara”¹⁰⁰. „Icoana din adânc” (apărută în luna noiembrie 1997), publicație „de atitudine creștin-ortodoxă, teologie, cultură și artă”¹⁰¹ își asuma în primul ei număr, programatic, următorul memoriu prin care punea în gardă opinia publică asupra unor „fapte care ar amenința însăși existența neamului românesc”.

Acestea ar fi:

- 1) alinierea legislației românești la legislația continentală unică;
- 2) renunțarea la Basarabia și Bucovina (autorii exprimându-se împotriva aderării la NATO și Uniunea Europeană);
- 3) acordarea de drepturi cetățenești necondiționate imigranților (pe care îi numește „deșeurile sociale ale Asiei, Africii și Americii”);
- 4) acordarea pentru minorități a ceea ce autorii numesc „privilegii”;
- 5) adoptarea unei legi care permite cumpărarea pământului de către străini¹⁰²;
- 6) subordonarea economică capitalului străin (o referire la libertatea investițiilor, privatizare etc);
- 7) presiunea exercitată asupra culturii române de modelele lansate în America, Franța etc (numită „presiunea imperiului”);
- 8) liberalismul ateu, haosul drepturilor – dreptul la expresie, opinie, informare etc;
- 9) transformarea României în câmpul de acțiune al propagandei cultelor schismatice ș.a.

100 Revistă ortodoxă subvenționată de către Arhiepiscopia Bucureștiului, între ai cărei membri fondatori se află arhiepiscopul Bartolomeu Anania.

101 O revistă a Ierarhiei Ortodoxe – chiar dacă Arhiepiscopia Bucureștiului nu apare drept editorul oficial –, întrucât Colegiul de redacție avea ca președinte pe Prea Sfântul Teodosie Snagoveanu, Episcop vicar al Arhiepiscopiei Bucureștiului, iar ca redactori, clerici ortodocși.

102 Anterior, ASCOR a adresat o scrisoare deschisă Președintelui României, cu ocazia votării în cele două Camere ale Parlamentului a unui amendament care înlocuia un articol restrictiv al Legii investițiilor, dându-se străinilor posibilitatea de a cumpăra pământ pe teritoriul românesc. Scrisoarea protesta împotriva „operațiunii de acaparare strategică a pământului, fie de către reprezentanții statelor cu interese directe în zonă, fie de către centrele religioase de propagandă și prozelitism” („România liberă” din 2 aprilie 1997).

Conform memoriului, politicile enumerate ar duce la „anihilarea spiritual-religioasă a unuia dintre puținele centre creștine”.

Nu numai manifestările proprii sunt semnificative pentru tendințele fundamentaliste din BOR. Ar fi de notat și folosirea lăcașurilor ortodoxe pentru manifestările extremiste, precum cele legionare. La Mănăstirea Sâmbata de Sus din Făgăraș a avut loc, spre exemplu, întâlnirea tinerilor naționaliști din România, la care au participat reprezentanți din București, Sibiu, Brașov, Cluj, Iași și Bacău¹⁰³. Aici s-a discutat organizarea cuiburilor legionare existente în aceste orașe¹⁰⁴.

Concepțiilor și alianțelor cu caracter extremist manifest li s-au adăugat de-a lungul timpului acțiuni violente, tutelate de către clerul ortodox. Numeroase au fost agresiunile greco-catolicilor de către ortodocși incitați de preoții lor. Acțiuni violente au avut loc la Filea de Jos, în anul 1991; Visuia (Bistrița-Năsăud), în 1991; Turda, 1991; Mărgău (Cluj), 1991; Ceaba (Cluj), 1992; Hodac (Mureș), 1992; Hopârta (jud. Blaj), 1993; Salva (Năsăud), ianuarie și iulie 1993; Romuli (Bistrița-Năsăud), 1994; Părâul Frunții (Neamț), 1994; Breb (Maramureș), 1994; Iclod (Cluj), 1997; Botiza (Maramureș), 1998; Ocna Mureș (Alba), 2002 ș.a.¹⁰⁵.

În afara conflictelor cu greco-catolicii, mai cunoscute au fost obstrucțiile sau agresiunile asupra baptiștilor și evangheliștilor¹⁰⁶, adventiștilor¹⁰⁷, Martorilor lui Iehova¹⁰⁸. Cazul Ruginoasa/Iași (decembrie 1997) a dus la proteste internaționale¹⁰⁹. Cazul Ruginoasa este important întrucât

103 La data de 22 iulie 2000.

104 Au participat aproximativ 15 tineri, Senatul Mișcării Legionare fiind reprezentat prin dl. Sebastian Mocanu, membru al Fundației Culturale „Prof. George Manu”.

105 În multe din cazurile enumerate, poliția nu a intervenit. În schimb, polițiștii au împiedicat unele manifestări religioase neortodoxe.

106 „Activitățile religioase ale Bisericii Baptiste și ale Alianței Evanghelice au fost deseori obstrucționate de autoritățile locale aflate sub influența clerului ortodox local în Crucea, Valul lui Traian (județul Constanța), Isaccea (județul Tulcea), Frațiștești, Săvești (județul Ialomița) Vânători, Tuluțești (județul Galați), Sutești, Gemenele (județul Brăila)” – *The U.S. Department of State Report on Romania – 2001* (file://Human Rights Watch World Report 2002 Europe & Central Asia Romania.ht).

107 „Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea a înregistrat dificultăți pentru obținerea aprobărilor de utilizare a spațiilor publice în scopul activităților sale religioase în satele Luna, Băiuț și Vălenii de Maramureș (județul Maramureș)” – *The U.S. Department of State Report on Romania – 2001* (file://Human Rights Watch World Report 2002 Europe & Central Asia Romania.ht).

108 Anchetele au confirmat cooperarea reprezentanților autorităților statutului cu preoții ortodocși în împiedicarea Martorilor lui Iehova de a-și exercita credința: Cazul Roșu (1997); Bobicești și Laloșu (1997); Țânțăreni, jud. Gorj (1997); Cluj-Napoca (1997); Pitești (1997) etc.

109 Declarația organizației „Droits de l'Homme sans Frontieres” – Bruxelles, 1997. Mai mulți baptiști au fost molestați de o mulțime de ortodocși conduși de preoții lor. Tot baptiștii au fost țintele agresiunii locuitorilor din Cornereva, 1997 – subiect al câtorva reportaje interne –, Pantelimon (Ilfov), 1998, și Luncavicea (Caraș-Severin), 1999.

a subliniat sprijinul fățiș pe care însăși Ierarhia ortodoxă o dă metodelor violente. Astfel, Mitropolia Moldovei și Bucovinei a dat publicității, în legătură cu molestarea la Ruginoasa a unui grup de bapțiști de către ortodocșii conduși de preoții lor, următorul comunicat: „Nu comunitatea ortodoxă și nici preoții ortodocși nu sunt vinovați de ceea ce s-a întâmplat acolo. Vinovații sunt aceia care au venit în sânul unei comunități eminamente ortodoxă (...) și i-au agresat spiritual la ei acasă. N-au respectat Constituția, bunul-simț, au frizat morala socială și creștină prin aceea că au venit cu tupeu și obrăznicie – considerându-i probabil pe săteni niște ignoranți – și au încercat să facă prozelitism”.

Între manifestările cele mai spectaculoase ale Bisericii Ortodoxe Române pentru impunerea prin forță a intereselor sale ar fi de notat procesiunea de la Cluj, din 20 martie 1998. La chemarea arhiepiscopului Vadului, Feleacului și Clujului, Bartolomeu Anania, a fost organizat un marș a circa 2500 de preoți și seminarisți, în semn de protest față de retrocedarea, către Biserica Greco-Catolică, a Bisericii episcopale „Schimbarea la față” în urma unei sentințe judecătorești¹¹⁰. La sfârșit, arhiepiscopul a amenințat în termeni esopici: „Vreau să știe toți, și prieteni și neprieteni, că suntem în picioare și că vom sta de veghe și că pumnului sau bătei îi vom opune crucea. Dar e bine să se știe că, de azi, crucea noastră va fi fermă. Îi invit să nu profite de smerenia ortodoxă”¹¹¹.

Biserica Ortodoxă Română și contestarea statului de drept

Exemplul anterior arată împotrivirea deschisă a BOR la o decizie judecătorească definitivă și, mai general, contestarea principiilor statului de drept. BOR a refuzat în multe cazuri punerea în aplicare a unor sentințe judecătorești nefavorabile ei, anumite biserici greco-catolice nefiind retrocedate nici până astăzi în ciuda verdictului instanței de judecată. Complementar, instituțiile de stat au acceptat să se supună arbitrarului BOR. Un caz de acest tip, de asemenea foarte cunoscut, este interzicerea Congresului internațional al Martorilor lui Iehova în luna iunie 1996, plan-

110 S-au alăturat ÎPS Bartolomeu Anania, PS Ion Mihălțan de Oradea, PS Andrei de Alba Iulia, PS Ioan de Harghita și Covasna, episcopul vicar patriarhal Visarion Rășinăreanu.

111 Discursul mitropolitului avea o extraordinară asemănare stilistică cu discursul lui Slobodan Milošević, din 28 iunie 1989, din „Field of Blackbirds” – Prishtina, locul unde s-a sărbătorit 600 de ani de la Bătălia de la Kosovo (Kosovo Polje): „Șase secole după [bătălia de la Kosovo Polje] ne înfruntăm din nou în bătălii și certuri. Nu sunt încă bătălii armate, dar asta nu poate fi încă exclus” (Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia*, London, Penguin Books, 1993, p.35).

ificat a avea loc în București. Câteva ministere și alte autorități publice au încălcat contractul inițial cu Martorii lui Iehova datorită amplei campanii împotriva Congresului, declanșată de Biserica Ortodoxă. În sprijinul poziției BOR au sărit numeroși politicieni de la guvernare și din opoziție¹¹².

O practică curentă a BOR sunt presiunile asupra Parlamentului, pentru a-l împiedica să rezolve teme esențiale ale justiției interconfesionale, să adopte atitudini antidiscriminatorii, în întâmpinarea obligațiilor sale interne și internaționale.

Astfel, la 12 iunie 1997, când Senatul a aprobat un proiect de retrocedare a unor biserici greco-catolice care aparțineau acestuia de drept, Ierarhia ortodoxă l-a blocat printr-o reacție promptă și vehementă. Patriarhul Teoctist a numit inițiativa legislativă un dictat „care poate avea urmări imprezibile pentru pacea Transilvaniei, de care vor fi răspunzători cei care au votat acest proiect de lege”. Mitropolitul Ardealului a declarat la rândul lui: „Legea (...) va genera conflicte, răzvrătiri, cu rezultate imprezibile”. Ea ar constitui „un atentat la viața Bisericii ortodoxe românești și a neamului nostru”. Andrei, Episcopul de Alba Iulia, a anunțat: „Nu cred că Biserica ortodoxă română va permite cuiva să bată din picior”.

În adresările sale făcute parlamentarilor, BOR invocă deseori, ca amenințare, capacitatea sa de a influența electoratul. Când pe 13 septembrie 2000, Sinodul a lansat un apel împotriva dezincriminării homosexualității, el a invocat cu nedismulată satisfacție, repetat, milioanele de „creștini ortodocși (...) care au mandatat prin votul lor parlamentarii României”. Și a concluzionat: „legiuitorii (...) să aibă auzul ațintit asupra trebuințelor românilor (...) care merg în toamna asta la urnele de vot”.

Supunerea clasei politice la presiunea ortodoxistă

Siguranța de sine a Ierarhiei BOR se datorează și supunerii umilitoare a clasei politice la presiunea ortodoxistă. Nu există astăzi nici o deschidere a vreunui congres de partid fără o slujbă ortodoxă. Politicienii se simt obligați să fie prezenți la marile evenimente confesionale. Înaintea alegerilor din 1996, *toți* candidații la președinție și-au arătat cucernicia întâmpinând aducerea sfințelor moaște ale Sfântului Andrei la Iași¹¹³.

112 În schimb, aflată în vizită la București, soția președintelui Statelor Unite, Hillary Clinton, a protestat împotriva încălcării libertății de religie în România, refuzând participarea la un eveniment oficial.

113 La 13 octombrie 1996 au venit la Iași – la ceremoniile legate de sosirea din Grecia, de la Mitropolia Patrasului, a rămășițelor apostolului –, Emil Constantinescu, Ion Iliescu, Petre Roman, Nicolae Manolescu și toți ceilalți candidați. Toți au făcut declarații pioase și au insistat asupra prezenței lor acolo.

Președintele Emil Constantinescu, reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române și alți demnitari ai statului s-au strâns la 5 februarie 1999 să sfințească locul și să pună o cruce acolo unde BOR dorea ridicarea Catedralei Mântuirii Neamului, deși Consiliul General al Municipiului București – singurul cu competențe în domeniu – refuzase să aprobe amplasarea solicitată de Patriarhie¹¹⁴. Președintele Emil Constantinescu a participat alături de Patriarhul Teoctist, în 1999, la sfințirea bisericii construită de firma LukOil în Cimitirul Petrolistilor din Ploiești, deși acest gen nu era un semnal pozitiv pentru politica României în plan internațional¹¹⁵.

Pe linia unor astfel de relații dintre BOR și politicieni, este de așteptat ca anumite instituții menite să apere valorile statului secular să devină instrumente ale BOR. Instituția care s-a distins din acest punct de vedere a fost Secretariatul de Stat pentru Culte¹¹⁶.

Un exemplu frapant, dar mai puțin cunoscut, a fost susținerea de către primul ministru Radu Vasile, în luna septembrie 1999, a formei originale a unui proiect de lege privind regimul general al cultelor religioase, promovat de BOR. Acesta încălca grav garanțiile constituționale ale libertății de religie, astfel încât guvernul a amendat în sens pozitiv un număr de articole. În ciuda faptului că guvernul, nu primul ministru, are inițiativa legislativă, premierul Radu Vasile a depus proiectul la Parlament în varianta neamendată, încălcând voința guvernului, pentru a-l mulțumi pe Patriarh¹¹⁷.

Despre viteza și amploarea schimbărilor de care beneficiază BOR în viața statului vorbește statutul Patriarhului României. Patriarhul Teoctist Arăpașu, obligat la începutul anului 1990 să se retragă din fruntea BOR datorită colaborării sale cu regimul Ceaușescu, a ajuns în anul 2000 una

114 Secretariatul de Stat pentru Culte anunțase încă din 4 ianuarie 1999, printr-un comunicat, începerea lucrărilor în Piața Unirii.

115 Marea firmă simbolizează solidaritatea dintre Biserica Ortodoxă Rusă – condusă de fostul ofițer KGB, Alexei al II-lea, portavoce a forțelor conservatoare din Rusia – și marea oligarhie rusă, care a plătit între 2 și 3 miliarde de dolari pentru construirea Catedralei ortodoxe de la Moscova.

116 Astfel, răspunzând cererilor BOR, care doresc să oprească activitatea minorităților religioase, secretarul de stat Gheorghe Angheliescu a emis, la 25 martie 1997, o adresă prin care cerea primărilor să anuleze ori să refuze autorizațiile pentru construirea lăcașurilor de cult comunităților religioase care nu au fost recunoscute (multe fiind înregistrate ca asociații). Ceea ce autoritățile locale au și făcut, în ciuda violării flagrante a garanțiilor constituționale privind libertatea religioasă (care include și dreptul de a beneficia de astfel de lăcașuri).

117 Conform investigațiilor autorului, din luna octombrie 1999. Până la urmă proiectul a fost retras datorită unor campanii interne și internaționale.

dintre cele mai onorate personalități¹¹⁸. Un adevărat cult al personalității, de care în România s-au mai bucurat doar Nicolae și Elena Ceaușescu.

O altă evoluție posibilă în relația BOR-viața politică ar putea fi implicarea directă în politică a clericilor ortodocși. Arhiepiscopul Bartolomeu Anania a cerut, în 1998, ca la „viitoarele alegeri parlamentare, anticipate sau nu, BOR (...) să renunțe la rezerva pe care și-a impus-o și să (...) recomande, la nivelul parohiilor, persoanele care să fie promovate în Parlament, indiferent de apartenența sau inapartenența lor politică”¹¹⁹. La rândul lui, episcopul Argeșului și al Muscelului, Calinic, a cerut partidelor politice locuri eligibile pe listele de candidați pentru alegerile locale și chiar pentru cele parlamentare¹²⁰. De altfel, „aproape toate partidele din Argeș, de stânga sau de-a dreapta eșichierului politic, au acceptat preoți pe listele lor de candidați”¹²¹.

Legături istorice cu legionarismul

Tendințele extremiste din cadrul Bisericii Ortodoxe Române urmează linia istorică a aderenței sale la legionarism între cele două războaie mondiale. Pe de o parte, legionarismul s-a autodefiniț ca mișcare creștin-ortodoxă, ritualul legionar împrumutând cultul morților, practica postului și a rugăciunii. Pe de altă parte, preoții și ierarhii ortodocși au fost un suport important al legionarismului, ambiguitățile Sinodului – care împărtășea mare parte din valorile legionare – derivând numai din duplicitatea sa. În scrisoarea sa pastorală din 1934, Sinodul a apelat la sprijinul tineretului universitar naționalist și l-a încurajat în acțiunile sale xenofobe și anti-semite¹²². Printre comandanții legionari au fost și clerici ortodocși¹²³. Aceștia s-au aflat și printre legionarii uciși ca represalii pentru asasinarea

118 A primit medalii și distincții de stat, a devenit membru de onoare al Academiei Române, a fost decorat de diferite asociații profesionale, Ministrul Culturii i-a înmănat medalia Eminescu, PNTCD i-a oferit medalia jubiliară ș.a.m.d.

119 „Renașterea”, nr.5/1998, p.1.

120 „Cum Biserica Ortodoxă reprezintă 87% din populația țării nici n-ar fi normal ca să nu aibă reprezentanți clerici în toate structurile de conducere ale țării”. (*Dezlegare la ciolan* în „Evenimentul zilei”, 28 aprilie 2000, p. 6).

121 *Ibidem*.

122 Cea mai vizibilă dovadă a colaborării dintre clerul ortodox și legionari a fost procesiunea prilejuită de funerariile liderilor legionari Moța și Marin, în luna februarie 1937. Au slujit, pe parcursul procesiunii, zeci de clerici, serviciul religios principal fiind săvârșit de peste 200 de preoți, în frunte cu mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan, și alți episcopi și vicari (Gabriel Catalan, *Legiunea și slujitorii Domnului*, în „Dosarele istoriei”, nr. 9, 2000, pp.29-32).

123 Dumitrescu-Borșa, Vasile Boldeanu, Ștefan Palaghiță.

primului ministru Armand Călinescu, și printre cei nominalizați în alegeri de către formațiunile legionare. Viorel Trifu, șeful Uniunii Naționale a Studenților Creștini Ortodocși, a fost unul dintre principalii inițiatori ai rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, 7,64% dintre cei condamnați pentru această încercare de lovitură de stat fiind preoți¹²⁴.

Straturile inferioare ale clerului și studenții la facultățile de teologie au fost simpatizante ale mișcării legionare. Ultimii au participat la acțiuni violente precum devastarea sinagogii „Începutul Științei”. Printre tinerii legionari s-a remarcat actualul Patriarh Teoctist Arăpașu¹²⁵ și Episcopul de astăzi al Clujului, Feleacului și Blajului, Bartolomeu Anania. Istoricul Gabriel Catalan sintetiza această istorie astfel: „...deși la nivelul conducerii BOR a existat de cele mai multe ori o poziție rezervată sau conjuncturală, clerul ortodox inferior a aderat sau a simpatizat masiv cu Mișcarea Legionară, reprezentând una dintre categoriile sociale de elită ale acesteia, cu o intensă activitate propagandistică și cu o participare însemnată la rebeliunea din ianuarie 1941”¹²⁶.

După venirea comuniștilor la putere, mulți preoți legionari au fost trimiși în închisoare, alții au fost racolați, devenind pionii ai noului regim în instituția bisericească. Până în 1989, BOR a fost un instrument al autorităților comuniste. Ierarhii au trebuit cu toții să colaboreze cu acest regim în esență ateu¹²⁷. Un rol nou a început să joace BOR din momentul în care comunismul românesc a căpătat coloratura unui național-comunism. Din acest moment, BOR a fost folosită deschis pentru a legitima măsurile șovine și xenofobe ale regimului.

Armata și Biserica Ortodoxă

Una dintre variantele cele mai pernicioase ale fluidizării frontierei dintre Biserică (BOR) și stat este relația dintre Biserică și Armată. Un factor care a contat pentru apropierea dintre cele două instituții a fost așezarea lor în fruntea încrederii populare¹²⁸. Barometrul de Opinie

124 Gabriel Catalan, *Op.cit.*

125 Arhiva SRI, dos. 7755, vol. 3, f.211: nota 131/30 august 1949.

126 Gabriel Catalan, *Op.cit.*, p.32.

127 Un singur ierarh a mărturisit deplin, după revoluția din 1989, colaborarea sa. Mitropolitul Banatului, ÎPS Nicolae Corneanu, a recunoscut caterisirea a cinci preoți de la Mitropolia Banatului, care în 1981 reproșaseră „prostituirea Bisericii Ortodoxe”; cooperarea cu Mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală, în denigrarea, față de Consiliul Ecumenic al Bisericilor, a unor clerici oponenți ai regimului; rapoartele făcute Securității.

128 O arată toate sondajele de opinie de după 1990.

Publică, cel mai sistematic instrument de investigare a opiniei publice din România, arăta, în ultimii șase ani, următoarele cifre ale indicatorului „încredere” pentru Biserică, Armată¹²⁹:

Instituție	oct. 1996	sept. 1997	iunie 1998	mai 1999	mai 2000	mai 2001
Biserică	83	86	85	88	85	89
Armată	76	84	69	75	73	72
Parlament	23	38	19	20	28	33

Cifrele arată o încredere aproape unanimă în Biserică¹³⁰. Încrederea în Armată este și ea substanțială, oricum, la distanță în raport cu toate celelalte organisme sociale.

Pe acest fundal, care arată fragilitatea conștiinței civico-politice a întregii societăți românești, lideri ai Armatei și ierarhi ai Bisericii țin să sublinieze constant ideea că ambele reprezintă „instituții fundamentale” ale statului român¹³¹. Având în vedere interesele conducerilor Armatei și Bisericii Ortodoxe Române, de a-și maximiza cota în raport cu ceilalți actori din societate, ei se referă constant la încrederea pe care le-o oferă, *în comun*, populația. Aceste două categorii sunt unite prin importanța pe care o dau ideii de autoritate, prin logica comună a ordinii instituționale

129 Ca termen de comparație adăugăm Parlamentul, instituția fundamentală a democrației (Fundatia pentru o Societate Deschisă, *Barometrul de Opinie Publică, mai 2001*, București, <http://www.osf.ro>).

130 Gradul de conformare la obiceiurile religioase se poate evalua din același sondaj de opinie (mai 2001), care a găsit că numărul celor care merg zilnic la biserică reprezintă 2%, a celor care o fac de câteva ori pe săptămână este de 15%, reprezintă 33% în cazul celor care merg o dată pe lună sau mai rar și atinge 40% categoria celor care merg la biserică de mai multe ori pe lună. 53% dintre intervievați afirmă că ei cred în viața după moarte, 65% în judecata de apoi și 88% în puterea rugăciunii.

131 Într-un volum cu valoare ideologică, dedicat relației dintre Armată și Biserică în anul 1996 (Ilie Manole, coor., *Armata și Biserica*, București, Colecția „Revista de Istorie Militară”, 1996), comandorul Ilie Manole pune un capitol sub titulatura „Armata și Biserica, instituții fundamentale ale unității și continuității românești”, comentând: „Așadar, avem acum această dintâi carte despre lucrarea eroică, adâncă, neîntreruptă și utilă, pe care Armata și Biserica au așezat-o la temelie Casei noastre numită acum România. Acum și în vecii vecilor, fie binecuvântate ele, toate: Cartea, Crucea, lucrarea lor și vatra în care ființează ele împreună cu scutul” (p.6); „Crucea și Spada, Drapelul și Evanghelia trebuie să conviețuiască. Biserica și Armata trebuie să-și dea mâna și să-și aducă contribuția lor pe termen îndelungat la formarea marilor personalități de care are nevoie poporul nostru, societatea românească” (p. 263). Reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, Daniel Ciubotea, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, identifica cele două instituții ca garante ale unității statului român: „cooperarea dintre Armată și Biserică este un factor de promovare a unității naționale”(p.10).

stricte¹³², prin antipatia lor față de valorile liberale și ale diversității, față de categoriile neconforme cu modelul tradițional de societate. Ca urmare, ele pot miza pe o solidaritate reciprocă, pe termen lung, care poate fi folosită în conjuncturi antidemocratice atât de forțe politice cu caracter conservator-extremist¹³³, cât și de propriii lor lideri, dacă aceștia se simt periclitați.

Un aspect relevant pentru cooperarea „în adâncime” între cele două instituții este participarea Armatei la ridicarea lăcașelor de cult, folosindu-se forța de muncă – neplătită –, a militarilor. Conform investigațiilor de teren, a rezultat că numeroasele biserici care se ridică zi de zi în România, pot fi terminate doar prin trimiterea soldaților, de către superiorii lor, la diferitele lucrări de construcție.

În ce măsură evoluția BOR ascunde un pericol extremist?

După anul 1989, BOR a avut o extraordinară creștere. S-au reînființat arhiepiscopiile tradiționale¹³⁴, dar și episcopii care nu au existat niciodată anterior¹³⁵. S-au mai înființat Mitropolia Europei Occidentale, Mitropolia Europei Centrale și Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria, plănuiindu-se înființarea de episcopii în majoritatea statelor occidentale. Se tinde spre înființarea în fiecare județ a câte unei episcopii¹³⁶.

Cheltuielile cu înființarea de noi eparhii în țară și străinătate sunt foarte mari. Pentru sedii s-au pus la dispoziție fostele reședințe ale lui Ceaușescu sau hoteluri ale PCR¹³⁷. Ierarhii sunt dotați cu limuzine, au personal auxiliar numeros. Fiecare eparhie nou înființată primește mai mulți consilieri și inspectori, plătiți, ca personal auxiliar: contabili, secretari la ierarhi referenți, șoferi. Întregul cler și personal auxiliar este în întregime salarizat de către stat. Pentru serviciile religioase se percep mari sume care în marea lor majoritate nu sunt înregistrate.

S-au înființat încă 13 noi Facultăți de Teologie, ajungându-se la 15, la care se adaugă 38 Seminare Ortodoxe. Numărul studenților din învățământul teologic universitar a ajuns la 12.444, dintre care 6514 la secția

132 În cadrul Bisericii Ortodoxe există o ordine cvasimilitară...

133 Este semnificativ că statul român a făcut o demonstrație simbolică în regiunea cu maximă preponderență maghiară – județul Harghita: 84,5% maghiari – plantând un corp de armată și o episcopie ortodoxă (Episcopia Harghitei și Covasnei, în 1998).

134 Arhiepiscopiile Tomisului, Sucevei, Episcopia Caransebeșului și Episcopiile Hușilor, Argeșului și Maramureșului.

135 Arhiepiscopia Târgoviștei, Episcopia Călărașilor și Sloboziei, Episcopia Giurgiului, Episcopia Alexandriei și Teleormanului și Episcopia Harghitei și Covasnei.

136 Nicolae Boroiu, „Studiu privind patronarea de către conducerea BOR, a național-comunismului și a fundamentalismului ortodox”, 2001, nepublicat.

137 Slobozia, Miercurea Ciuc, Târgoviște, Alexandria, Turnu Severin și Slatina.

de Teologie pastorală. (Necesarul de preoți pentru întreaga țară nu depășește 11.000)

Patriarhia a primit prin lege 200 ha teren, iar celelalte eparhii câte o sută de ha¹³⁸. Această solicitare continuă de resurse¹³⁹ și dezvoltarea nestăvilită a BOR ar putea produce o criză de sistem. Se va crea o presiune puternică asupra instituțiilor, asupra populației, afectând orientările democrației (seculare) românești. Numărul imens de absolvenți, împreună cu obținerea unor bogății care face din BOR cel mai mare organism autonom din România, crește zi de zi puterea clerului ortodox. Este un proces cu retroacțiune pozitivă: cu cât statul va face mai multe prestații BOR, cu atât cererea de noi prestări din partea statului va spori.

Evenimentele din 11 septembrie 2001 au atras atenția asupra pericolului care vine din direcția fundamentalismului religios. Exemplul a ceea ce se întâmplă în țări islamice precum Arabia Saudită este elocvent. Elita politică a acordat resurse școlilor islamice, care au produs fundamentalisti contestatari ai acestei clase, crescând presiunea asupra ei, pentru a asigura clerului islamic noi utilități, producătoare de alți contestatari religioși... și tot așa mai departe, într-un proces care alimentează extremismul.

Această schemă privind evoluția fundamentalismului în țările islamice se regăsește în țările ortodoxe astăzi¹⁴⁰. Ea atrage atenția asupra pericolului teocratic în țări precum România, unde secularitatea statului este permanent contestată de o biserică (BOR) a cărei putere economică, simbolică și politică crește zi de zi, în valori absolute, dar și relative, în raport cu toți ceilalți actori ai vieții sociale.

138 Chiar și cele nou înființate, care nu au avut niciodată terenuri, ca parohiile, mănăstirile cele vechi și cele noi, fără proprietăți în trecut.

139 Numai pentru clădirea noului Seminar teologic din București s-au alocat recent (ianuarie 2002) circa 1,5 milioane de dolari. Biserica Catedralei Neamului va costa, conform estimărilor unor arhitecți, peste 1 miliard de dolari, BOR intenționând să obțină asistența statului, indiferent de impactul economic pe care aceasta l-ar produce.

140 În proporții variabile de la stat la stat. O evoluție asemănătoare a locului Bisericii Ortodoxe în viața statului se petrece în Federația Rusă.

V.

LEGISLAȚIA ȘI INSTITUȚIILE RELEVANTE PENTRU COMBATERICA MANIFESTĂRILOR EXTREMISTE

Există trei tipuri de norme legislative – și tipuri de instituții – relevante pentru combaterea extremismului: 1) normele juridice care au ca obiect prevenirea și eliminarea extremismului; 2) legislația măsurilor speciale menită să asigure protecția membrilor minorităților naționale; 3) legislația anti-discriminatorie.

Reglementări antiextremiste

Constituția României conține mai multe prevederi cu relevanță antiextremistă, unele limitând explicit manifestări care ar intra în această categorie. În conformitate cu art. 30 (7): „Sunt interzise prin lege (...) îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la discriminare (...) sau la violență publică”. Cel mai important articol constituțional, din acest punct de vedere, rămâne art. 37 (2): „Partidele sau organizațiile care, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept (...) sunt neconstituționale”.

Prevederile constituționale invocate au câteva corespondente în legea internă. Astfel, Legea partidelor politice interzice „partidele politice care, prin statutul, programele, propaganda de idei ori prin alte activități pe care le organizează, încalcă prevederile art. 30 alin. 7, art. 37 alin. 2 sau alin. 4 din Constituție”¹⁴¹.

În plus, art. 317 din Codul Penal românesc prevede: „Propaganda naționalist-șovină, ațâțarea urii de rasă sau națională, dacă fapta nu constituie infracțiunea prevăzută în art. 166, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani”.

¹⁴¹ Legea partidelor politice nr. 27 din 26 aprilie 1996, art. 3 alin. 2. În plus, alin. 4 interzice partidelor organizarea de activități militare sau paramilitare.

În ciuda unor manifestări rasiste, șoviniste, antisemite de amploare (utilizate ca propagandă sau ca mijloc de diseminare a stereotipurilor negative), art. 317 nu este utilizat de către instituțiile abilitate¹⁴². Au fost legalizate partide ultranaționaliste care încalcă prevederile constituționale și ale legii partidelor, iar acestea își pot derula activitățile lor de natură evident extremistă. Deși Constituția este în esență democratică, anumite formulări încurajează manifestările de tip naționalist, care în România constituie cea mai importantă resursă a extremismului¹⁴³.

În luna martie 2002, guvernul României a adoptat Ordonanța de urgență nr. 31, privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii (vezi Anexa II). Ordonanța a intrat în vigoare din momentul publicării ei în „Monitorul Oficial”, la data de 28 martie.

Ordonanța de urgență nr. 31 are ca scop eliminarea oricărei activități de extremă dreaptă. Constituirea unei organizații cu caracter fascist, rasist sau xenofob se pedepsește cu închisoare de la 5 la 15 ani și interzicerea unor drepturi. În această categorie intră orice grup „care își desfășoară activitatea temporar sau permanent, în scopul promovării ideilor, concepțiilor sau doctrinelor fasciste, rasiste sau xenofobe, precum ura și violența pe motive etnice, rasiale sau religioase, superioritatea unor rase și inferioritatea altora, antisemitismul, incitarea la xenofobie, recurgerea la violență pentru schimbarea ordinii constituționale sau a instituțiilor democratice, naționalismul extremist”.

Răspândirea, vânzarea sau confecționarea de simboluri fasciste, rasiste ori xenofobe se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani și interzicerea

142 O singură persoană a fost condamnată în România pe baza art. 317 al Codului Penal, la doi ani cu suspendare, pentru un articol antisemit. Din iulie 1997 până în noiembrie 1998, ministrul György Tokay (UDMR), șeful Departamentului pentru Protecția Minorităților Naționale, a informat Biroul Procurorului General cu privire la declarații, afișe și articole șoviniste. Biroul Procurorului General a respins solicitarea de a se începe urmărirea pe baza Codului Penal.

143 Una dintre problemele ridicate de Constituție a fost interpretarea textului constituțional din perspectivă etnică – vezi art. 1 alin. 1: „România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil” și art. 4 alin. 1: „Statul are ca fundament unitatea poporului român”. O consecință a perspectivei etnice a fost presiunea exercitată asupra minorităților – mai ales cea maghiară –, care trebuiau să își declare loialitatea față de stat și Constituție. Dar sensul etnic al „națiunii” este vizibil în România nu doar prin pozițiile politice, ci și prin scrierile doctrinare. De pildă, în vol. *Constituția României – Comentarii și adnotări*, Regia Autonomă Monitorul Oficial, publicată în 1992 sub semnătura autorilor legii fundamentale (Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Florin Vasilescu, Ioan Vida), națiunea este definită ca o „comunitate de origine etnică...” (p.7). (Vezi Gabriel Andreescu, *Romania: Shadow Report: June 2000*, <http://www.riga.lv/minerles/>).

unor drepturi. Aceeași este și sancțiunea pentru persoanele care promovează cultul personalității. Amenzile aplicabile persoanelor juridice care răspândesc, vând sau confecționează pentru răspândire simboluri fasciste, rasiste și xenofobe încep de la 25 de milioane și ajung la 250 de milioane.

Negaționismul se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la cinci ani și restrângerea unor drepturi¹⁴⁴. Se interzice acordarea numelor persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii unor locuri publice ori ridicarea de statui ale acestora în spații publice.

Ordonanța de urgență nr. 31 a fost aplicată până în luna iunie 2002 (inclusiv) doar prin demolarea a șase din cele șapte statui ale Mareșalului Ion Antonescu. În schimb, Colegiul Național de Apărare a introdus cursuri despre Holocaust, ceea ce reprezintă o măsură revoluționară¹⁴⁵. Ordonanța a fost deja criticată pentru că ar fi incoerentă¹⁴⁶ sau pentru că ar afecta echilibrul drepturilor¹⁴⁷. Împotriva Ordonanței au protestat grupuri ortodoxist-extremiste¹⁴⁸.

Legislația privind protecția membrilor minorităților naționale

Sistemul de protecție a minorităților naționale este, în România, relativ amplu, cel puțin la nivelul legislației. Baza sa o constituie art. 6 al Constituției, care enunță: „Statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase”. Un număr de legi sectoriale și în primul rând Legea învățământului nr. 84/1985, reactualizată, Legea administrației publice locale nr. 69/1991,

144 Cu privire la fenomenul negaționismului astăzi în România, vezi Michael Shafir, *Holocaust Denial, The Legacy of Communism, and „Transition”*, în „East European Perspectives”, vol. 4, nr. 6, 20 martie 2002.

145 Acestei măsuri ar fi necesar să i se adauge deconstrucția strategiei de propagandă antimaghiară, care formează baza educației patriotice în instituțiile militarizate românești.

146 Vezi Gabriel Andreescu, *Contra extremismului, nu împotriva libertății*, în „Observatorul cultural”, nr. 11, 2002, și Anexa II.

147 *Ibidem*. A fost dat ca exemplu cazul judecat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în 1998, când Franța a fost condamnată datorită măsurilor adoptate împotriva liderilor a două asociații: „Association pour défense du mémoire de maréchal Pétain” și „Association nationale Pétain-Verdun”, în numele cărora fusese dat un anunț comemorativ în „Le Monde” (*L’Affaire Léhideux et Isorni c. France*: www.echr.coe.int).

148 Protestul redacției revistei „Scara – revistă de oceanografie ortodoxă” și al Asociației Române pentru Cultură și Ortodoxie, din data de 27 martie 2002.

reactualizată, definesc drepturile substanțiale de care se bucură persoanele aparținând minorităților naționale. Deși ideea de drept colectiv este vehement respinsă la nivelul actualei clase politice, legislația românească acordă drepturi colective. Astfel, organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale care nu obțin numărul necesar de voturi pentru a fi reprezentați în Parlament au dreptul la un scaun de deputat fiecare¹⁴⁹. Organizațiile reprezentative formează Consiliul Minorităților Naționale, care se bucură de finanțare de la bugetul de stat.

Pe de altă parte, instrumentele de aplicare a acestui sistem sunt mai slab dezvoltate¹⁵⁰. În 1997 a fost creat Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale, care includea un Birou Național pentru Romi. După alegerile din 2000, guvernul nou ales a plasat DPMN la Ministerul Informației Publice, sub numele de Departamentul pentru Relații Interetnice. Biroul Național pentru Romi din DRI a fost înlocuit de un subsecretariat de stat pentru romi. Dacă DPMN era condus de un ministru, noul departament este condus de un secretar de stat¹⁵¹.

Comitetul Interministerial pentru Minoritățile Naționale a fost creat pentru a asigura sprijinul guvernamental coordonat al dezvoltării și implementării strategiei de protecție a minorităților naționale. Subcomisia Interministerială pentru Romi, un organism mixt compus din experți guvernamentali și independenți, aceștia din urmă nominalizați de ONG-urile romilor, ajută la implementarea politicilor publice pentru romi¹⁵².

Instituția Avocatului Poporului, creată în martie 1997, are mandatul de a apăra drepturile și libertățile cetățenilor împotriva încălcării lor de către autorități. În fapt, chestiunile minorităților au ținut de competența Departamentului pentru ordine, organisme militare și speciale, penitenciare, minorități, culte, străini, consumatori și contribuabili¹⁵³.

Sistemul antidiscriminatoriu

Sistemul legislativ și instituțional al prevenirii și combaterii discriminării a fost până de curând cea mai slabă componentă a sistemului de pro-

149 Legea electorală, art 59 (2), Constituția României.

150 Gabriel Andreescu, *Romania: Shadow Report: June 2000*, citat.

151 Decizia guvernamentală nr. 13/2001.

152 Open Society Foundation, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection*, Budapest, 2001. Strategia Națională pentru Romi, adoptată în 2001, are în vedere un program de zece ani, cu planuri pe patru ani. Strategia se referă la dezvoltarea comunitară, locuințe, asigurare socială, sănătate, grija copiilor, locuri de muncă, dreptate și ordine publică, educație, cultură și comunicare.

153 Vezi *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection*, citat.

tecție a persoanelor aparținând diferitelor grupuri etnice. Singura prevedere antidiscriminatorie cu forță juridică a fost art. 247 al Codului Penal: „Îngrădirea, de către un funcționar public, a folosinței sau a exercițiului drepturilor vreunui cetățean, ori crearea pentru acesta a unor situații de inferioritate pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani”¹⁵⁴. Nu a existat nici o condamnare a unui oficial pe baza acestui articol, în ciuda largului fenomen de discriminare în România, în special în ce-i privește pe romi¹⁵⁵. Pentru o perioadă lungă de timp, punerea în aplicare a normelor anti-discriminare a fost împiedicată prin refuzul autorităților de a recunoaște magnitudinea acestui fenomen¹⁵⁶.

În luna august 2000, Parlamentul a adoptat Legea privind publicitatea, interzicând utilizarea de enunțuri în reclame care discriminează pe bază rasială, sexuală, de limbă, origine socială, identitate etnică sau națională. Dar nici această lege nu a avut un efect semnificativ asupra enunțurilor discriminatorii în reclame.

O importantă schimbare a fost produsă odată cu intrarea provizorie în vigoare, în noiembrie 2000, a Ordonanței 137 privind prevenirea și pedepsirea tuturor formelor de discriminare¹⁵⁷. Astăzi, aceasta constituie cel mai comprehensiv set de măsuri anti-discriminare din spațiul Europei Centrale și de Est.

Ordonanța 137 oferă o definiție a discriminării și interzice discriminarea în accesul la un loc de muncă, sănătate și alte servicii publice, educație și locuințe¹⁵⁸. Legea oferă ONG-urilor care luptă pentru drep-

154 Cazurile pot fi inițiate doar *ex officio* de către organele de investigație.

155 Dar și ceangăii maghiari – vezi APADOR-CH Report – 2001.

156 Aceasta s-a întâmplat în cazul tuturor rapoartelor trimise de România organismelor internaționale (vezi *Report submitted on 24 June 1999 by Romania pursuant to Article 25 para.1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*: „Cetățenii români, fără distincție de rasă sau naționalitate, se pot bucura în mod egal de toate drepturile și libertățile garantate de Constituție și lege și pot participa în aceeași măsură la viața politică, economică, socială și culturală, fără privilegii sau discriminare” http://www.riga.lv/minelers/reports/romania/romania_NGO.htm

157 Monitorul Oficial 432/02.09.2000 (Ordonanța 137/31.08.2000). Legea de adoptare a Ordonanței 137 a obținut votul final în Ianuarie 2002 și a fost apoi publicată în Monitorul Oficial la 16 ianuarie 2002.

158 Ordonanța 137/2000, Art.2 (1): „orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, pe bază de rasă, etnie, limbă, religie, [...] sau orice alt criteriu, care are ca scop sau efect restrângerea sau înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice”.

turile omului *locus standi*¹⁵⁹ și permite victimelor să ceară reparații pentru acțiuni discriminatoare¹⁶⁰.

Ordonanța 137 prevede stabilirea unui organism special de monitorizare și aplicare a legii: Consiliul Național pentru Prevenirea Discriminării, subordonat guvernului¹⁶¹. Hotărârea guvernamentală de înființare a CNPD a fost adoptată în luna noiembrie 2001.

Un fond special existent sub guvernul anterior și destinat conferințelor, seminariilor și meselor rotunde împotriva discriminării¹⁶² – Fundația Națională împotriva Rasismului, Antisemitismului, Xenofobiei și Intoleranței – a fost exploatat în mod abuziv de către tinerii membri ai partidelor extremiste, printre care și România Mare.

Un rol aparte îl are legislația internațională ratificată de România, cu relevanță antiextremistă. Rolul său important este datorat, pe de o parte, naturii moniste a sistemului constituțional românesc, care dă prioritate legislației internaționale în materia drepturilor omului și, pe de altă parte, impactului pe care îl are atitudinea comunității internaționale asupra a ceea ce se întâmplă în România.

Ratificarea legislației internaționale relevante

România a ratificat cele mai importante documente internaționale dedicate chestiunii discriminării rasiale și etnice: Convenția ILO nr. 111/1958; convenția ONU privind drepturile copilului; convenția ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială; cartă ONU a drepturilor civile și politice și protocolul opțional; convenția ONU a drepturilor economice, sociale și culturale; convenția Europeană a Drepturilor Omului împreună cu toate protocoalele acesteia; convenția cadru pentru Protecția Minorităților Naționale.

România a ratificat tratatele bilaterale cu Ungaria (1996) și Ucraina (1997), inclusiv prevederile privind protecția persoanelor care aparțin minorităților naționale. Aceste instrumente obligă România să implementeze standardele Declarației ONU asupra Drepturilor Persoanelor Aparținând Minorităților Naționale sau Etnice, Religioase și Lingvistice,

159 Ordonanța 137/2000, Art. 22.

160 Ordonanța 137/2000 Art. 21 (1). Două astfel de cazuri au fost depuse la curțile de justiție din România de la adoptarea Ordonanței 137 și sunt pe rol. Cazurile au fost aduse în fața justiției de ONG-ul Romani Criss.

161 Ordonanța 137/2000, Art. 23.

162 Acestea au inclus „Workshopurile toleranței”, „Tinerii și campania împotriva rasismului, anti-semitismului, xenofobiei și intoleranței” și „Toleranța în viața politică”.

Documentul de la Copenhaga al Conferinței CSCE asupra Dimensiunii Umane, CCMN și Recomandarea 1201¹⁶³. Tratatul internațional a devenit parte a legislației interne după ratificare și au precedență în raport cu legile interne în caz de conflict¹⁶⁴.

Aplicarea normelor

Ca o evaluare generală, se poate spune că prevederile antiextremiste ale Constituției și ale Codului Penal sunt relativ ferme. Măsurile speciale destinate protecției minorităților naționale sunt acoperitoare și depășesc standardele internaționale. Prin adoptarea Ordonanței nr. 137/2000 și adoptarea Hotărârii de înființare a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării în noiembrie 2001, s-a pus capăt unui lung interval de timp în care mijloacele antidiscriminatorii din legislația românească erau complet insuficiente. La cele de mai sus se adaugă faptul că România a adoptat marea majoritate a legislației internaționale relevante în domeniu.

În aceste condiții, problema centrală în România este aplicarea normelor, în alți termeni, respectarea statului de drept. Din acest punct de vedere, situația arată extrem de nemulțumitoare. Dezvoltarea manifestărilor extremiste în ultimul deceniu, ca și răspânditul comportament discriminatoriu a putut avea loc în ciuda existenței unor instrumente legale puse la dispoziția instituțiilor statului pentru a le face față.

Utilizarea normelor depinde, de o parte, de tradiția instituțională și de voința politică și, pe de altă parte, de educația cetățenilor, de capacitatea lor de a cere și obține aplicarea legii. Este neîndoios că în toate cele trei puncte enumerate există un important deficit¹⁶⁵.

163 Tratatul Bilateral cu Ungaria a fost semnat la 16 septembrie 1996; Tratatul Bilateral cu Ucraina a fost semnat la 3 mai 1997.

164 Constituția României, 1991, Art. 11, para. 2.

165 Efortul de a impune instituțiilor competente aplicarea legii antiextremiste a aparținut unor organizații din societatea civilă. Un exemplu este acțiunea mai multor organizații în anul 1999, în momentul „celei de-a cincea mineriade”, reclamând scoaterea PRM în afara legii (Grupul pentru Dialog Social, Comitetul Helsinki Român, Alianța Civică).

VI.

FACTORI CARE ÎNCURAJEAZĂ EXTREMISMUL

Cinci principali factori descriu fragilitatea societății românești la eventuale puseuri extremiste: 1) **caracterul de „stat slab” al României;** 2) **neîncrederea populației în instituțiile democrației;** 3) **lipsa de transparență;** 4) **sărăcia;** 5) **corupția.**

1. România, ca „stat slab”

Rezistența statului la pericolele extremismului este sintetizată prin conceptul de „stat slab”, cel puțin în varianta numită de Samuel Huntington *praetorian state*, adică, stat care este confruntat cu un dezechilibru între presiunile populare pentru mobilizare rapidă politică, economică și socială și instituții imobile, instabile, arhaice care nu pot să canalizeze, să absoarbă și să acomodeze în mod eficient aceste presiuni¹⁶⁶.

Problematica „statului slab” se regăsește în situația unor țări foste comuniste, precum România, Bulgaria, statele rezultate din dezmembrarea fostei Iugoslavii. Într-un stat slab instituțiile nu funcționează bine și nu pot gestiona statul de drept¹⁶⁷. Elitele au o importanță mai mare decât este permis unei societăți dirijate de reguli și nu de voință. Importanța elitelor în perioada tranziției le face pe acestea responsabile nu numai pentru situația internă a statelor lor, ci și pentru stabilitatea regio-

166 Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale University Press, 1968. Huntington avea în vedere, în momentul elaborării acestui concept, țări aflate sub dublul impact al unei tradiții puternice și al presiunii modernității, precum Grecia.

167 „Piatra de temelie a acestei evoluții a fost pusă de către regimurile comuniste tocmai prăbușite, care au eșuat în dezvoltarea structurilor organice specifice lumii occidentale, capabile să garanteze coeziunea fără coerciție și violență” (Gerhard Wettig, *A New Type of Challenge to European Security*, în „Aussen Politik”, vol. 46, 2/1995, p.137).

nală¹⁶⁸, ultranaționalismul fiind intim legat de evoluția statelor slabe. În contextul țărilor foste comuniste, elitele post-totalitare se intersectează cu elitele care au slujit vechilor regimuri¹⁶⁹.

Cum s-a mai amintit, în ciuda prevederilor constituționale și ale legilor privind drepturile speciale ale minorităților, reglementărilor antidiscriminatorii ori antiextremiste, se numără pe degete cazurile – de domeniul celor trei categorii – aduse în fața curților ordinare ori a Curții Constituționale. În absența unui articol care să indice expres că drepturile constituționale se aplică direct, instanțele românești sunt foarte reticente să le folosească ca atare și așteaptă legi care să includă prevederi procedurale¹⁷⁰.

Deseori, statul român, ca stat slab, nu a fost și nu este în stare să asigure domnia legii în raport cu instituțiile și în locuri în care principiile de bază ale Constituției sale sunt încălcate. În alți termeni, aceasta înseamnă că: a) anumite instituții centrale se conduc după o logică proprie, care este alta decât a legii fundamentale și decât politica oficială a instituțiilor legitime alese; b) autoritățile locale ori elemente locale ale autorităților centrale nu se supun legilor generale. Exemplul tipic al unei instituții „scăpate de sub control” este cel al Serviciului Român de Informații. Pentru a doua tipologie, vom alege trei exemple – departe de a fi singurele –, relevante pentru problematica ultranaționalismului în contextul statului slab.

1.1 Serviciul Român de Informații și slăbiciunea statului democratic

Serviciul Român de Informații a fost creat în 1990, pe fondul conflictului interetnic de la Târgu Mureș, din martie acel an. Există numeroase elemente care demonstrează că izbucnirile de la Târgu Mureș au fost rezultatul unei acțiuni premeditate a forțelor legate de fosta Securitate, menite să legitimizeze crearea unui serviciu de informații pe structura vechii instituții comuniste¹⁷¹. Una dintre dovezi este și faptul că aceasta s-a întâmplat fără ratificarea creării SRI de către autoritatea legitimă să o facă: Consiliul

168 „Și mai mult, există riscul ca, fără voința și implicarea conducerii statului, structurile de profunzime să fie exportate, ceea ce duce, dacă acestea devin fenomene transfrontaliere, la afectarea securității internaționale” (*Ibidem*, p.144-145).

169 Gabriel Andreescu, *International Relations and Orthodoxy in Eastern and South-Eastern Europe*, în „International Studies”, Bucharest, No. 4, pp.4-34.

170 Renate Weber, *Legal Analysis of National and European Anti-discrimination legislation – a comparison of the EU Racial Equality Directive and Protocol No. 12 with Anti-discrimination Legislation in Romania*, în cadrul proiectului întreprins de Migration Policy Group, European Roma Rights Center and Interights, September 2001.

171 Gabriel Andreescu, *Ruleta. Români și maghiari, 1990–2000*, Iași, Edit. Polirom, 2001.

Provizoriu de Unitate Națională. Aceleași elemente conduc și la concluzia că primul director al SRI, Virgil Măgureanu, a fost direct implicat în crearea atmosferei de tensiune interetnică invocată pentru crearea SRI¹⁷². Incursiunile minerilor în București – în special, ținerea sub teroare a Capitalei între 13-15 iunie 1990, apoi schimbarea prin forță a guvernului în septembrie 1991 – nu puteau fi realizate fără asistența SRI.

Probe „oficiale” asupra atitudinii antiminoritare, de nuanță ultranaționalistă, au apărut odată cu Rapoartele SRI. Astfel, în Raportul său din luna octombrie 1994, directorul SRI susținea că apărarea ordinii de drept este amenințată de campania de strângere de semnături pentru proiectul de lege privind învățământul pentru minoritățile naționale. Pentru SRI, exercitarea unui drept constituțional de inițiativă legislativă constituia un pericol pentru siguranța națională, întrucât era inițiat de maghiari. Raportul condamna „propaganda antiromânească” a unor cetățeni români de origine maghiară¹⁷³. Erau incriminați și romii, acuzați că intenționat exploatează propagandistic câteva „incidente apărute în relațiile dintre unii membri ai etniei și alți cetățeni, pe fondul unor acte antisociale și infracționale grave”. Raportul mai susținea că elemente din rândul romilor „au incitat, denaturând prin denigrări și acuzații realitățile din țara noastră, la acțiuni de natură a afecta imaginea României în exterior”¹⁷⁴.

Această atitudine a SRI, de transformare a minorităților în principale amenințări împotriva siguranței naționale s-a repetat an de an. În Raportul său din 23 noiembrie 1995, se revenea la maghiari, acuzându-i de „declanșarea unei ample campanii propagandistice care (...), pe de o parte, denigrează statul român, discreditează politica autorităților și victimizează etnia maghiară”. La rubrica „activitatea de contraspionaj”, se făceau referiri la contactele externe cu unii lideri ai țiganilor, „pentru a-i exploata cu privire la poziția lor față de statul român și eventualele disponibilități în angrenarea lor în activități propagandistice defavorabile României”. Ca expresie a atitudinii sale xenofobe și autohtoniste, conducerea SRI condamna crearea de bănci de date private, studiile

172 *Ibidem*.

173 Precum cea a liderilor „Inițiativa Maghiară Ardeleană”, condusă de către Katona Ádám, organizație oficializată în 1992.

174 Serviciul Român de Informații dădea astfel norme de interpretare privind natura tensiunilor etnice și califica care judecată este sau nu corespunzătoare cu realitățile din România. În schimb, la rubrica „organizațiilor extremiste” nu se făcea nici o referire la Partidul România Mare, Partidul Unității Naționale a Românilor, Mișcarea pentru România, Vatra Românească, ori publicații de genul „Europa”, „România Mare”, „Totuși iubirea”, „Vremea”, „Mișcarea”, care se încadrau exact în litera legii (art. 3, alin. f din Legea privind siguranța națională: „subminarea, sabotajul sau orice alte acțiuni... care aduc atingere gravă drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor români”).

privind fezabilitatea unor întreprinderi, sintezele asupra oportunităților în afaceri ale unităților românești¹⁷⁵.

După anul 1996, odată cu intrarea formațiunii reprezentative a maghiarilor la guvernare, SRI nu a mai putut duce aceeași politică antiminoritară deschisă. Dar multe elemente din viața „ascunsă” a acestei instituții demonstau că ea nu este esențial schimbată. Ultranaționalismul SRI a fost utilizat în strânsă legătură cu sabotarea orientării pro-occidentale a României¹⁷⁶. În 1997, Serviciul a distribuit în Statele Unite un Raport privind candidatura României la NATO, compromițător pentru acest proiect¹⁷⁷. Un observator care a avut ocazia să pătrundă în interiorul Institutului Național de Informații – singura instituție de învățământ care pregătește specialiști în munca de informații în România – susținea, în scrisoarea sa deschisă publicată în anul 1998, următoarele: „Reacția studenților de la INI a fost una de un virulent naționalism, antioccidentalism și, mai ales, antiamericanism,,; „Ar trebui să fie în mod responsabil trecute în revistă cadrele didactice titulare și asociate (...) care sunt prietenii «României Mari», ai lui Gheorghe Funar”¹⁷⁸.

Dovada continuității acestei instituții între 1990 și 2001, dar și în raport cu precedenta Securitate, instrument cheie al național-comunismului românesc, a fost demonstrată din nou prin implicarea ei într-un enorm scandal naționalist, după alegerile din anul 2000. Un Raport al Comisiei de control al SRI din luna noiembrie 2001 a lansat ideea că cele două județe locuite în majoritate de maghiari¹⁷⁹ „au scăpat de sub autoritatea statului”. Era un nou semnal dat societății românești și instituțiilor că minoritatea maghiară și organizațiile ei ar reprezenta o amenințare la adresa statului român.

Susținerile Raportului Comisiei de control al SRI: a) contestau drepturi și libertăți făcând parte din sistemul legislativ al statului

175 Vasile Lupu, prim-adjunctul directorului SRI, declara în 1996 că internetul reprezintă o amenințare la adresa securității naționale (Gabriel Andreescu, *Virgil Măgureanu: un obstacol în calea integrării?*, în „22”, nr. 17, 1997).

176 Două condiții pentru integrarea în NATO și în UE au fost considerate nenegociabile de către partenerii României: bunele relații cu vecinii și situația minorităților naționale. Ultranaționalismul SRI a înfruntat și o condiție, și cealaltă. În același timp, SRI a dat și dovezi de adversitate față de Occident, cum ar fi cooperarea dintre Virgil Măgureanu și agentul KGB, Fiodor Bondari, în scopul racolării diplomaților americani Mark Sullivan și Harold Nicholson (Gabriel Andreescu, *Op.cit.*).

177 Tipărit cu mențiunea: „aprobat de Directorul SRI”.

178 Dan Pavel, *Scrisoare deschisă d-lui Mircea Gheordunescu, director adjunct al SRI, d-lui Dorin Marian, consilier pentru probleme de securitate al președintelui României*, în „22”, nr. 6, 1998.

179 Harghita și Covasna.

român; b) contestau dreptul persoanelor de a dori și a se exprima în sensul schimbării cadrului constituțional-legislativ; c) vorbeau despre încălcări clare ale legislației românești, care s-au dovedit false în urma investigațiilor¹⁸⁰; d) acuzau „procesul de deromânizare” a regiunii și încercarea autorităților locale, majoritar maghiare, de obținere a unui statut hegemonic. Și aceste ultime alegații s-au dovedit, la verificare, false.

În fața protestelor comunității maghiare, președintele României și premierul au dezmințit susținerile SRI și ale Comisiei de control a SRI, fără să ia însă măsuri împotriva conducerilor, responsabile pentru această incitare etnică de o gravitate extremă. Criza produsă la sfârșitul anului 2001 de SRI a probat, încă o dată, că o sursă constantă, centrală, a ultranaționalismului românesc rămâne Serviciul Român de Informații. Atâta timp cât această instituție nu va fi reorganizată în esență și nu va fi supusă instituțiilor civile ale democrației, va exista întotdeauna pericolul ca SRI să regizeze manifestări extremiste menite să sprijine interesele membrilor ei. În actualul context, SRI destabilizează raporturile instituționale firești, constituie poate cel mai important factor de menținere a statului democratic la nivelul unui „stat slab”.

1.2 Limitele puterii naționale la nivel local

Cazul cel mai notoriu de limitare a garanțiilor constituționale de către autoritățile locale este Clujul. Alegerea ca primar al orașului a fostului lider al PUNR și actual secretar general al PRM, Gheorghe Funar, a făcut din acesta un teritoriu de manifestare a atitudinilor ultranaționaliste. An după an, Gheorghe Funar a incitat la manifestări antimaghiare, a profanat simboluri maghiare, a interzis întâlniri democratice, a îndemnat la manifestări împotriva consulatului de la Cluj. A împânzit Clujul cu statui dizgrațioase și a vopsit tot ce se putea vopsi în culorile tricolorului, devenit în oraș semn al ultranaționalismului românesc. În anul 2001 a anunțat și a și interzis aplicarea pe teritoriul Clujului a Legii administrației publice locale, imediat după adoptare. Toate aceste violări ale legislației românești, cu efecte devastatoare pentru situația internă, dar și pentru raporturile internaționale ale României, nu au fost contracarate de autoritățile centrale.

*

În anul 1997, primul ministru de atunci, Victor Ciorbea, a făcut un pas înainte radical în raporturile româno-maghiare, prin adoptarea a două ordonanțe de urgență referitoare la învățământ și la administrația locală. Acestea

180 APADOR-CH Report, 2001

includeau solicitările Uniunii Democratice Maghiare din România¹⁸¹ cu privire la utilizarea limbii materne în educație și în administrație¹⁸².

Ordonanța de urgență privind administrația publică locală prevedea și introducerea plăcuțelor bilingve în localitățile unde se află peste 20% minoritari. La Târgu Mureș, oraș cheie pentru relațiile româno-maghiare¹⁸³, primarul a plantat tăblițe bilingve la intrarea în oraș. Începând cu prima noapte, tăblițele au fost mâzgălite, vopsite tricolor, șterse și lucrul acesta s-a repetat zi după zi, după fiecare refacere a lor. Filiala PUNR din oraș și-a asumat responsabilitatea, ceea ce însemna o încălcare deschisă de către ea a legii penale. Poliția din Târgu Mureș a refuzat să păzească inscripționările bilingve. Șeful Inspectoratului Județean de Poliție a anunțat public acest lucru, încălcând obligațiile de serviciu. Unul din miniștrii care adoptaseră Ordonanța, Gavril Dejeu¹⁸⁴, a cerut amânarea aplicării ei. La rândul lui, Secretarul de Stat Grigore Lăpușanu, șeful Departamentului pentru Administrația Publică Locală, a trimis fără acceptul guvernului o adresă de interpretare a Ordonanței, menită să blocheze aducerea ei la îndeplinire¹⁸⁵. După mai multe luni în care, deși având statut de lege obligatorie pe teritoriul României, Ordonanța de urgență a fost sabotată, nereușindu-se aplicarea ei de către autoritățile locale care o doreau, ea a fost „omorâtă” de către Curtea constituțională (în toamna anului 1997), care a respins-o motivând că acesteia îi lipsea caracterul „urgenței”¹⁸⁶. Sfidarea publică a legii, în acest exemplu, s-a produs fără sancționarea vinovaților, forțele extremiste impunându-și până la capăt voința.

*

Al treilea caz ales spre exemplificare este cel al ceangăilor din Moldova – regiunea Bacăului. Grupul ceangăilor care își asumă originea lor maghiară a fost supus, timp de decenii, unui proces de asimilare. Procesul a continuat și după anul 1989. După schimbările politice din anul 1996, Ministerul Educației Naționale împreună cu Departamentul

181 Reprezentantul necontestat al minorității maghiare și participant la guvernare.

182 Ordonanțele de urgență puneau capăt unui contencios început odată cu primele zile ale anului 1990 și constituiau substanța a ceea ce atunci a fost numit „modelul de reconciliere româno-maghiar”.

183 Este orașul unde în martie 1990 a avut loc cea mai gravă confruntare între români și maghiari, în timpul bătăliei din centrul orașului murind cinci oameni și fiind răniți alte câteva sute. Deși, istoric, Târgu Mureș este un oraș tipic unguresc, astăzi românii și maghiarii au ajuns aproape la egalitate (numerică).

184 Atunci, ministrul de Interne, membru al PNȚCD, din care făcea parte și primul ministru, promotor al Ordonanței, Victor Ciorbea.

185 Acesta făcea o interpretare speculativă, calificând afișarea plăcuțelor bilingve drept o „atribuire și schimbare de denumire”, pentru a elimina competența primarului în domeniu.

186 Ceea ce, din punct de vedere practic, deși nu simbolic, părea să fie adevărat.

pentru Protecția Minorităților Naționale a încercat să determine aplicarea legii, care asigură învățarea limbii materne dacă există un număr suficient de părinți care doresc asta pentru copiii lor. Părinții care și-au exprimat această dorință au fost sistematic intimidați de către autoritățile locale – și de preot –, astfel încât unii și-au retras cererile. O comisie a celor două instituții centrale menite să rezolve situația a fost primită de autoritățile locale cu manifestări de ostilitate, împiedicând, practic, comisia să-și ducă la capăt obligațiile. Putem vorbi, în cazul regiunii locuite de ceangăi din zona Bacăului, de o incapacitate a statului de a impune domnia legii în favoarea unor cetățeni de-ai săi¹⁸⁷.

Exemplele date – care sunt unele dintre multe altele – arată că România are încă o problemă la 12 ani de la schimbările din anul 1989, decurgând din natura sa de „stat slab”. Într-un stat slab, ultranaționalismul și alte tipuri de manifestări extremiste găsesc un mediu propice pentru manifestarea și dezvoltarea lor. Depășirea caracterului de „stat slab” presupune fortificarea instituțiilor și aplicarea cu rigoare a normelor.

2. Neîncrederea populației în instituțiile democrației

Există un număr de atitudini semnificative pentru capacitatea unei populații de a apăra valorile democrației împotriva extremismului. Între ele se distinge gradul de încredere al populației în instituții. Am arătat anterior care este simpatia opiniei publice față de instituții de autoritate precum Biserica și Armata. Iată care sunt atitudinile populației față de alte instituții – ultimii șase ani – conform Barometrului de Opinie Publică¹⁸⁸:

Instituție	oct. 1996	sept. 1997	iunie 1998	mai 1999	mai 2000	mai 2001
Guvern	83	86	85	88	85	89
Justiție	36	36	28	30	28	29
Parlament	23	38	19	20	28	33
Primărie	62	51	42	46	34	54
Partide	–	–	10	15	9	16
Sindicate	–	24	23	30	14	24
Bănci	–	28	30	28	19	19

Singura instituție în care populația are „în majoritate” încredere (în afara Bisericii și Armatei) rămâne tot cea mai „autoritară” dintre toate cele-

187 APADOR-CH Report, 2001, Bucharest.

188 Cifrele reprezintă „procente de încredere” din eșantionul de sondaj. (Fundatia pentru o Societate Deschisă, *Barometrul de Opinie Publică, mai 2001*, București, <http://www.osf.ro>)

lalte: guvernul. Cotele extrem de scăzute ale încrederii în partide, sindicate, parlament și justiție indică fragilitatea democrației românești. Cifrele exprimă simultan două lucruri: a) slaba prestație a acestor instituții, ceea ce a dus la neîncrederea populației în ele; b) faptul că populația nu mizează pe aceste instituții pentru a întemeia progresul ei socio-economic și, deci, nici nu se va realiza o rezistență de masă pentru a le apăra – pe ele, ca instituții ale democrației – de eventuale agresii ale unor forțe extremiste.

3. Lipsa de transparență

Lipsa de transparență a instituțiilor este un factor cu implicații profunde asupra situației democrației românești. Ea afectează încrederea în instituții – percepute drept „distante” față de cetățean – și încurajează corupția. Constituția României, adoptată în 1991, garantează că „Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit” (art. 31)¹⁸⁹. Până în toamna anului 2001, această prevedere nu a fost urmată de adoptarea vreunui act normativ care să definească instrumente și sancțiuni adecvate. Dreptul constituțional era sprijinit doar de câteva prevederi de până în 1989, care trata chestiunea în sens administrativ. Dar slăbiciunea instrumentelor legislative este mai curând un factor colateral. Marea problemă rămâne tradiția secretului în instituții și statutul inferior al cetățeanului în raport cu instituțiile. Conducătorii de instituții, demnitarii și oamenii politici sunt indiferenți sau chiar refuză programatic să asigure accesul populației la informație.

Există câteva cercetări sistematice care au testat transparența instituțiilor. Un amplu studiu din anul 1995 arăta că date fiind limitele legislației (caracterul vag al acesteia, inexistența unei legi a liberului acces la informație, nefinalizarea legii cu privire la secretul de stat), precum și datorită absenței infrastructurilor, caracterul efectiv al dreptului de acces la informație depinde în mod fundamental – în special în condițiile tradițiilor instituționale din România – de voința organismelor publice, a funcționarilor publici¹⁹⁰.

O cercetare recentă – perioada iunie 1999–aprilie 2001¹⁹¹ –, a adus noi date în chestiuni în care transparența are o relevanță importantă pen-

189 Se exceptează cazurile în care s-ar prejudicia „măsurile de protecție a tinerilor sau siguranța națională”.

190 Gabriel Andreescu, Manuela Ștefănescu, Renate Weber, *Access to Information in Romania*, București, Centrul pentru Drepturile Omului, 1996.

191 Valerian Stan, *Câteva observații privind transparența și integritatea actului de administrație publică în România*, în „Revista Română pentru Drepturile Omului”, nr. 20, 2001, p.56-66.

tru statutul înalților demnitari și pentru fenomenul corupției. S-a cerut, astfel, Băncii Comerciale Române (BCR) să răspundă la întrebarea: care sunt demnitarii și funcționarii publici care au beneficiat din partea băncii „Bancorex” (cu capital majoritar public) de credite în condiții preferențiale raportate la cele practicate în mod obișnuit de bancă¹⁹²; Băncii Naționale a României, să arate care sunt sponsorizările pe care banca le-a acordat după 1989; Casei de Economii și Consemnațiuni, să indice persoanele care au beneficiat, în perioada 1997–2000, de credite acordate familiilor tinere pentru cumpărarea sau construirea de locuințe¹⁹³. Întrebări cu privire la aceste chestiuni au mai fost adresate președinților Emil Constantinescu și Ion Iliescu și primului ministru Adrian Năstase, care au prerogative în materie.

Nici una din cele 11 solicitări făcute conducerilor unor bănci cu capital de stat (sau private, gestionând și bani publici) și unor înalte autorități de stat – nu a fost soluționată favorabil. Ținta întrebărilor era de maximă relevanță pentru cetățean. Autorul concluzionează că „accesul la informațiile privind gestionarea banului public este îngădit într-o manieră flagrantă și cu totul inacceptabilă și constituie o explicație importantă a nivelului ridicat de corupție din România”¹⁹⁴.

În cadrul aceleiași cercetări, autorul a trimis unor demnitari și funcționari publici scrisori cu solicitarea de a preciza dacă: au făcut parte din consilii de administrație ori adunări generale ale acționarilor unor regii sau societăți comerciale cu capital majoritar ori exclusiv de stat; dacă ei sau soțiile/soții sunt administratori/asociați/acționari ai unor societăți comerciale cu capital majoritar ori exclusiv privat¹⁹⁵. Răspunsuri a primit de la un număr sub 20% dintre solicitați, iar în cazul parlamentarilor sub 5%. Completarea datelor cu cele obținute de la Registrul Comerțului a arătat că afacerile demnitarilor sunt derulate deseori pe numele unor rude ori ale altor persoane. Din cauza titularilor de afaceri, evidențele Registrului Comerțului sunt incomplete și neactualizate. Veniturile reale obținute din afaceri sunt greu de stabilit, deseori firme ale demnitarilor care au cifre de afaceri de ordinul zecilor de miliarde de lei înregistrează profituri minime ori „profituri zero”.

192 BCR, banca cu capital majoritar public, este cea care a preluat „activele” și „pasivul” fostei „Bancorex” după ce aceasta a fost desființată din cauza situației falimentare în care a ajuns.

193 În toate aceste cazuri, presa a numit demnitari și funcționari publici care ar fi beneficiat de credite, sponsorizări și repartiții în dezacord cu legea.

194 Valerian Stan, *Op.cit.*, p. 58

195 Au fost trimise scrisori la 55 de deputați, 28 de senatori, 14 miniștri, 36 de secretari de stat, 22 de prefecți și 11 șefi ai inspectoratelor județene de poliție. S-au primit 29 de răspunsuri.

4. Sărăcia

Sărăcia constituie un cadru propice pentru dezvoltarea și manifestarea extremismului. „Indicatorii sărăciei” vor reprezenta, întotdeauna, și un indicator al sensibilității la derivate extremiste. Există indicatori relevanți asupra situației sărăciei în România și a evoluției ei între 1990–2002. Incidența ca și profunzimea sărăciei sunt ridicate și a crescut în toată această perioadă.

Dintre țările Europei Centrale și de Est, România are cea mai înaltă rată a sărăciei – excepție făcând Albania. În 1998, 6,8% din populație trăia sub 2\$/zi, iar 44,5% sub 4\$/zi¹⁹⁶. O cercetare recentă privind rata sărăciei la copiii sub 15 ani (anul 1998), indica 11,6% copii care trăiau sub valoarea de 2,25\$/zi și 75,7% copiii sub 4,30\$/zi¹⁹⁷.

Dacă se folosește un indicator relativ, în funcție de media consumului pe adult, atunci evoluția sărăciei la sfârșitul anilor '90 arată în felul următor: 1995 – 25,27%; 1996 – 19,85; 1997 – 30,81; 1998 – 33,82; 1999 – 41,20¹⁹⁸.

Alături de indicatorii „realiști” ai nivelului de viață, este semnificativă evaluarea subiectivă a oamenilor asupra capacității lor de a-și satisface nevoile personale ori ale familiei. Barometrul de opinie publică (perioada 1997–2000) oferă o imagine în acest sens¹⁹⁹: numărul celor care au răspuns că „veniturile familiei ajung numai pentru strictul necesar” au fost, în iunie 1997, 40%, în iunie 1998, 41%, în mai 1999, 39%, iar în mai 2000, 37%. Răspunsul „veniturile familiei nu ajung nici pentru strictul necesar” au fost 31% în iunie 1997, 31% în iunie 1998, 36% în mai 1999 și 41% în mai 2000.

În ceea ce privește „subiectivitatea acestor evaluări”, o sugestie găsim în sondajul din luna mai 2000. La întrebarea „dacă în ultima lună ați mers la culcare flămând deoarece nu v-ați permis suficientă hrană”, 13% din respondenți au spus „da”.

Sensibilitățile produse de sărăcie, implicațiile ei atitudinale, nu reflectă doar parametrii „realiști” ai acesteia ori evaluarea suficienței – sau nu – a veniturilor personale. Depind mult de felul în care „se distribuie” sărăcia, de explicațiile care se dau pauperității. Cercetările arată de altfel că în afara nivelului de până în 1989 și a performanțelor înregistrate în domeniul creșterii economice, așezarea României în poziția de cea mai săracă țară din Europa Centrală și de Est se datorează creșterii inegalității în perioada tranziției²⁰⁰. Adâncirea ei, simultan cu polarizarea socială – în

196 Cornelia Mihaela Teșliuc, Lucian Pop, Emil Daniel Teșliuc, *Sărăcia și sistemul de protecție socială*, Iași, Edit. Polirom, 2001, p.24.

197 *A Decade of Transition*, Florence (Italy), UNICEF, 2001, p. 32

198 *Ibidem*, p.28.

199 Barometrul de opinie publică, Fundația pentru o Societate Deschisă, www.osf.ro.

special, dacă acumularea bunurilor de către anumite categorii capătă un caracter sfidător – crește frustrarea categoriilor sociale defavorizate și le face să răspundă „violent” la injustiție. Subiectul are legătură directă cu manifestările corupției. Dintre multele observații relevante privind „chipul” sărăciei în România, trebuie notată creșterea spectaculoasă a mașinilor de lux, în special, în Capitala țării. Directorul firmei care distribuie limuzinele BMW nota că în România se vând modelele cele mai scumpe, în timp ce în Slovenia – țară unde salariul mediu este de circa 7-8 ori mai mare decât în România – se cumpără în special modele ieftine²⁰¹.

5. Corupția

„Corupția este atât de răspândită în România încât ea afectează în mod advers stabilitatea economică și politică a națiunii”. Această afirmație susținută în Raportul *Nations in Transit 2001*²⁰² este o realitate foarte prezentă în viața de zi cu zi a populației românești. Ea nu se manifestă doar la înalt nivel, în domenii particulare sau ca un fenomen al lumii interlope. Corupția cuprinde întregi categorii profesionale, precum profesorii și personalul medical²⁰³. Același Raport nota că „birocrăția complexă din România crește oportunitățile pentru corupție, care este extrem de extinsă între funcționarii publici. Deși este posibil să primești servicii fără a da mită, procesul poate fi lung și dificil. Aproape toate secțiunile și nivelele serviciilor publice au fost afectate de luarea de mită”²⁰⁴. Transparency International clasa România, în Indexul Corupției, pe locul 61 în 1998, 63 în 1999, și 68 în 2000, din cele 90 de state avute în vedere.

Sondajele de opinie indică procente ridicate ale celor care văd în corupție drept unul dintre principalii factori care împiedică dezvoltarea României. Populația resimte acest fenomen ca fiind cu atât mai greu suportabil cu cât el este considerat responsabil pentru polarizarea societății²⁰⁵.

200 Cornelia Mihaela Teșliuc, Lucian Pop, Emil Daniel Teșliuc, *Op.cit.*, p.24.

201 Alexandru Lăzescu, *Lecția argentiniană*, în „22”, nr. 2, 2002.

202 Adrian Karatnycky, Alexander Motyl, Amanda Schnetzer, *Nations in Transit 2001. Civil Society, Democracy and Markets in East Central Europe and the Newly Independent States*, Freedom House, USA, 2001, p.305.

203 Conform sondajului comandat de Fundația pentru o Societate Deschisă, mai 2000, persoanele care au avut de rezolvat anumite probleme implicând diferite instituții au fost nevoite să ofere „cadouri” în proporție de 24% la tribunal, 20% la poliție, 55% la spital, 22% la școală, 29% la locul de muncă. (<http://www.osf.ro>)

204 *Nations in Transit 2001*, p. 306.

205 Barometrul de opinie indică.

Corupția înalților demnitari are o importanță centrală întrucât: a) explică deciziile care simpatizează cu un program autohtonist și, prin asta, cu ideologiile extremiste; b) face dependenți pe demnitarii corupți de grupările extremiste, pentru care șantajul este o armă preferată; c) ea afectează încrederea populației în principiile democrației.

Analiza asupra transparenței, publicată în anul 2001 de către Valerian Stan, a arătat că lipsa de integritate a demnitarilor și funcționarilor publici este o cauză importantă a corupției în România²⁰⁶. Conflictul dintre interesul public pe care aceștia sunt chemați să-l servească și interesele lor private este afectat de deficiențele legislației în ce privește stabilirea incompatibilităților dintre pozițiile publice și cele lucrative private²⁰⁷.

Cercetarea a arătat că „mulți demnitari și funcționari publici s-au folosit de funcțiile lor pentru obținerea de beneficii personale sau de grup, constând, de exemplu, în: 1) obținerea de avantaje proprii importante pe seama unor întreprinderi economice de stat (o asemenea situație a fost și este încă posibilă și din cauza ritmului extrem de lent al privatizării proprietății „de stat”; după zece ani de la începerea procesului de privatizare, aproximativ 70% din proprietatea „de stat” nu a fost încă privatizată); 2) obținerea, în condiții preferențiale, de credite de la bănci publice, CEC ori prin linii de creditare guvernamentale externe; 3) ocuparea unor funcții retribuite în organele de conducere ale unităților de producție, servicii bancare de stat; înlesniri fiscale – în unele cazuri de ordinul miliardelor de lei –, prin eşalonarea sau anularea datoriilor; 4) obținerea de sume mari de bani, din surse și pe căi nelegale, ca finanțare a politicienilor și partidelor politice; ocuparea și cumpărarea nelegală și adesea la prețuri derizorii a unor locuințe din fondul locativ de stat sau naționalizate abuziv de statul totalitar comunist”.

Conform aceluiași autor, datele arată că deseori demnitarii obțin din afaceri venituri anuale de 10–20 de ori sau mai mari decât retribuțiile pe care le au. Mulți demnitari se asociază în afaceri cu persoane aparținând „lumii interlope” și cu responsabili ai administrației locale, cu ofițeri ai serviciilor de informații, cu polițiști din serviciile economice. Unii din-

206 Valerian Stan, *Op.cit.*

207 Constituția stabilește incompatibilitatea dintre funcția de membru al guvernului și exercitarea unei funcții de reprezentare profesională salarizată în cadrul organizațiilor cu scop comercial. Orice alte incompatibilități ale membrilor guvernului și ale parlamentarilor se stabilesc prin lege organică. Legea nr. 69/1991 interzice prefectilor și subprefectilor să aibă funcții ori activități profesionale salarizate în cadrul regiilor autonome, societăților comerciale sau organizațiilor cu scop lucrativ. Legea nr 188/1999 nu permite funcționarilor publici deținerea de funcții în regiile autonome, în societățile comerciale ori în alte unități cu scop lucrativ, sau exercitarea de activități cu scop lucrativ la societățile comerciale cu capital privat care au legatură cu funcțiile lor publice.

tre vinovații de rang mai mic ajung în închisoare²⁰⁸. Dar din marele număr de demnitari, de înalți funcționari publici ori de finanțatori ai lor și ai partidelor politice, despre care presa a adus probe de corupție, doar unul dintre ei a fost tras la răspundere²⁰⁹.

5.1 Corupția structurală

Prin „corupție structurală” înțelegem existența, în cadrul legislativ-instituțional românesc, a unor instrumente care invită, practic, la abuzul funcțiilor, la deturnarea mecanismelor politice într-un sens corupător. Problemele României nu țin deci numai de deficitul de instrumente anti-corupție, ci și de aspecte legislativ-instituționale cu caracter corupător, în fruntea cărora am nota: a) imunitatea parlamentară; b) instituția magistraților militari; c) activitățile economice ale Serviciilor de Informații.

În ceea ce privește imunitatea parlamentară, acest instrument – de altfel răspândit în sistemele parlamentare europene – a transformat Camerele legislative într-o instituție de protecție extrem de atractivă pentru marii infractori. În măsura în care Constituția României prevede că „Deputatul sau senatorul nu poate fi reținut, arestat, percheziționat sau trimis în judecată, penală sau contravențională, fără încuviințarea Camerei din care face parte, după ascultarea sa.” (art. 69 alin. 1), iar regulamentele Camerelor cer o majoritate de 2/3 pentru « încuviințare », un membru al majorității parlamentare nu poate fi în nici un fel pedepsit, oricât de grav este delictul de care se face vinovat, dacă majoritatea nu vrea. Ca urmare, parlamentari acuzați pe bază de probe solide de deturnarea a milioane de dolari, ori de alte delict penale, nu au ajuns niciodată în fața instanței de judecată²¹⁰. Un efect pervers al acestei situații este creșterea interesului marilor afaceriști de a intra în Parlament. Fiecare nouă rundă de alegeri a marcat creșterea procentului acestora în forul legislativ al României.

Instanțele și parchetele militare sunt structurile instituționale ale justiției militare. Există autori care contestă, cu bune argumente, constituționalitatea acestora²¹¹. Magistrații militari conduc actul de justiție în

208 În 1998, au fost condamnați 534 de funcționari publici. În 1999, au fost condamnați 381 (*Nations in Transit*, citat).

209 Dintre ultimele două mari scandaluri de corupție: (1) afacerea Costea”, în care a fost implicat președintele Ion Iliescu și frunțași ai PSD; (2) Fondul Național de Investiții (FNI) o companie de investiții care a dat faliment în mai 2000 după ce conducerea a devalizat fondurile, prima a fost închisă, iar cea de a doua trenează în ciuda probelor abundente. Gabriel Bivolaru a fost condamnat, după ce i s-a ridicat imunitatea parlamentară, la 3 ani închisoare pentru o fraudă de peste 2250 de miliarde de lei.

210 În acest caz, Curtea Supremă.

211 Corneliu-Liviu Popescu, *The Existence of the Institution of the Military Magistrates*, în „Revista Română pentru Drepturile Omului” nr. 3, 1993, p.23-29.

structurile militare: Armata, Poliția, Serviciile de Informații. Datorită subordonării pe linie militară, capacitatea lor de a practica o justiție independentă este mult scăzută. În ultimii ani s-au înregistrat nenumărate cazuri de corupție printre membrii celor trei categorii, unele devenite subiecte ale scandalurilor de presă. În numeroase cazuri, magistrații militari au oprit judecarea cauzelor. Ofițerii capătă mentalitatea unei caste care se bucură de un anumit grad de impunitate în raport cu ceilalți cetățeni.

Nu există restricții pentru încadrarea în Serviciile de Informații a unor persoane care au activități economice private. În plus, în cadrul serviciilor pot funcționa o regie autonomă și societăți comerciale de producție. Aceasta contrastează cu capacitatea și practica serviciilor de a urmări cele mai detaliate activități economice – nu numai acelea care pot privi, într-adevăr, siguranța națională²¹². Se adaugă intensitatea relațiilor între actualii ofițeri ai serviciilor de informații și colegii lor din fosta Securitate (poliția politică a regimului comunist), care au intrat în activitatea economică și au devenit importanți oameni de afaceri. Cazurile dezvăluite în perioada 1990–2002 au sugerat existența unei cooperări, în scopuri personale, între ofițerii activi ai actualelor servicii de informații și lumea economică interlopă²¹³. Deși subiectul este dificil de cercetat, cooperarea amintită este considerată o sursă majoră a corupției în România.

6. Conexiunea sărăcie, corupție și extremism

Legătura dintre sărăcie și corupție și succesul extremismului a fost verificată în timpul alegerilor din toamna anului 2000. În urma acestor alegeri, Partidul România Mare a devenit al doilea partid din România, președintele său intrând în turul secund al alegerilor prezidențiale.

Votantul PRM și al liderului său pare a fi tipul *macho*. Preferința bărbaților în cazul PRM și Corneliu Vadim Tudor este frapantă, în raport cu toți ceilalți candidați și celelalte partide²¹⁴. Preponderența bărbaților în votarea lui Corneliu Vadim Tudor și a partidului său constituie, foarte probabil, un indicator pentru disponibilitatea la agresivitate a votanților lor.

212 Vezi critica acestei situații în Gabriel Andreescu, numerele din „Revista Română pentru Drepturile Omului”.

213 Cazurile sunt foarte numeroase.

214 Ion Iliescu (35%/38%); Corneliu Vadim Tudor (32%/24%); Theodor Stolojan (11%/14%); Mugur Isărescu (9%/11%); György Frunda (6%/6%); Petre Roman (2%/2%); Teodor Meleșcanu (2%/2%). Voturile se păstrează în cazul partidelor: PDSR (39%/41%); PRM (25%/19%); PNL (10%/12%); UDMR (7%/7%); PD (6%/7%); CDR 2000 (6%/6%); ApR (4%/4%); IMAS: EXIT POLL, Raportul final.

Analiza detaliată a sondajelor a arătat că: „Demagogia și soluțiile simpliste oferite de liderul PRM nu ar fi funcționat pe un fundal de relativă prosperitate. Mai important, pretențiile justițiare nu ar fi fost convingătoare dacă corupția nu ar fi impregnat clasa politică din România. Pretinzând că nu a obținut niciodată vreo parte din ciolan (...) liderul PRM s-a dovedit capabil să ia în stăpânire pentru el și partidul său acel segment al «electoratului fluctuant» care nu a uitat ori iertat PDSR-ul pentru propriul său rol în dezastrul post-comunist”²¹⁵.

Un alt analist al competiției electorale sintetiza observațiile de mai sus astfel: „PRM are o bază «dură și pură», de aproximativ 10%, care sunt naționaliști, xenofobi etc. La alegeri a apărut surpriza că PRM și-a dublat scorul. O parte substanțială a creșterii PRM-ului (față de previziunile sondajelor) a fost faptul că marea majoritate a celor care au declarat că vor vota PRM s-a deplasat la vot, pe când în cazul altor partide, votanții potențiali au absentat în mai mare măsură. PRM-iștii sunt mai «disciplinați» și mai motivați.

Din toate sondajele reiese de mult timp că populația pe de o parte este revoltată de gradul de corupție, pe de altă parte este sătulă de promisiunile, vorbele goale ale politicianilor legate de frânarea corupției. Aici a punctat C.V. Tudor. În stilul lui populist, a anunțat că în 48 de ore rezolvă definitiv fenomenul („Jos Mafia, Sus Patria” – era lozinca lui principală). Și-a jucat bine atuul. Mai puțin decât jumătate din cei care au votat PRM și liderul C.V. Tudor au ales așa, fiindcă sunt naționaliști extremiști, anti-semiți, antioccidentali. Restul a votat „Vadim – Justițiarul”²¹⁶.

215 Michael Shafir, *The Greater Romania Party and the 2000 Elections in Romania: a retrospective analysis*, în „East European Perspectives”, vol. 3, nr. 14, 22 august 2001.

216 Peter Banyai, *Fiecare popor are conducătorii pe care-i merită. Așa o fi?*, în manuscris, 2000.

VII.

FORȚE CARE SE OPUN EXTREMISMULUI ÎN ROMÂNIA

Se pot distinge două tipuri de actori, cei interni și cei externi, care au blocat sau au limitat dezvoltarea extremismului în România. Ceea ce este mai puțin vizibil, dar având un rol absolut determinant este *sinergia* dintre actorii interni și externi. Aceștia s-au sprijinit și s-au legitimat reciproc în efortul de combatere a extremismului, nici unul neputând avea, singur, eficacitatea pe care au atins-o prin cooperare.

Forțe politice interne

Între 1990 și 2002, principalii actori care s-au opus ideologiei extreme au fost organizații neguvernamentale ori echipe adunate în jurul unor mijloace de presă. Viața academică nu a fost în România un model în acest sens. Din contră, liderii instituțiilor de învățământ au participat la rușinoase campanii antimaghiare.

În ce privește clasa politică de după 1990, ea a constituit mai curând sursa manipulărilor de tip șovin, rasist, antisemit. Evoluția partidelor ultranaționaliste de tip PUNR și PRM constituie doar un aspect al relației dintre extremism și politică. Acestea au fost stimulate permanent de forța politică care a condus în primii ani țara – FSN-PDSR –, interesată să utilizeze naționalismul drept criteriu de legitimitate, dar și să își asigure un statut mai decent, prin distincție, față de ultranaționaliști²¹⁷. În același timp, opoziția politică de până în anul 1996 a fost slabă, fragmentată, mediocră și confuză. Ani de zile partidele fostei Opoziții au încercat să câștige electoratul Puterii, prin atitudini și declarații naționaliste²¹⁸.

217 Gabriel Andreescu, Renate Weber, *Naționalism și stabilitatea statului de drept*, în „International Studies”, no. 1, 1995, pag. 47-62

218 Tom Gallagher, *Op.cit.*

În fruntea organizațiilor neguvernamentale cu atitudini antiextremiste s-au aflat organizațiile de drepturile omului și proeuropene. În primii ani, un rol important a avut Grupul pentru Dialog Social, la București, a cărei revistă „22” a constituit în acea perioadă de timp tribuna intelectualității românești pro-democratice; Societatea Timișoara, care a acționat în Timișoara în numele modelului local de interculturalitate și ecumenism. Liga Pro Europa de la Târgu Mureș a fost asociația de cel mai mare succes dedicată dialogului româno-maghiar, fiind în același timp una dintre primele care au dezvoltat programe pentru romi. La Cluj, oraș aflat sub presiunea politicii ultranaționaliste a primarului Clujului, Gheorghe Funar, s-a distins Asociația de Dialog Interetnic și revista sa „Dialog Interetnic”²¹⁹. Cea mai largă mișcare civică din țară, Alianța Civică, a fost gândită la început ca un cadru de acțiune interetnic, ceea ce i-a permis să dezamorseze, la un moment dat, incitări grave ale ultranaționaliștilor²²⁰.

Dintre organizațiile pentru drepturile omului, Comitetul Helsinki Român s-a distins prin importanța dată în programele sale problematicii minorităților și prin demersurile de tip *advocacy* în acest scop. Comitetul s-a implicat în ameliorarea legislației specifice minorităților naționale și a contribuit la adoptarea, în anul 2000, a legislației antidiscriminatorii.

Prima organizație dedicată exclusiv problematicii drepturilor homosexualilor a reușit să obțină la sfârșitul anului 2001 dezincriminarea acestei orientări sexuale, în ciuda împotrivirii BOR și a forțelor extremist-naționaliste. ACCEPT s-a specializat pe recunoașterea acestei comunități de către o majoritate în mare parte homofobă.

Presa a fost deseori expresia unor forțe naționaliste sau, în lipsa unei comenzi politice, a avut o politică culturală proprie cu caracter șovin, în special în ce-i privește pe romi și pe maghiari²²¹. În acest context trebuie apreciată importanța presei culturale antifundamentaliste, a unor reviste precum „Orizont” în Timișoara sau, în București, a revistei „22” în primii ani, iar astăzi a „Observatorului cultural”.

Un rol determinant l-au avut organizațiile civice sau politice ale minorităților naționale. În cazul maghiarilor, UDMR a dominat complet relațiile dintre comunitatea maghiară și majoritate, celelalte asociații și

219 Gabriel Andreescu, *Ruleta*, citat.

220 Filiala Alianței Civice din Covasna a organizat în toamna anului 1991 un miting al românilor și maghiarilor, de circa 5000 de persoane. Astfel s-a reușit dezamorsarea uneia dintre cele mai grave tensiuni din Transilvania (Gabriel Andreescu, *Ruleta*).

221 Un studiu din anul 2001 arăta că în timp ce tendențiozitatea negativă față de romi, din presa centrală, atinge 41,59%, atitudinea pozitivă nu apare decât în 4,59% din cazuri (Studiu de caz, Romani CRISS și Agenția de monitorizare a „Academiei Cațavencu”, 2001).

fundatăii maghiare având în primul rând preocupări identitare. Prin intrarea UDMR la guvernare, în 1996, apoi prin protocolul dintre UDMR și partidul de guvernământ, PSD, din anul 2000, capacitatea maghiarilor de a-și promova interesele a crescut²²².

Un aspect sensibil al atmosferei publice românești este discriminarea și atitudinile amenințătoare față de romi. Dintre toate categoriile, ei constituie astăzi cea mai probabilă țintă a unor acțiuni de tip extremist. Un rol considerabil în limitarea unor astfel de tendințe îl are apariția și dezvoltarea noilor elite civice și politice ale romilor. La ora actuală, există mai multe zeci de asociații ale romilor și trei partide. Ele au contribuit la impunerea unor noi raporturi a comunităților de romi cu instituțiile publice. În martie 2000, Jandarmeria din România a semnat un „Protocol de Parteneriat” cu reprezentanții romilor, urmărind o mai bună cooperare și sporirea încrederii reciproce²²³. ONG-urile romilor au învățat să-și coordoneze pozițiile în chestiuni de interes comun. La începutul lui 1999, la inițiativa acestora, 80 de ONG-uri ale romilor au numit un Grup de Lucru care să îi reprezinte în Biroul Național pentru Romi, în scopul dezvoltării unei strategii naționale pentru romi sprijinită de PHARE²²⁴. ONG-urile romilor au participat la campanii pentru adoptarea Legii Reclamelor Publice și a Ordonanței 137 și și-au dat mâna pentru a protesta în fața declarațiilor rasiste din presă, precum și pentru a susține adoptarea de măsuri legislative pozitive care să asigure tratamentul egal pentru romi²²⁵.

În anul 2000, cea mai puternică formațiune a romilor, Partida Romilor, a încheiat un protocol cu PSD, ceea ce reprezintă prima implicare a comunității romilor în definirea politicilor publice ale statului.

Un exemplu al felului în care societatea civilă s-a manifestat împotriva extremismului a fost reacția ei la tentativa loviturii de stat a PRM din 1999. Mai multe organizații importante din București au creat un adevarat „consiliu strategic” care a pregătit apărarea față de cei care puneau în pericol ordinea de drept – incluzând manifestări în mass-media, demonstrații, discuții cu autoritățile. În momentul în care guvernul și președintele pregăteau adoptarea stării de urgență, organizațiile negu-

222 Ceea ce n-a împiedicat manifestări antimaghiare pe tot parcursul anului 2001, chiar în cadrul PSD (Vezi, printre altele, Raportul Comisiei de control al SRI cu privire la „pierderea controlului statului în Harghita-Covasna”: APADOR-CH Report, 2001).

223 Open Society Foundation, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection*, Budapest, Central European University Press, 2001.

224 Întâlnirile de la Mangalia și Sibiu au fost sprijinite de reprezentanți ai DPMN, UE și Project on Ethnic Relations. „Aven Amentza”, nr.12-13, 2000.

225 „Aven Amentza”, nr. 12-13, 2000.

vernamentale²²⁶ au anunțat și apoi au ținut în București, pe 22 ianuarie, un marș de solidaritate cu statul de drept. Un marș asemănător s-a desfășurat la Timișoara, pe 21 ianuarie, tot într-o organizare coerentă a unor grupuri prodemocratice active. Faptul că liderii partidelor aflate la putere și persoane cu demnități publice²²⁷ au insistat în dimineața de 22 ianuarie pentru ținerea demonstrațiilor, arăta sentimentul de fragilitate al statului pe care aceștia îl resimțeau și, respectiv, ponderea în spațiul public a anumitor organizații neguvernamentale²²⁸.

Această trecere în revistă indică rolul *unei părți a societății civile* în lupta contra extremismului. Pe de altă parte, așa cum s-a arătat, există alte fundații și asociații al căror obiectiv este promovarea atitudinilor naționaliste și extremiste. Paradoxal este faptul că organizațiile prodemocratice românești sunt subvenționate, astăzi, aproape în totalitate din Occident, în timp ce multe organizații naționaliste, cu evident caracter sovini, primesc bani de la buget²²⁹.

Participarea României la viața internațională, principal factor de limitare a extremismului

România a fost semnatară a Declarației Reuniunii de la Copenhaga în 1990. A fost primită în cadrul Consiliului Europei în anul 1993, căpătând drepturi depline după ratificarea Convenției Europene a Drepturilor Omului, în 1994. Avizul nr. 176 asupra solicitării de către România a statutului de membru în Consiliul Europei cerea României în acest scop: „schimbarea (...) Articolului 19 al Legii de organizare a judecării”; „Articolul 200 al Codului Penal nu va mai considera delict actele private homosexuale între adulți care consimt”; „să ia măsuri pentru ameliorarea condițiilor de detenție”; „să adopte și să pună în aplicare cât de curând posibil (...) Recomandarea 1201”; „să facă uz de toate mijloacele valabile într-un stat constituțional pentru combaterea rasismului și anti-semitismului, ca și a tuturor formelor de discriminare

226 Grupul pentru Dialog Social, Alianța Civică, Asociația Foștilor Deținuți Politici din România, Asociația Victimelor Mineradelor.

227 Printre care primarul Capitalei.

228 Din alt punct de vedere, slăbiciunea statului arătată cu acea ocazie s-a răsfrânt în trădarea unora dintre obligațiile sale, cum ar fi buna gestionare a măsurilor excepționale.

229 Unii lideri naționaliști pun bazele unor alte fundații ori asociații cărora le dau un nume proeuropean. Prin asta ei caută, pe de o parte, să capete o legitimitate democratică, pe de altă parte, elimină de la o eventuală concurență pentru resurse, ONG-uri conforme (Vezi Centrul European de Studii Covasna-Harghita).

naționalistă și religioasă și a incitării la discriminare”; „să semneze Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritare”.

Schimbarea legii judecătorești și numirea judecătorilor inamovibili s-a făcut începând cu 1994. Articolul 200 a fost relaxat în 1996 și abrogat definitiv în anul 2001. Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare a fost semnată, dar nici astăzi nu a fost ratificată. Legislația privind minoritățile naționale s-a ameliorat mult, dar manifestările șovine și discriminatorii au continuat. Participarea României la Consiliul Europei ridică o întrebare asupra efectului pe care îl are integrarea României în organismele interguvernamentale.

Răspunsul trebuie să aibă în vedere marea forță a intereselor autohtoniste și a celor care în România se opun unei evoluții spre o democrație efectivă, de natură europeană. În competiția internă, naționalismul și ultranaționalismul constituie un instrument extrem de util în mâna celor care au la îndemână accesul instituțional și forța economică care transformă ideologiile în capital politic.

În raport cu acestea, răspunsul este pozitiv. Fără autoritatea organizațiilor interguvernamentale este puțin probabil ca România să o fi luat în direcția unei ameliorări a cadrului legislativ și a perfecționării politicilor publice. Aceasta s-a realizat și prin legitimarea organizațiilor societății civile care au făcut apel la mijloacele Consiliului Europei pentru a promova instrumente cu conținut democratic – ori, din contră, luptând pentru blocarea inițiativelor contrare²³⁰.

Înaltul Comisar pentru Minoritățile Naționale al OSCE, Max van der Stoel, a jucat mulți ani un rol remarcabil în reducerea pericolului unei crize interetnice în țară. Desele vizite ale Înaltului Comisar la București, în perioadele cele mai critice ale anilor '90, au convins oamenii având decizia politică și liderii maghiari să rămână în dialog.

Dacă în primii ani relația cu Consiliul Europei a contat mult, ulterior procesul de negociere cu Uniunea Europeană a căpătat prioritate. Datorită normelor UE privind egalitatea de șanse a fost adoptată în România²³¹, începând cu 2000, legislația antidiscriminatorie. Strategia Guvernamentală de Îmbunătățire a Situației Romilor, aprobată în aprilie 2001, a fost subiectul unui Acord de Parteneriat pentru Aderare cu termen scurt²³². Între 1997 și 2000, UE a oferit fonduri pentru 12 proiecte

230 Gabriel Andreescu, *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Iași, Edit. Polirom, 1999.

231 A se vedea Directiva Consiliului pentru implementarea principiului tratamentului egal al persoanelor, indiferent de originea lor rasială sau etnică, iunie 2000.

232 Dezvoltarea strategiei pentru romi a fost sprijinită de un buget PHARE de două milioane Euro (Reference no. PHARE RO 9803.01).

dedicate îmbunătățirii situației romilor, prin intermediul programelor „Phare Democracy” și „LIEN”.

Un rol semnificativ îl are relația dintre România și Statele Unite – gândită și de perspectiva integrării în NATO. Departamentul de Stat al SUA poate avea o influență reală asupra autorităților românești. Departamentul pregătește în fiecare an un raport asupra situației drepturilor omului în România, în care tema extremismului apare într-o formă mai mult sau mai puțin explicită. Intervențiile unor kongresmeni americani au determinat guvernele succesive, și președinții, să critice cultul mareșalului Antonescu împotriva atitudinii simpatetice a unei părți relativ largi a clasei politice. Se poate spune că îngrijorarea americană față de manifestările de antisemitism din România a constituit, de-a lungul timpului, cea mai importantă punere în gardă a autorităților de la București.

Printre altele, Statele Unite au avut un rol hotărâtor în determinarea guvernului condus de PDSR să semneze și să ratifice, în anul 1996, Tratatul de bază dintre România și Ungaria. Tot Statele Unite au contat în oprirea adoptării la București a unei legislații împotriva minorităților religioase, în ciuda unei extraordinare presiuni făcute în acest sens de BOR.

Sinergia

Ultimul exemplu este instructiv pentru rolul anti-extremist pe care îl are sinergia actorilor interni cu cei internaționali. În 1999, ambasadorul plenipotențiar Robert A. Seiple a venit la București, în conformitate cu prerogativele date de „International Freedom Act of 1998”, pentru a-și exprima îngrijorarea față de adoptarea de către guvern a unui proiect de lege privind regimul cultelor religioase, care viola grav libertatea de religie și credință. Aceasta s-a făcut prin colaborarea unor organizații de drepturile omului și biserici²³³, foarte active pe plan intern și care, cu un larg sprijin internațional, au obținut retragerea proiectului de lege din Parlament²³⁴.

Aproape toate cazurile de succes în crearea unui cadru anti-extremist în România au implicat sinergia dintre actorii interni și internaționali. Menținerea tensiunii dintre români și maghiari la o cotă subcritică a beneficiat de capacitatea organizației americane „Project for Ethnic Relations” de a menține dialogul dintre principalii lideri politici români și maghiari și în perioada cea mai tensionată, dar și cu implicarea unor actori civici români.

233 Comitetul Helsinki Român și Biserica Baptistă.

234 Gabriel Andreescu, *Working Paper*, București, CENPO, 1999.

În anii 1994 și 1995, legăturile speciale dintre Comitetul Helsinki Olandez, Întitul Comisar pentru Minoritățile Naționale al OSCE, Comitetul Helsinki Român și UDMR au dat o șansă dialogului dintre guvern și reprezentanții maghiari. Așa a fost posibilă abordarea adecvată a cererilor maghiare și pregătirea acelu mediu civic și politic indispensabil mării schimbări din 1996, când guvernul UDMR a fost invitat să intre la guvernare.²³⁵

Un ultim exemplu ar putea fi cooperarea dintre organizațiile preocupate de situația drepturilor homosexualilor²³⁶ cu Comisia Europeană și cu Parlamentul European. Acestea au fost practic on-line în momentele când se discutau, la nivel guvernamental sau parlamentar, deciziile asupra articolului 200. Presiunea homofobă venită în primul rând din partea cercurilor ortodoxiste a putut fi înfrântă doar prin reacția rapidă, în tandem, în cunoștință de cauză, la deciziile luate de autoritățile românești, înainte ca acestea să fie ratificate prin acte publice ireversibile.

Ca o concluzie, se poate spune că sinergia dintre forțele civice și politice interne și organismele internaționale constituie una dintre cele mai puternice instrumente ale evoluției democratice din România și ale combaterii extremismului.

235 Unul dintre cei care au avut un rol cheie în relația „sinergetică” dintre categoriile amintite a fost expertul OSCE Arie Bloed. Acesta lucra împreună cu Întitul Comisar, dar ca membru al Comitetului Helsinki Olandez a știut să pună în legătură liderii unor organizații neguvernamentale, devotați drepturilor minorităților, cu parteneri ai lor guvernamentali. Strategia s-a dovedit benefică pentru stabilitatea raporturilor interetnice din acea vreme.

236 În primul rând Accept, dar cu concursul și altor organizații, precum Comitetul Helsinki Român.

VIII.

CONCLUZII

În România, manifestările cu caracter extremist sunt relativ numeroase. Adepți ai extremismului se regăsesc la toate generațiile, la toate categoriile sociale – având în vedere și caracterul firav al clasei de mijloc –, la toate categoriile educaționale. Cea mai severă și periculoasă formă a extremismului a fost și rămâne și astăzi ultranaționalismul.

Incitățile extremiste folosesc declarații, discursuri, programe, ideologii, asocieri civice ori politice. Exceptând manipulările puterii politice din anii 1990 și 1991, și încercarea de lovitură de stat din anul 1999, acțiuni violente motivate rasial ori șovin au avut ca țintă numai romii. Între 1990–1996 au avut loc circa 35 de atacuri asupra unor comunități de romi, unele soldate cu morți, răniți, distrugerea caselor ori alungarea locatarilor din satele unde au avut loc. După anul 1996, acestea au încetat, datorită luării de către autorități a unor măsuri preventive și a sancționării responsabililor. În ultimii ani, acțiuni excesive împotriva romilor sunt datorate trupelor de poliție și de jandarmi, prin depășirea măsurilor rezonabile care intră în competențele lor²³⁷.

Direct interesate de perpetuarea manifestărilor extremiste, prin însăși statutul lor, sunt forțele politice ultranaționaliste și ale BOR. Anumite categorii de persoane, legate de fostul regim comunist, unele activând chiar în cadrul autorităților publice – în special, în cadrul serviciilor de informații – sunt de asemenea implicate în manipulări cu caracter extremist. Extremismul beneficiază de slăbiciunea statului de drept, de corupție și, în particular, de corupția structurală, de lipsa de transparență a instituțiilor statului, de sărăcie.

Asociațiile și presa extremistă de dreapta beneficiază de sponsorizări din partea unor adepți vechi ai legionarismului, stabiliți în străinătate ori care fac afaceri în România. Ultranaționalismul are ca principală sursă afacerile adepților care controlează activități financiare, economice,

237 Fie prin raidurile pe care le fac în comunitățile de romi, fie prin folosirea abuzivă a armelor în cazurile individuale.

comerciale, exploatând înaltul nivel al corupției. Partidele ultranaționaliste intrate în Parlament beneficiază și de finanțările de la buget.

Măsurile ce ar trebui luate pentru prevenirea și combaterea manifestărilor extremiste sunt de ordin legislativ, al politicilor publice, cu accentul pe respectarea statului de drept. Atitudinea comunității internaționale este la rândul ei decisivă pentru evoluția extremismului în România și în țările din regiune.

Din punctul de vedere al cadrului legislativ

Paradoxal, în acest moment, cadrul legislativ românesc este acoperitor pentru a preveni și combate manifestările de extremism. Legislația românească în domeniu rămâne stufoasă și deseori incoerentă și ar fi necesară simplificarea sistemului normativ. Dar altfel, există suficiente norme juridice care vizează sancționarea îndemnului la ură rasială și națională, previn discriminarea pe diferite criterii, asocierea cu scopuri extremiste. Sistemul măsurilor speciale este de asemenea dezvoltat. România mai are însă de ratificat Carta Europeană a Limbilor Regionale și Minoritare.

O excepție face situația din domeniul libertății de credință și religie. Este nevoie urgentă de adoptarea unei legislații conforme cu libertatea de conștiință. Actualele norme sunt moștenite din vremea regimului comunist, fiind și discriminatorii, și insuficiente.

O altă componentă a reformei legislative este amendarea legislației în scopul eliminării categoriilor care sunt protejate în cazul abuzurilor (în particular, legislația privind ultrajul). Ar fi necesară desființarea sistemului parchetului militar, de altfel instituție neconstituțională.

O problemă aparte ridică negaționismul. Fenomenul este relativ larg răspândit în societatea românească și acoperă cele două referințe principale: pe de o parte sunt negate crimele contra evreilor și țiganilor de care au fost responsabile autoritățile din țară în anii celui de-al doilea război mondial²³⁸, iar pe de altă parte sunt negate crimele comuniste și efectele acestui tip de totalitarism. Această problematică a primit și o amplă dezbateră culturală²³⁹. Totuși, considerăm că introducerea unei legislații antinegaționiste depășește restricțiile rezonabile ale dreptului la liberă exprimare.

238 În particular, sunt negate crimele din Transnistria. Mai rar se neagă crimele regimului nazist din Germania.

239 În special în revistele „România literară”, „22”, „Sfera politicii”, în anii 1998 și 1999.

Din punctul de vedere al statului de drept

Prima condiție pentru limitarea manifestărilor cu caracter extremist în România este respectarea actualelor norme legislative. Încălcarea principiilor statului de drept pare însă un fenomen endemic. Din această cauză, atenția ar trebui să treacă de la focalizarea pe aspectele legislative, la punerea în viață a legislației. În particular, în relația de negociere pe care o are România cu Uniunea Europeană, ar fi necesar să se codifice capacitatea autorităților de la București de a aplica legile.

Între altele, trebuie aplicate legile și prevederile constituționale existente în cazul formațiunilor extremiste. Este necesar să se introducă, în cadrul obligațiilor pe care le are România față de Uniunea Europeană din perspectiva criteriilor de la Copenhaga, criteriul respectării de către România a libertății de religie și de credință. Trebuie evaluată legislația cu relevanță religioasă în raport cu elementele *acquis*-ului comunitar, precum directivele care combat discriminarea²⁴⁰.

În domeniul politicilor publice

Măsuri în domeniul politicilor publice relevante pentru prevenirea și combaterea extremismului în România ar fi:

- Măsuri pentru îmbunătățirea sistemului de justiție, a unei mai bune profesionalizări a magistraților și prevenirii corupției în sistem.
- Dezvoltarea cooperării între instituțiile statului și organizațiile neguvernamentale dedicate valorilor drepturilor omului și democrației.
- Reevaluarea sistemului național de educație, dându-se atenție anuală de cultură civică și de istorie, pentru ca acestea să dezvolte atitudinile bazate pe respectul alterității.
- Introducerea unei armate profesioniste, care are avantajul de a reduce prezența în spațiul militar a unor forțe cu caracter extremist, interesate în valorificarea politică a funcției militare.
- Exercițarea efectivă a controlului civil al serviciilor de informații. Trebuie asigurat maximul de transparență compatibilă cu natura acestor servicii, cu privire la educația ofițerilor de securitate ori activitățile care pot intra în conflict cu interesele de ordin public.

240 Directivele trebuie susținute urmând mulțimea implicațiilor lor. Astfel, Directiva Consiliului din iunie 2000 are în vedere combaterea discriminării pe motive de origine etnică sau rasială și nu de ordin religios. Dar o punere în inferioritate a unor grupuri etnice diferite prin limitarea lor la manifestarea libertății de credință este acoperită de către directivă.

- Introducerea unei politici de finanțare a cultelor care să asigure separația dintre interesele clericilor și ale oamenilor politici.
- Marginalizarea partidelor ultranaționaliste, prin denunțarea explicită și fermă a politicii lor, prin excluderea oricăror coaliții ori cooperări cu ele.
- Promovarea de noi acțiuni afirmative în sprijinul populației roma – aceasta fiind de departe ținta cea mai vizibilă a actelor extremiste.

Atitudinea comunității internaționale

Următoarele măsuri ar putea defini o politică la nivel european în domeniul combaterii extremismului, cu efecte asupra situației din România:

- Cooperarea internațională, în particular, menținerea României în procesele de integrare în curs (UE, NATO) reprezintă unul dintre cele mai sigure mijloace de a elimina pericolul – substanțial – al extremismului în România. Analogia cu terorismul arată eficacitatea unei comunicări între state.
- Discutarea în cadrul negocierilor de aderare a problemelor discriminării și extremismului în contextul procedurilor de monitorizare ale UE, ca subiect prioritar.
- Creșterea atenției și a suportului oferite de organismele internaționale activităților ECRI și asigurarea că statele membre implementează în mod concret recomandările acesteia.
- Promovarea în cadrul coalițiilor (Internaționala socialistă, Internaționala liberală etc) care unesc marile partide politice europene a principiilor Recomandării 1438 (2000)²⁴¹ a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind amenințarea la adresa democrației reprezentată de partidele și mișcările extremiste din Europa.
- Sprijinirea substanțială, în continuare, a societății civile structurate dedicată valorilor democratice. Având în vedere faptul că sărăcia în România atinge proporții care limitează activitățile voluntare, ținând cont de absența resurselor de pe piața privată și lipsa unei culturi a sponsorizării și mecenatului, în condițiile în care statul nu oferă resurse, ci deseori chiar împiedică activitatea organizațiilor pro-democratice, sponsorizând activități cu caracter când naționalist, când clientelar, asigurarea unor resurse externe este vitală pentru sănătatea societății civile în România.

241 *Assembly debate on 25 January 2000 (2nd Sitting)* (vezi Doc. 8607, Report of the Political Affairs Committee, raportor: Mr Gjellerod). *Text adopted by the Assembly on 25 January 2000 (2nd Sitting)*.

ANEXE

ANEXA I.

SERVICIUL ROMÂN DE INFORMAȚII – INSTITUȚIE PROMOTOARE A ULTRANAȚIONALISMULUI

Forma cea mai severă, cea mai eficace și în continuare, cea mai periculoasă a extremismului de dreapta în România este ultranaționalismul. Specific României este faptul că politica ultranaționalistă a fost de la început asociată cu înființarea și apoi, cu activitatea curentă a Serviciului Român de Informații, instituție care, în mod logic în raport cu funcțiile ei, dar paradoxal dacă se au în vedere realitățile, are printre competențe identificarea manifestărilor totalitariste și extremiste.

Această situație este determinată și de faptul că SRI s-a constituit pe structura Securității, fosta poliție politică comunistă. Deoarece în România ultimelor decenii comunismul a luat forma național-comunismului iar pe de altă parte, regimul Ceaușescu a dorit să iasă de sub controlul URSS, Securitatea română a fost instruită într-un spirit agresiv naționalist. Securitatea a avut printre sarcini supravegherea măsurilor de asimilare a maghiarilor – în particular, a ceangăilor maghiari –, combaterea acțiunilor externe care aduceau atingere „imaginii țării”, conlucrarea cu foști prolegionari din străinătate – precum Iosif Constantin Drăgan – în scopul promovării unei istorii grandilocvente. Toată această tradiție instituțională a devenit, după 1990, un balast dar și instrument pentru promovarea intereselor foștilor ofițeri ai regimului defunct.

Prima structură de putere creată după evenimentele care au dus la prăbușirea regimului comunist, Consiliul Frontului Salvării Naționale, a hotărât desființarea Securității, intrarea efectivelor și a patrimoniului ei sub controlul Armatei și plata salariilor pentru foștii ofițeri și pentru personal, timp de trei luni. Ceea ce înseamnă că până la sfârșitul lunii martie 1990, aceștia trebuiau să își găsească un alt loc de muncă. Opinia publică era vehement ostilă reînființării unei instituții asemănătoare. Între timp, a fost creată Vatra Românească, vârful de lance al ultranaționalismului românesc. În zilele de 19, 20 și 21 martie 1990, la Târgu Mureș a avut loc o sângeroasă confruntare între români și maghiari, pregătită și desfășurată cu mijloace specifice serviciilor secrete. Imediat,

argumentându-se pericolul acestor evenimente, a fost înființat Serviciul Român de Informații, fără aprobarea singurei instituții cu această competență: Consiliul Provizoriu de Unitate Națională. În fruntea întâilor mișcări naționaliste se aflau ofițeri sau colaboratori ai Securității. Una dintre persoanele care au pregătit lansarea Vetrei Românești și l-au consiliat pe președintele Consiliului Provizoriu de Unitate Națională¹, Ion Iliescu, în timpul evenimentelor de la Târgu Mureș, a fost Virgil Măgureanu, viitorul director al SRI².

Toate acestea reprezintă argumente puternice pentru a susține că înființarea Serviciului Român de Informații a avut loc în urma unui scenariu de factură ultranaționalistă și a fost pusă în aplicare de oamenii fostei Securități. Majoritatea acestora au fost integrați în noul SRI. Virgil Măgureanu a declarat public, în momentul în care a primit funcția de director al SRI, că nu a făcut parte din Securitate. La câțva timp au fost publicate documente care demonstau contrariul și Virgil Măgureanu a fost obligat să recunoască aceste probe indubitabile.

Mulți dintre ofițerii de Securitate au format prima linie a asociațiilor și partidelor ultranaționaliste: Vatra Românească, PUNR și PRM. Legătura dintre Serviciul Român de Informații și forțele ultranaționaliste românești poate fi sesizată printr-o adevărată puzderie de cazuri individuale – cum ar fi cariera ofițerului Mircea Chelaru. Acesta, numit șeful diviziei care se ocupa în cadrul SRI de iredentism, în 1990, a ajuns peste ani președintele PUNR. Dincolo de argumentele indirecte, Serviciul Român de Informații însuși a avut manifestări oficiale de natură antiminoritară. Acestea au fost, înainte de toate, Rapoartele SRI.

Rapoartele SRI

Primul Raport al SRI, din luna octombrie 1994, privind îndeplinirea atribuțiilor ce revin Serviciului pentru realizarea siguranței naționale/ perioada octombrie 1993-septembrie 1994, lua în considerare la capitolul „Apărarea ordinii de drept”, „exacerbarea naționalismului”, tendințele „extremiste și separatiste”. Raportul susținea că „Fără a le minimaliza, trebuie să spunem că apelurile la confruntarea cu populația majoritară înregistrează un ecou modest”. Cu alte cuvinte, SRI raporta identificarea unor acțiuni cu caracter extremist-naționalist care pun în pericol ordinea de drept, dar acestea ar fi ale **minorităților** sau ale unor

1 Consiliul Provizoriu de Unitate Națională luase între timp locul CFSN.

2 Gabriel Andreescu, *Ruleta. Români și maghiari, 1990–2000*, București, Edit. Polirom, 2001.

„organizații naționalist-extremiste din străinătate”. Ca exemplu de inițiativă de factură extremistă era dată „campania de strângere de semnături vizând susținerea unui proiect de lege privind învățământul pentru minoritățile naționale”. Pentru Serviciul Român de Informații, exercitarea dreptului constituțional de inițiativă legislativă prin voința cetățenilor (Art. 73, alin.1) constituia deci un pericol pentru siguranța națională, devenind un obiectiv al acțiunilor sale de apărare a ordinii de drept.

Raportul se referea și la „manifestările cu caracter anticonstituțional ale unor cetățeni români de origine maghiară” care s-ar fi datorat „în cea mai mare parte propagandei antiromânești, incitărilor revizioniste și sprijinului direct din exterior”. (p.5) Se invocă „Inițiativa Maghiară Ardeleană”, condusă de către Katona Ádám, organizație oficializată în 1992, care avea ca obiectiv realizarea autodeterminării prin diferite forme de autonomie, inclusiv cea teritorială (Art. 4 al Platformei-program), „sprijinită material din exterior”.

Evident, toate manifestările la care se făcea referire nu erau anticonstituționale. SRI confunda premeditat, în Raportul său, **obligăția de a respecta prevederile Constituției**, deci ordinea de drept, cu **opțiunea schimbării ordinii existente și exprimarea acestei opțiuni**³. Aceleași confuzii priveau și acuzația de „incitare la separatism teritorial”. Mai trebuie amintit că nu există restricții, în legislația românească, privind sprijinirea materială din exterior a organizațiilor create conform dreptului la liberă asociere.

Raportul SRI se ocupa și de etnia romilor, anunțând intenția de „exploatare propagandistică a unor incidente apărute în relațiile dintre unii membri ai etniei și alți cetățeni, pe fondul unor acte antisociale și infracționale grave”. Iar Raportul continua: „Se cere însă subliniat faptul că, în cele câteva conflicte petrecute, protagoniștii au fost întotdeauna cetățenii și nu etniile, iar derularea lor a avut o semnificație strict situațională, locală și interpersonală”. Or, Serviciul Român de Informații nu este îndrituit să dea standarde de interpretare privitoare la natura etnică sau ne-etnică a conflictelor.

Alt enunț: „...unele elemente din rândul romilor⁴... au incitat, denaturând prin denigrări și acuzații realitățile din țara noastră, la acțiuni de natură a afecta imaginea României în exterior...” (p. 7). Este dat ca exemplu Csurkuly Sándor, liderul filialei din Târgu Mureș a Uniunii Liber Democratice a Romilor din România care „a furnizat unor organisme internaționale date tendențioase despre conflictul de la Hădăreni, deturnân-

3 Constituția României din 1991 nu permite autonomii teritoriale și pentru crearea lor este nevoie de o schimbare a legii fundamentale.

4 Sintagma care folosește cuvântul „elemente” (din rândul romilor) este ea însăși profund jignitoare.

du-l din sfera antisocialului și infracționalității de drept comun în domeniul confruntărilor interetnice”. Se mai afirma că Csurkuly Sándor ar fi beneficiat de foloase materiale, printre care o călătorie gratuită în Germania⁵. Prin astfel de afirmații, Serviciul Român de Informații încălca chiar **Legea privind siguranța națională a României** care specifică: „Prevederile art. 3 nu pot fi interpretate sau folosite în scopul restrângerii sau interzicerii dreptului la apărare a unei cauze legitime, de manifestare a unui protest sau dezacord ideologic, politic, religios ori de altă natură...” (Art. 4 alin. 1). În mod evident, acțiunile date drept exemplu în Raportul SRI din 1994 intră în categoria dezacordurilor ori protestelor. Acuzațiile Raportului încălcau garanțiile constituționale și legea privind siguranța națională.

SRI a încercat prin Raportul său intimidarea celor care comentau faptele de natură socială, culturală sau politică din România și chiar insinua că astfel de comportamente ar avea drept motiv obținerea unor foloase materiale ori „satisfacerea veleităților de lideri ai etniei la nivel național”. Tonul xenofob și rasist al Raportului din 1994 era frapant.

Minoritățile apar și în noul Raport al SRI, din 23 noiembrie 1995, pentru perioada 1994–1995. SRI se arăta preocupat de încercările de obținere de informații referitoare la „departamente, agenții de reformă și restructurare, partide politice, sindicate, minorități naționale – mai ales privind etnici maghiari și țigani”. Erau acuzate contactele cu „unii lideri ai țiganilor sau membri de familie ai acestora, pentru a-i exploata cu privire la poziția lor față de statul român și eventualele disponibilități în angrenarea lor în activități propagandistice defavorabile României”. La capitolul „Amenințări de spionaj” erau trecute și acțiunile propagandistice vizând „prezentarea în exterior a unei imagini deformate asupra realităților românești”, luându-se ca și caz afirmația că România ar fi o „țară nesigură politic, economic și social, confruntată cu grave disensiuni interetnice, ce ar putea degenera în conflicte deschise, periculoase pentru stabilitatea întregii regiuni”.

Capitolul „Apărarea ordinii constituționale” relua preocuparea față de „extremismul politic pe baze ideologice, respectiv etnice” în categoria căruia intrau etnicii maghiari, promotori ai autonomismului separatist. Acțiunile „vinovate” erau: „instituirea unor structuri organizatorice care forțează deliberat limitele legislației interne (...); asumarea deschisă, programatică a unor obiective contrare ordinii de drept; (...) declanșarea unei ample campanii propagandistice care (...), pe de o parte, denigrează statul român, discretitează politica autorităților și victimizează etnia

⁵ Csurkuly Sándor a adus dezmințiri în presă, la puțin timp după publicarea Raportului SRI (vezi „22”, decembrie 1994) privitor la unele afirmații din Raport.

maghiară, iar pe de altă parte urmărește politizarea masivă a maghiarimii”. Mijloacele care amenințau securitatea statului? „Hotărâri și documente programatice” care „cuprind prevederi exprese relativ la autonomie, inclusiv la autonomia teritorială, precum și la structuri politice, sociale și administrative ce susțin și conduc la realizarea autonomiei pe criteriu etnic (Consiliul Reprezentanților Unionali⁶, consiliile autoguvernărilor pe țară și teritoriale etc.)”. Documentele relevau „intenția creării unui sistem instituțional propriu pentru «comunitatea autonomă a maghiarilor din România» și, îndeosebi, a unui sistem constituțional de administrare locală, exclusiv pentru unitățile administrative în care trăiesc într-un procent însemnat persoane aparținând minorității maghiare (Consiliul Național pentru Autogovernare, Consiliul Consultativ din Secuime)”.

SRI nu uita să acuze intențiile de înființare a unei „rețele neautorizate a învățământului maghiar din România” prin crearea în unele localități din Transilvania a unor „unități de învățământ de grad universitar și postuniversitar, arondate la instituții de învățământ superior ori alte organisme din străinătate subvenționate și asigurate din afară cu personal și material didactic”. Ele vizau și: „lărgirea bazei de sprijin a mișcării autonomiste în rândul altor minorități etnice, încercându-se, uneori printr-o «politizare» cu tentă agresivă, prezentarea eșecurilor înregistrate în această privință drept «dovezi» care ar proba o așa-zisă intoleranță a populației majoritare românești”.

Raportul care acoperă perioada septembrie 1995-decembrie 1996 a repetat ideile privind separatismul etnic și „acțiunile antistatale desfășurate de către exponenții autonomismului separatist maghiar”, dând ca exemplu activitățile Platformei *Inițiativa Maghiară Ardeleană* sau cele ale Consiliului Consultativ din Secuime, i.e., „finalizarea documentelor menite să confere cadrul «legal» realizării autonomiei comunitare maghiare”, „demersurile pentru impunerea acestor documente dezbaterii” și „incitarea conaționalilor în suținerea și sprijinirea demersurilor menționate”.

Datorită criticilor publice față de aceste luări de poziție, Rapoartele SRI vizând perioada mai 1997-mai 1998 și iunie 1998-iunie 1999, singurele care au mai fost făcute publice de către SRI, când UDMR devenise partid de guvernământ, au eliminat secțiunea acuzatoare față de minorități. Faptul nu demonstrează o schimbare de fond a atitudinii instituționale, deși eliminarea atacurilor la adresa maghiarilor și romilor constituie un aspect pozitiv. Multe provocări din presa perioadei 1996–2000 au purtat semnul unor surse din Serviciul Român de Informații.

6 Corect: „Consiliul Reprezentanților Uniunii”.

Provocarea antimaghiară din toamna anului 2001

În ciuda faptului că UDMR a fost patru ani la guvernare, în ciuda noilor raporturi dintre formațiunea politică reprezentativă a maghiarilor și PSD, partidul de guvernământ de după anul 2000, Serviciul Român de Informații a fost implicat într-o serioasă provocare antimaghiară chiar și în toamna anului 2001. Evenimentul confirmă continuitatea care există în instituție, începând cu anul 1990 până astăzi.

În luna noiembrie 2001, Comisia de control a SRI a lansat un Raport cu intenția vădită de a crea emoție în opinia publică. În esență, Raportul, care exprima chiar opinia Serviciului Român de Informații, considera că județele cu majoritate maghiară, Harghita și Covasna „au scăpat de sub autoritatea statului”. SRI dădea din nou un semnal societății românești și instituțiilor menite să-i protejeze suveranitatea cu privire la pericolul prezentat de minoritatea maghiară și de organizațiile sale. Formularea SRI sugera că acestea sunt o amenințare la adresa statului român.

Nu numai tema generală a acestui Raport este semnificativă. Detaliile sale de conținut spun la rândul lor o mulțime de lucruri despre concepția privind societatea românească a conducătorilor și ofițerilor instituției care răspunde pentru siguranța națională. În acest sens, susținerile Raportului Comisiei de control al SRI pot fi împărțite în trei secțiuni:

A. Susținerile prin care se contestă drepturi și libertăți făcând parte din sistemul legislativ al statului român. Astfel, Raportul Comisiei de control al SRI acuza:

- a) Realizarea unui sistem autonom de învățământ în limba maghiară la toate nivelurile;
- b) Obținerea de fonduri și sprijin logistic pentru învățământul pre-universitar în limba maternă, precum și înzestrarea acestuia cu tehnică de calcul, în vederea conectării la fluxurile informaționale ungare;
- c) Direcționarea unor fonduri către construirea și renovarea clădirilor ecleziastico-sociale, ale celor cultice, precum și pentru îmbunătățirea condițiilor de funcționare a presei scrise și electronice în limba maghiară;
- d) Exercițarea de presiuni consistente pentru retrocedarea integrală a proprietăților comunităților și bisericilor maghiare, precum și restituirea proprietăților deținute de etnicii maghiari din țara noastră, valorizate ca instrumente eficiente în conturarea unor poziții avantajoase în viața economico-socială a regiunii;
- e) Instituționalizarea colaborării dintre instituțiile administrației publice din cele două unități teritoriale (consiliile județene, primării), în perspectiva înființării, cu sprijin financiar și logistic ungar, a Regiunii de Dezvoltare de pe Pământul Secuiesc;

Astfel, factori de decizie de etnie maghiară din instituțiile administrației publice locale din județele Covasna și Harghita participă activ la constituirea în zonă a unui sistem de tip „microregiune-regiune” care, prin diminuarea rolului statului român, să faciliteze realizarea obiectivelor autonomist-separatiste și să ducă la crearea unor „zone maghiare autoguvernabile”.

- f) Un proces important, din acest punct de vedere, îl reprezintă demersurile de realizare a unui sistem de administrare comună a compensatelor din județele Covasna și Harghita (și parțial Mureș), considerat „un prim pas” spre constituirea unui „Fond Financiar și Forestier al etnicilor maghiari din Transilvania”;
- g) Organizarea unor acțiuni de protest în zonă și incitarea conaționaliilor la nesupunere civică;

B. Alte afirmații prezente în Raport contestau dreptul persoanelor – fie că aparțin unei minorități, fie că nu –, de a-și formula opinii și de a se exprima în sensul schimbării cadrului constituțional-legislativ existent și extinderea drepturilor lor. Recunoaștem în formulări vechile obsesii ale Rapoartelor SRI de la începutul anilor '90:

- a) Materializarea unor obiective ale minorității în plan educațional, cultural și religios, motivată formal prin necesitatea prezervării tradițiilor și specificului acesteia, dar destinată, în realitate, consolidării statutului său de parte a națiunii maghiare, precum și obținerii autonomiei în diversele sale forme – personală, administrativă și, finalmente, teritorială;
- b) O (...) evoluție poate readuce puternic în atenție problema – considerată, în mediile maghiare, de maximă importanță – a art. 1 din Constituția României, care stipulează caracterul „național unitar al statului român”. Persoane interesate ar putea utiliza autonomia „Pământului Secuiesc” ca argument forte pentru a relua teza necesității consacării etniei maghiare ca „națiune constitutivă de stat” și a recunoașterii României ca „stat multinațional”.
- c) Favorizarea, în cazul în care procesul s-ar dovedi (după standardele maghiare) o reușită, „exportării” acestui model [colaborări între unități administrative] și în alte județe cu populație maghiară din Transilvania, considerate „compatibile din punct de vedere economic și social”;
- d) Deși până în prezent acțiunile/planurile vizând federalizarea României nu au avut impactul scontat de inițiatori – aderența locuitorilor la propaganda destinată acreditării tezelor autonomist-separatiste menținându-se la un nivel relativ scăzut – pe termen mediu, nu poate fi exclusă accentuarea violenței mesajelor de acest tip; Unele dintre acțiunile de această natură și-au găsit aderenți și printre etnici români din Transilvania, care – sub

masca... că promovează teorii la fel de dăunătoare pentru caracterul unitar și indivizibil al României, prin care pledează pentru o autonomie extinsă a unor regiuni ale țării.

e) Favorizarea (la nivel local) a penetrării capitalului ungar în sectoare economice de interes în Transilvania și sprijinirea unor organizații profesionale constituite pe criteriu etnic în vederea dezvoltării economice a zonelor compact maghiare;

C. În sfârșit, unele alegații, dacă ar fi fost adevărate, reprezentau o încălcare clară a legislației românești și în acest caz, obligau organele abilitate să intervină. Dintre acestea, una se referea la:

a) refuzul executării unor hotărâri judecătorești, contestarea autorității unor instituții ale statului român în zonă;

Altele vorbeau despre un proces de discriminare etnică față de românii din zonă, cu intenția de a îi face pe aceștia să părăsească județele cu populație maghiară majoritară:

a) Inițierea unui proces de „deromânizare” a zonei, prin excluderea elementului românesc din procesele de decizie la nivel local și, astfel, determinarea acestora să părăsească județele în care locuiesc.

b) înlocuirea progresivă a reprezentanților români din cadrul unor structuri decizionale de nivel local cu etnici maghiari susținători ai separatismului pe criteriu unic, inclusiv prin impunerea cunoașterii limbii maghiare drept criteriu de selecție a membrilor respectivelor structuri;

c) obstrucționarea activității instituțiilor de cultură și învățământ de expresie românească, precum și a amplasării unor simboluri de istorie și cultură românească, în paralel cu promovarea celor maghiare;

d) limitarea posibilităților de manifestare a Bisericii Ortodoxe Române în zonă.

Un număr de alegații se refereau la acțiuni de obținere de către autoritățile locale – majoritar maghiare – a unui statut hegemonic:

a) exploatarea speculativă a procesului de descentralizare administrativă în vederea obținerii controlului asupra unor domenii prioritare ale vieții sociale din această zonă;

La riscuri și amenințări:

a) Pierderea controlului statului asupra unei importante zone din teritoriul național, prin instaurarea unei reale „frontiere maghiare” în interiorul țării, cu implicații dintre cele mai nocive pe termen lung;

b) Accentuarea procesului de discriminare a etnicilor români din zonă, care poate avea ca efecte fie erodarea sentimentului de identitate națională al acestora, fie determinarea lor să părăsească regiunea;

c) Datele de care dispunem, precum și studiile elaborate de diverse institute de cercetare sau de sondare a opiniei publice arată că

românii din județele Harghita și Covasna sunt confrunțați cu „modele culturale, valori, stări de spirit, trăiri comune celor cu statut minoritar, dezavantajați, izolați și marginalizați”, formând un areal etno-cultural distinctiv, ceea ce amenință „românitatea ca realitate etnică distinctivă, ca stare culturală”;

- d) Pe acest fond, apreciem că este necesară o reacție adecvată – în plan instituțional, normativ, economic, social și cultural – de natură să limiteze proliferarea acestor curente și să împiedice angrenarea unor evoluții cu impact în planul prezervării integrității teritoriale a României.”

Trebuie observat că, în conformitate cu Legea de organizare și funcționare a Serviciului Român de Informații, subiectele care intră în Raporturile anuale ale SRI sunt considerate amenințări la siguranța națională și reprezintă punctul de plecare al luării unor măsuri specifice, menite să apere siguranța națională. Măsurile merg până la limitarea unor drepturi ale omului, motivate de pericolul ca exercitarea drepturilor să aducă atingere siguranței naționale. Limitarea drepturilor omului pe acest tip de considerente este legitimă. În același timp, introducerea arbitrară în Rapoartele SRI a referințelor la persoane sau procese/acțiuni care nu încalcă în nici un fel siguranța națională reprezintă o limitare ilegală a drepturilor și libertăților fundamentale. Referirea gratuită în Raport la persoane fizice și juridice înseamnă:

- o presiune asupra persoanelor vizate și a organizațiilor lor pentru auto-limitarea drepturilor de care se bucură;
- intimidarea persoanelor care doresc să-și exercite drepturile;
- discreditarea persoanelor vizate în fața opiniei publice;
- inițierea unei prime etape de limitare efectivă a drepturilor omului
- cum ar fi violarea fără motiv obiectiv a corespondenței, a vieții intime și private etc.

Evaluarea Raportului Comisiei de control al SRI

Pentru a înțelege semnificația Raportului pregătit de către Serviciul Român de Informații, evaluările acestuia trebuie puse în oglindă cu ansamblul drepturilor de care beneficiază cetățenii. Există, cum s-a arătat, trei situații.

Punctul (A) Promovarea unui sistem de învățământ în limba maghiară la toate nivelurile, obținerea de fonduri și sprijin logistic pentru învățământul preuniversitar în limba maternă, înzestrarea acestuia cu tehnică de calcul etc., constituie drepturi prevăzute în Legea învățământului, reprezentând, de altfel, norme tradiționale în materie, anterioare și anului 1989. Același lucru este valabil și în ce privește con-

struirea și renovarea clădirilor ecleziastico-sociale ori îmbunătățirea condițiilor de funcționare a presei scrise, corepunzând drepturilor de exercitare a credinței și a libertății de expresie, protejate și prin Constituția României și prin legislația specifică. Cooperarea instituțiilor administrației publice în diferite scopuri constituie asemenea un drept consfințit de către Legea administrației publice locale.

În luna decembrie 2001, APADOR-CH și Liga Pro Europa au făcut o investigație în județele Harghita și Covasna în scopul evaluării Raportului Comisiei de control al SRI⁷. Nu s-a verificat, din cercetările la fața locului, existența unor demersuri de realizare a unui sistem de administrare comună a compensatelor din Harghita și Covasna. Oricum însă, ca orice formă de asociere privată care nu are obiective ilicite, o astfel de inițiativă ar fi fost în acord cu legile țării.

Nu au fost identificate, în perioada investigațiilor din Harghita și Covasna, manifestări de protest și nici incitări la nesupunere civică. Chiar dacă ar fi fost, incriminarea unor astfel de acte de către S.R.I. încalcă art. 4 alin. 1 al Legii privind siguranța națională a României, întrucât „Prevederile art. 3 [privind apărarea siguranței naționale] nu pot fi interpretate sau folosite în scopul restrângerii sau interzicerii dreptului la apărare a unei cauze legitime, de manifestare a unui protest sau dezacord ideologic, politic, religios ori de altă natură...”.

Punctul (B) Ideea că maghiarii din România se consideră parte a națiunii maghiare, opțiunea pentru autonomii (personală, comunitară, administrativă), consacrară etniei maghiare ca „națiune constitutivă de stat”, propunerea de schimbare a art. 1 din Constituția României, privind caracterul „național unitar al statului român” pot fi găsite în documentele UDMR și în declarațiile liderilor maghiari încă de la începutul anului 1990. Ideea federalizării României nu apare în programele UDMR, dar a fost lansată de unii români și maghiari, constituind de altfel subiectul unor polemici publice.

Aceste forme de organizare administrativă, sau de redefinire cu valoare simbolică, nu fac parte din realitatea instituțională și constituțională a statului român. Pe de altă parte, opțiunea schimbării Constituției României, și argumentarea în acest sens, ar intra, legitim, în preocuparea SRI dacă ar fi asociată cu acțiuni anti-constituționale propriu-zise. Raportul Comisiei de control al SRI nu face, așa cum nu a făcut SRI nici altădată, distincția între obligația de respectare a prevederilor Constituției – ordinea de drept –, și dreptul de exprimare pentru schimbarea ordinii existente. Orice Constituție democratică permite revizuirea. Constituția României o prevede în

⁷ APADOR-CH, „Aspecte privind evoluția situației drepturilor omului și activitatea APADOR-CH. Raport 2001”, www.apador.org.

art.146-148. Este adevărat că art. 148 susține „Dispozițiile prezentei Constituții privind caracterul... unitar și indivizibil al statului român... integritatea teritoriului...nu pot forma obiectul revizuirii”. Dar și art. 148 poate fi revizuit conform procedurilor constituționale.

O analiză aparte necesită acuza „incitării la separatism teritorial”. Comisia de control a SRI ar putea să interpreteze opțiunile spre autonomie în acest sens și să invoce art. 30, alin. 7 din Constituție, care enunță, printre restricțiile aduse libertății de exprimare, „incitarea la separatism teritorial”. Referirea la separatismul teritorial – ca și defăimarea țării și națiunii ori urii de clasă în art. 30 – nu apare între restricțiile aduse libertății de exprimare în tratatele internaționale privind drepturile și libertățile omului pe care România le-a ratificat, cum ar fi Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și Convenția europeană a drepturilor omului. Conform art. 20 din Constituție, pactele și tratatele internaționale privitoare la drepturile omului au prioritate în raport cu legile interne. Este adevărat că norma enunțată nu constituie o prevedere legislativă oarecare, ci chiar o prevedere constituțională. Dar același art. 20 alin. 1 stabilește „Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și tratatele la care România este parte”. Iată de ce este incompatibilă cu spiritul societăților democratice, dar și cu garanțiile constituționale românești, introducerea unor limitări în exprimarea diferitelor opinii privind forma de structurare a statului.

Punctul (C) Cercetările APADOR-CH și Liga Pro Europa făcute la nivelul autorităților locale și al prefecturilor din Harghita și Covasna au arătat că nu sunt cunoscute refuzuri ale executării unor hotărâri judecătorești în cele două județe. În privința alegațiilor despre „deromânizarea” zonei, prin excluderea elementului românesc din procesele de decizie la nivel local și, astfel, determinarea acestora să părăsească județele în care locuiesc, impunerea cunoașterii limbii maghiare drept criteriu de selecție a membrilor respectivelor structuri, limitarea posibilităților de manifestare a Bisericii Ortodoxe Române în zonă, investigația amintită a APADOR-CH și a Ligii Pro Europa a arătat următoarele:

1. Datele privind structura etnică a autorităților publice arată o preponderență semnificativă a etnicilor români în ciuda faptului că aceștia sunt în minoritate. Astfel, Comisia Administrativă de pe lângă prefectura județului Covasna avea în 2001 33 români și 3 maghiari. Dintr-o listă de 18 instituții publice de interes național din același județ, 11 erau conduse de români și 6 de maghiari. În același județ, Comisia administrativă de pe lângă prefectură era formată din 24 de români și 19 maghiari – la o proporție de circa 84,7% maghiari și 14% români. În 1990, în conducerea societăților comerciale din Sfântu Gheorghe se aflau 12 conducători maghiari și 6 români. În 2001, 3 maghiari și 15 români. În biblioteca

judeteana, 47% din cărți sunt în limba română. Din cele 98 de locuințe repartizate între 1995 și 2001, 70 au fost primite de familii maghiare, 28 de familii române. Raportul Comisiei de control al SRI a dezinforma.

2. În ce privește cererea cunoașterii limbii maghiare la angajarea în instituțiile publice din zonă, aceasta se întâmplă exclusiv în cazul posturilor în care are loc un contact cu publicul și unde, drept urmare, trebuie aplicate prevederile Legii administrației publice locale.

3. Prezența BOR în regiune are astăzi la bază activitatea Episcopiei Harghitei și Covasnei, ale cărei așezăminte și elemente de patrimoniu depășesc semnificativ media pe țară.

Referirea din Raportul Comisiei de control al SRI la „exploatarea speculativă a procesului de descentralizare administrativă în vederea obținerii controlului asupra unor domenii prioritare ale vieții sociale din această zonă” este ambiguă și imposibil de probat. În privința formulării „pierderea controlului statului asupra unei importante zone din teritoriul național, prin instaurarea unei „frontiere maghiare” în interiorul țării”, reprezentanții APADOR-CH și ai Ligii Pro Europa au avut ocazia să vadă, în timpul investigației lor, cât de ofensatoare a fost percepută ea de către funcționarii publici din zonă. Astfel de atitudini ofensatoare și amenințătoare reprezintă o violare directă a drepturilor celor vizați, întreaga doctrină a drepturilor omului având la bază respectarea demnității, onoarei și siguranței persoanelor.

Alegațiile sunt și nedrepte. Este evident că unele instituții au pus pe agenda lor, în față, interesele minorității românești din regiune. Astfel, Direcției pentru cultură, culte și patrimoniu Covasna a primit în anul 2001 390.000.000 lei, sumă pe care Ministerul Culturii și Cultelor a suplimentat-o cu 244.075.129 lei, într-o primă etapă, apoi cu încă 108.000.000 lei într-o a doua. La cei 742.075.129 lei s-au adăugat, de la Ministerul Culturii și Cultelor, direct pentru fundații și asociații, circa 100.000.000 lei. Din cei aproape, 850 milioane lei, pe anul 2001, s-au cheltuit pentru activități culturale românești specifice circa 450 milioane lei.

În anul 2000, au fost alocați Direcției 148.000.000 lei, sumă suplimentată de Ministerul Culturii și Cultelor cu 165.209.395 lei. Din cei 313.289.395 lei, între 40%-60% au fost cheltuiți pentru activități culturale românești specifice.

Având în vedere că Direcția se ocupă de problemele de cultură, culte și patrimoniu ale întregului județ și că procentul românilor este de până în 36%, cheltuirea a peste 50% din buget pentru manifestările specifice românești contrazice flagrant acuzațiile din Raportul Comisiei de control al SRI.

Concluzii

Condamnarea, de către SRI și de către Comisia de control a SRI, a exercițiului drepturilor ei de către populația maghiară înfrânge garanțiile constituționale. Această atitudine are trei explicații posibile:

a) autorii și responsabilii Comisiei și ai SRI nu cunosc legislația României, acționând cu credința că normele interne sunt exact contrare celor reale;

b) autorii și responsabilii acestor instituții cunosc legislația, dar se comportă împotriva legislației la ordin;

c) liderii acestor instituții au propria lor agendă, îndreptată împotriva drepturilor și libertăților omului.

Ideea că ofițerii SRI nu ar avea cunoștință de prevederile legii intră în puternică contradicție cu importanța misiunii lor și cu mijloacele avute la dispoziție. De altfel, legiuitorul a avut în vedere controlarea activității SRI sub acest aspect, prevăzând explicit în art. 36 că „Serviciul Român de Informații nu va întreprinde nici o acțiune care să promoveze sau să lezeze interesele vreunui partid politic sau persoane fizice ori juridice, cu excepția acelor acțiuni ale acestora care contravin siguranței naționale”. Or, activitățile legale nu pot intra în categoria acțiunilor care încalcă siguranța națională. Necunoașterea legii de către ofițerii și conducătorii SRI, respectiv, de către Comisia de control a SRI nu poate fi o scuză nici morală, nici legală.

Existența unor decizii la nivel superior care să explice denunțarea manifestărilor legale ale maghiarilor din Harghita și Covasna trebuie să aibă în vedere că SRI se află din punct de vedere formal sub controlul, direct sau indirect, al (1) Președintelui, care propune directorul SRI și pe adjuncții săi (art. 23 și art. 24 din Legea 14/1992); (2) Consiliului Suprem de Apărare al Țării, care „organizează și coordonează unitar activitățile care privesc apărarea țării și siguranța națională”. (Art. 18 din Legea Siguranței naționale), printre care SRI (art. 1 alin. 1 al Legii privind organizarea și funcționarea SRI); CSAT este constituit din Președinte, primul-ministru, miniștrii MApN, MI, MAE ș.a.; (3) Parlamentului, prin intermediul „comisiei mixte a celor două Camere”.

Rezultă că activitatea SRI, dar și Comisia de control a SRI, se află în ultimă instanță sub autoritatea politică a coaliției majoritare parlamentare. Evoluția raporturilor dintre Serviciul Român de Informații și puterea aleasă în urma alegerilor a arătat însă o stabilitate a proiectelor ei în raport cu schimbările politice; respectiv, o extraordinară capacitate a acestei instituții de a-și impune propriile proiecte. Exemplele anterioare demonstrează că SRI a acționat sistematic ca o organizație care a promovat idei antiminoritare, a încurajat manifestări discriminatorii, a încurajat forțele extremiste din România. Atitudinile ei rezultă logic din

tradiția naționalistă a fostei Securități, pe a cărei structură a fost construit Serviciul Român de Informații, din modul în care a fost înființat SRI, prin relațiile ei în lumea politică și financiară. Virulența extremismului în România, pericolul său nu vor putea fi diminuate la un nivel benign fără o schimbare fundamentală a SRI. Aceasta impune eliminarea din instituție a tuturor celor care au o psihologie extremist-naționalistă, schimbarea radicală a sistemului de selecție și de educație al ofițerilor Serviciului Român de Informații, impunerea unui adevărat control civil asupra serviciilor de informații.

ANEXA II.

ORDONANȚA DE URGENȚĂ NR. 31 PRIVIND INTERZICEREA ORGANIZAȚIILOR ȘI SIMBOLURILOR CU CARACTER FASCIST, RASIST SAU XENOFOB

Norma juridică care a devenit, o dată cu adoptarea ei, pilonul combaterii extremismului de dreapta în România este Ordonanța de urgență nr. 31 și a fost adoptată la 13 martie 2002 de către guvernul României¹. Comisia pentru cultură a Senatului a avizat-o favorabil, la 28 mai, propunând introducerea în text a definiției Holocaustului: „exterminarea sistematică în masă a evreilor europeni în lagărele de exterminare naziste, în timpul celui de-al doilea război mondial” (definiția dicționarului Webster)².

Ordonanța este cel mai radical act normativ de după 1989 în materia libertății de expresie și a dreptului de asociere, deci a două valori esențiale pentru funcționarea unei democrații. Ordonanța ar trebui să aibă, în principiu, un impact puternic asupra vieții asociative, politice și asupra discursului public. Devenind piesa centrală a instrumentelor îndreptate împotriva extremismului de dreapta, ea impune o evaluare detaliată. Această analiză pleacă de la observația că instrumentele legislative în lupta împotriva extremismului, dorite eficiente și de lungă durată, trebuie să fie precise, legitime și să aibă putere de discriminare. Altfel, arbitrariul lor poate împiedica punerea în aplicare a legii iar în timp, crează o reacție contrară.

Ordonanța de urgență nr. 31 definește organizațiile cu caracter fascist, rasist sau xenofob grupurile care au ca scop „promovarea ideilor, concepțiilor sau doctrinelor fasciste, rasiste sau xenofobe, precum ura și violența pe motive etnice, rasiale sau religioase, superioritatea unor rase și inferioritatea altora, antisemitismul, incitarea la xenofobie, recurgerea la

1 Publicată în „Monitorul Oficial” din 28.03.2002.

2 O altă propunere a fost introducerea ca subiect al legii și a manifestărilor naziste.

violență pentru schimbarea ordinii constituționale sau a instituțiilor democratice, naționalismul extremist” (art. 2, (1)). Constituirea unei organizații cu caracter fascist, rasist sau xenofob se pedepsește cu închisoare de la 5 la 15 ani și interzicerea unor drepturi (art. 3 (1)). Răspândirea, vânzarea sau confecționarea de simboluri fasciste, rasiste ori xenofobe se pedepesc cu închisoare de la 6 luni la 5 ani și interzicerea unor drepturi (art. 4, (1)). Promovarea cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unei infracțiuni contra păcii și omenirii sau promovarea ideologiei fasciste, rasiste ori xenofobe, prin propagandă, săvârșită prin orice mijloace, în public, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani și interzicerea unor drepturi (art. 5). Contestarea sau negarea în public a Holocaustului ori a efectelor acestuia se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani și interzicerea unor drepturi. Se interzice ridicarea sau menținerea în locuri publice a unor statui, grupuri statuare, plăci comemorative referitoare la persoanele vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii (art. 12), ca și acordarea numelor acestora unor străzi, bulevarde, scuaruri, piețe, parcuri sau altor locuri publice.

Ne oprim la prevederile de mai sus. Cu privire la acestea, vom face o analiză a „calității” actului normativ, prin asta înțelegând atât coerența sa, cât și raportul prevederilor sale cu alte principii și uzanțe de drept.

O primă întrebare are în vedere caracterul de „urgență” al actului normativ. Ordonanțele de urgență sunt o excepție de la regula legislativă, care dă Parlamentului statutul de „unică autoritate legiuitoare a țării” (Constituția României: art. 58, (1)). Guvernul capătă abilitatea de a legifera doar prin excepție. Activitatea legislativă a guvernului este supravegheată prin transmiterea acestei abilități în urma unui vot parlamentar. În plus, ordonanțele guvernamentale nu pot reglementa domeniul legilor organice, măsură evidentă pentru a sublinia reținerea la care este dator guvernul în privința legiferării.

Ordonanța de urgență nr. 31 reglementează în domeniul infracțiunilor, iar acestea sunt de domeniul legilor organice. Guvernul s-a prevalat de art. 114 (4)/ Constituția României, privind ordonanțele de urgență, care nu mai pune condiții privind natura organică a domeniilor reglementate. Cu atât mai mult, într-o atare situație, adoptarea actului normativ de către Guvern trebuie să se bazeze pe o argumentare substanțială în privința „urgenței” sale. Formularea constituțională care abilitază Guvernul în materie subliniază de altfel condiția: „în cazuri excepționale”. Condiția o subliniază și Curtea Constituțională în decizia nr. 65/1995, unde se spune că „legiferarea” prin ordonanțe de urgență, inclusiv în domenii care fac obiectul legilor organice, se poate justifica „numai în cazuri excepționale”, pentru „adoptarea de soluții imediate, în vederea evitării unei grave atingeri aduse interesului public”. Este semnificativă și declararea în anul 1997, de către Curtea Constituțională, a

neconstituționalității Ordonanței de urgență privind administrația publică locală pe motivul absenței „urgenței”.

Mai multe referiri apărute în presă sugerează că Guvernul României a considerat „urgentă” rezolvarea unei solicitări externe, condiționarea integrării României în Alianța Nord-Atlantică. Această motivare ar fi legitimă, în măsura în care integrarea în NATO reprezintă, în conformitate cu programul guvernamental și cu atitudinea majorității populației din România, expresia interesului național. Un contraargument ar fi că Guvernul a depășit cu mult sfera măsurilor anti-extremiste care pot reprezenta condiționări ale integrării Nord-Atlantice. În privința reglementărilor care interferează cu drepturile și libertățile omului este în mod special necesar ca Parlamentul să își afirme statutul său de „organ reprezentativ suprem al poporului român”.

În privința coerenței actului normativ, aceasta trebuie privită ca problemă a consecvenței sale interne, dar și din perspectiva acordului cu legislația generală. O primă chestiune este ridicată de prevederea 3 (1), prin care se pedepsește „constituirea unei organizații de tip fascist, rasist și xenofob”. Or, criteriul prim ar trebui să fie *activitățile* fasciste, rasiste și xenofobe, nu *intenția* din momentul constituirii lor. Aceasta, întrucât, pe de o parte, se poate imagina întrunirea unor grupuri care să fi expus, inițial, un obiectiv de natură extremistă, dar care să nu fi activat în nici un fel în această direcție. Pe de altă parte, o organizație fondată fără intenții fasciste poate să fie orientată ulterior, de către unii membri ai ei, în sensul manifestărilor incriminate. Ar rezulta, conform art. 3 (1), pedepsirea unor persoane care nu au avut niciodată manifestări rasiste, xenofobe etc, și la fel, pedepsirea unor fondatori care nu sunt în nici un fel răspunzători de evoluția organizației lor. E adevărat că prevederea privind dizolvarea persoanelor juridice are în vedere activitățile specifice organizațiilor, nu constituirea lor. Dar articolele Ordonanței tot nu discern suficient.

O altă problemă ridică art. 9 (1) al cărui conținut arată în felul următor: „Pot fi dizolvate prin hotărâre judecătorească persoanele juridice care desfășoară una sau mai multe dintre următoarele activități:

a) activități specifice organizației cu caracter fascist, rasist sau xenofob în sensul art. 2 lit. a);

b) răspândirea, vânzarea sau confecționarea de simboluri fasciste, rasiste ori xenofobe, în vederea răspândirii, a unor astfel de simboluri ori utilizarea lor în public;

c) promovarea cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii sau promovarea ideologiei fasciste, rasiste ori xenofobe, prin propagandă săvârșită prin orice mijloace, în public...”

Formularea „pot fi dizolvate” arată că instanțele judecătorești au și competența să refuze desființarea persoanelor juridice în cauză, chiar

dacă le-au găsit pe acestea autoare ale infracțiunilor. Cu alte cuvinte, deși persoanele juridice sunt găsite vinovate pentru activități ilegale atât de grave încât membrii lor primesc pedepse cu închisoare de la cinci ani la 15 ani, totuși ele pot fi lăsate să ființeze. Pentru a fi coerentă cu mărimea pedepselor, Ordonanța ar fi trebuit să enunțe art. 9 (1) sub forma imperativă: „*Se dizolvă* prin hotărâre judecătorească persoanele juridice care...”. Asta, întrucât dacă sunt verificate infracțiunile în urma unui proces echitabil, atunci instanța *trebuie* să dizolve, nu doar să *poată* dizolva o organizație pentru a cărei constituire membrii ei sunt pedepsiți cu cel puțin cinci ani de închisoare.

Ce sens mai are păstrarea unei asociații ai cărei membri ispășesc, pentru constituirea ei, ani de închisoare? Legea asociațiilor și fundațiilor intrată în vigoare în anul 2000 indică drept motiv al dizolvării imposibilitatea realizării scopului pentru care asociația a fost constituită; imposibilitatea constituirii adunării generale; faptul că scopul ori activitatea asociației au devenit ilicite sau contrare ordinii publice. De vreme ce toate acestea sunt prezente implicit în actul condamnării membrilor asociației, Ordonanța de urgență nr. 31 ar fi trebuit să introducă o formulare imperativă privind dizolvarea persoanelor juridice respective. Legiuitorul utilizează expresiile „se poate”, „pot fi” atunci când cere instanțelor măsuri de oportunitate.³

În concluzie, Ordonanța de urgență înzestrează instanțele cu dreptul subiectiv de a dizolva sau nu organizațiile fasciste. Nu doar de a stabili caracterul fascist al acestor organizații, ci și de a hotărî asupra *oportunității dizolvării lor*. Or, în context, aceasta ar fi o competență firească a organului legiuitor.

Comparația cu alte norme juridice

În ceea ce privește „coerența externă”, trebuie avută în vedere, în primul rând, Ordonanța 137/2000 împotriva fenomenului discriminării. Ultima consideră drept contravenții actele care, în logica unei ideologii de extremă dreaptă, împiedică participarea unor oameni la piața muncii, acordarea drepturilor sociale, accesul la serviciile publice, administrative și juridice, accesul la sănătate, la educație, libertatea de circulație, libera alegere a domiciliului. Se are în vedere și discriminarea față de demnitatea persoanei, considerând ca atare actele de *instigare* la ură rasială ori națională, *ori crearea unei atmosfere intimidante*, ostile, împotriva unei per-

³ Ca în expresia „instanța poate dispune (...) încredințarea supravegherii minorului unei persoane sau instituții” (art. 110, C.p.)

soane sau a unui grup. Pedepsele pentru astfel de *contravenții* ating sume de la 1 milion la 10 milioane, în cazul persoanelor fizice, și dublu, pentru persoane juridice. Evident, sancțiunile Ordonanței de urgență nr. 31/2002 sunt cu totul disproporționate în raport cu Ordonanța nr. 137/2000.

La aceasta se adaugă două prevederi din Codul penal. Articolul 317 enunță: „Propaganda naționalist-șovină, ațâțarea urii de rasă sau naționale, dacă fapta nu constituie infracțiunea prevăzută în art. 166, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani”. Articolul 247 prevede: „Îngrădirea, de către un funcționar public, a folosinței sau a exercițiului drepturilor vreunui cetățean, ori crearea pentru acesta a unor situații de inferioritate pe teme de naționalitate, rasă, sex sau religie, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani”.

În sensul art. 317, propagandă naționalist-șovină are sensul de „incitare” (legiuitorul a folosit cuvântul „ațâțare”) iar art. 247 are în vedere un act efectiv de îngrădire a drepturilor – în cazul agravant, al acțiunii unui funcționar public – pe motive rasiale. Cele două prevederi acoperă parțial prevederile art. 1 și 2, dar limitele pedepselor sunt mult mai mici.

În acest sens, putem spune că Ordonanța de urgență nr. 31 are o problemă de compatibilitate cu alte prevederi ale legislației românești, pe care le extinde mult și cărora le mărește substanțial pedepsele.

Totuși, tema principală a Ordonanței de urgență rămâne confruntarea ei cu alte principii și valori, în primul rând cu drepturile și libertățile fundamentale.

Cultul personalităților vinovate și reglementarea spațiului public

Una dintre prevederile Ordonanței care a și fost pusă în aplicare aproape imediat privește ridicarea sau menținerea în locuri publice a unor statui, grupuri statuare, plăci comemorative referitoare la persoane vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii. Nu se pot acorda numele acestor persoane unor străzi, scuaruri ș.a. Formulările legii au un subtext foarte precis. De mai mulți ani, în mai multe localități din țară, a fost dat numele Mareșalului Ion Antonescu, vinovat de crime împotriva umanității, unor străzi și piețe și i s-au ridicat statui. Dintre acestea – statui fiind ridicate în Piatra Neamț, Slobozia, Lețcani (Iași), Călărași, Jilava, Sărmași, București – șase au fost date jos.

Măsurile amintite reglementează exclusiv spațiul public, care poate și trebuie ferit de simbolurile cu caracter extremist. Necesitatea unor reglementări de acest gen poate fi cu greu contestată. Reglementarea acoperă și cazurile în care un proprietar privat expune pe teritoriul său obiecte comemorative vizibile din spațiul public ori în locuri unde există

un acces public. Exemplul tipic este statuia lui Ion Antonescu ridicată în curtea Bisericii ctitorite chiar de către Mareșal. Se pune și întrebarea dacă Ordonanța de urgență nr. 31 nu violează raportul dintre autonomia locală și puterea centrală, mai ales în contextul faptului că memoria Mareșalului Antonescu a fost promovată de către anumite autorități locale – un exemplu: primarul din Piatra Neamț. Cel puțin în cadrul constituțional românesc, administrația publică locală este văzută ca instrument al serviciilor publice (art. 119). În acest sens, valorile politice generale slujite prin activitatea Parlamentului și Guvernului nu sunt atacabile de către autoritatea administrației publice locale.

Promovarea cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unei infracțiuni contra păcii și omenirii este și subiectul art. 5 al Ordonanței de urgență, cei vinovați fiind pasibili cu pedeapsă de la 6 luni la 5 ani și interzicerea unor drepturi. În acest caz nu mai este vorba despre reglementarea spațiului public, ci despre o situație în care apare un conflict cu drepturile și libertățile individuale.

Având în vedere obiectul Ordonanței de urgență, care circumscrie manifestările fasciste, dictatori precum Gheorghiu-Dej ori Stalin par să nu facă parte dintre subiecții acoperiți de lege, cu atât mai mult cu cât nu există oricum sentințe în acest sens, și din acest punct de vedere, articolul țintește, limpede, cultul Mareșalului Ion Antonescu. Se pune problema în ce măsură promovarea cultului Mareșalului nu este protejată de către libertatea de expresie. Întrebarea are loc pe fundalul unei dezbateri relativ largi și nicidecum terminate, referitoare la fostul șef al statului. O discuție liberă asupra responsabilităților Mareșalului Ion Antonescu a putut avea loc de abia după 1990, iar informațiile, ca și cercetările au început să pătrundă în opinia publică de abia în ultimii ani.

Analiza cazului Antonescu beneficiază de hotărârea pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a luat-o în cazul *Léhideux et Isorni v. France* (1998) și datorită paralelei care se poate face, până la un punct, între Ion Antonescu și Philippe Pétain.

Justiția franceză îi condamnase pe Léhideux și Isorni pentru apariția în „Le Monde” a unui grupaj publicitar care prezenta drept salutare anumite acțiuni ale lui Philippe Pétain, grupaj interpretat drept „apologie a crimelor de război sau a crimelor ori delictelor de colaboraționism”. Grupajul repeta francezilor că au memorie scurtă dacă nu-și amintesc fapte pe care autorii le interpretau drept favorabile lui Pétain și negative pentru alte personalități franceze ale perioadei. Înșiruirea de date și evaluări a fost contestată de instanțele franceze în ce privește atât acuratețea faptelor, cât și a interpretărilor.

În analiza sa, Curtea a susținut că „nu îi revine ei sarcina să rezolve această chestiune [privind rolul lui Pétain], care ține de o dezbateră în curs între istorici asupra desfășurării și interpretării evenimentelor

despre care este vorba. Din acest punct de vedere, ea iese din categoria faptelor istorice clar stabilite – precum Holocaustul – a cărui negare sau revizuire ar cădea sub prevederile art. 17 privind protejarea articolului 10 [libertatea de expresie].

Curtea a mai notat „gravitatea unei condamnări penale pentru apologia crimelor sau a delictului de colaborare, având în vedere existența și altor mijloace de intervenție..., cum ar fi căile civile”. În concluzie, ea a condamnat Franța pentru încălcarea art. 10 printr-o măsură disproporționată și ne-necesară.

Paralela dintre cazul Antonescu și Pétain merge destul de departe și din faptul că ambii au fost condamnați pentru crime împotriva păcii și omenirii. O altă analogie decurge din caracterul controversat ori chiar contradictoriu al celor doi conducători. Desigur, aceasta nu înseamnă introducerea unor dubii asupra principalei lor responsabilități istorice. Dar arată că dezbaterea istorică și publică în această materie trebuie să fie liberă. Ea nu poate și nu trebuie să fie tranșată prin deciziile unui tribunal.

În acest sens, susținem că Ordonanța de urgență nr. 31 face un pas remarcabil prin reglementarea spațiului public, nepermițând ca spațiul să fie folosit pentru cultul unor persoane responsabile pentru crime de război și împotriva omenirii. Dorind să limiteze cât mai sever cultul personalităților vinovate, Ordonanța de urgență nr. 31 intră însă și în terenul unor drepturi și libertăți fundamentale, ceea ce ridică o problemă serioasă de legitimitate. Comentariile Curții Europene asupra cazului *Léhideux et Isorni v. France* sunt valabile, după opinia noastră, și în ce privește dezbaterea din jurul Mareșalului Ion Antonescu. Asigurarea caracterului liber al dezbaterii publice în cazul unor astfel de personaje istorice este o condiție a sănătății unei societăți democratice.

Limbajul urii și distincțiile/indistincțiile Ordonanței de urgență nr. 31

Un test important al Ordonanței de urgență nr. 31 sunt prevederile internaționale în materie, restricțiile pe care acestea le permit cu privire la drepturile și libertățile fundamentale. Atunci când discutăm restricțiile față de libertatea de exprimare, avem câteva referințe, printre care art. 20 (2) al Pactului Internațional privind Drepturile Civice și Politice care cere statelor interzicerea limbajului urii:

„Orice îndemn la ură națională, rasială sau religioasă care constituie o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență este interzis prin lege”.

Aceeași formulare folosește și Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Dreptul la exprimare este legitim până în momentul când „incită la discriminare, ostilitate și violență”.

Convenția Internațională privind Interzicerea Tuturor Formelor de Discriminare a adăugat la criteriul „incitare” și „difuzarea de idei bazate pe superioritate sau ură rasială” și acoperă și libertatea de asociere (art. 4, a). De notat că această extindere a dus la introducerea de rezerve din partea Australiei, Austriei, Belgiei, Franței, Italiei, Maltei, Monaco, Elveției, Marii Britanii, Irlandei de Nord, Statelor Unite – ca să numim o parte din ele – și la o dezbatere încă neîncheiată chiar în cadrul Comitetului ONU privind eliminarea discriminării rasiale.⁴ În ce privește Statele Unite, acestea sunt cunoscute pentru fermitatea lor de a apăra libertatea de exprimare și de asociere, din perspectiva „Primului amendament”. Totuși, pentru prisma oară în anul 2000, anumite limitări de manifestare au fost impuse Ku Klux Klan-ului, introducând o firavă jurisprudență și numai cu privire la „momentul, locul și la maniera” manifestărilor rasiste ale acestei organizații⁵.

O distincție relevantă, în acest sens, a făcut Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care, în cazul *Jersild. Vs. Denmark*. Curtea a dat dreptate inculpatului separând cazurile de „prezentare” a rasismului de „promovarea” lor.

Raportorul Special ONU, Reprezentantul OSCE și Raportorul Special al Organizației Statelor Americane au definit un număr de condiții pe care ar trebui să le îndeplinească *cel puțin* legile privind limbajul urii⁶:

- să nu penalizeze enunțurile adevărate;
- să nu penalizeze diseminarea limbajului urii fără să se fi demonstrat că aceasta nu a avut ca intenție incitarea la discriminare, ostilitate sau violență;
- să fie respectat dreptul ziariștilor de a hotărî asupra modului în care ar fi bine să disemineze informația;
- nimeni nu trebuie supus unei cenzuri prealabile;
- orice pedeapsă trebuie să fie în strictă conformitate cu principiul proporționalității.

Organizația britanică Article 119 – prestigioasă pentru atitudinile și analizele ei în domeniul libertății de expresie – a sintetizat principiile aplicabile manifestărilor rasiste în felul următor⁷:

4 „Memorandum on Freedom of Expression and Racism for the World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance”, ARTICLE 19, London, August 2001: <http://www.article19.org/docimages/1235.htm>.

5 Victor C. Romero, *Restricting Hate Speech Against 'Private Figures'*, în „Columbia Human Rights Law Review”, vol. 33, No. 1, p.2.

6 *Ibidem*.

7 *Ibidem*.

- dreptul internațional permite restrângerea libertății de expresie în scopul prevenirii incitării la discriminare, ostilitate sau violență;
- legile care pedepsesc negarea Holocaustului sunt permise numai în măsura în care intenția manifestărilor negaționiste este distrugerea unor drepturi și libertăți și negarea faptelor;
- rămâne disputată măsura în care diseminarea de idei bazate pe superioritate rasială poate fi interzisă –, dar nu și în privința incitării la discriminare, la ostilitate sau la violență;
- diseminarea de idei rasiste ale unei a treia părți este garantată de libertatea de expresie dacă nu are un scop rasial și servește interesului public;
- legile împotriva limbajului urii trebuie să se supună standardelor minime ale celor trei oficiali internaționali.

Dintre limitările dreptului de asociere și exprimare introduse de către Ordonanța de urgență nr. 31, una vizează „recurgerea la violență pentru schimbarea ordinii constituționale sau a instituțiilor democratice” (art. 2 a). Aceasta reprezintă o restricție clasică a normelor CEDO ori PIDCP, preluată de Constituția României și de Legea partidelor politice. Reluarea ei în cadrul Ordonanței de urgență nr. 31 este firească și binevenită.

În alte privințe însă, textul actului normativ pune probleme. „Incitarea la xenofobie” nu este același lucru cu „incitarea la discriminare, ostilitate sau violență”, ultimul tip de incitare – pe care Article 19 îl consideră o restricție legitimă –, având în vedere acte, fapte, nu sentimente, precum xenofobia. Apoi, Ordonanța de urgență nr. 31 pedepsește „promovarea” de idei precum „superioritatea unor rase și inferioritatea altora”. Formula este oarecum sinonimă cu expresia „diseminarea de idei bazate pe superioritate rasială” al cărui statut de restricție legitimă este, așa cum am arătat, discutabil. Și mai ambiguă și deci discutabilă este formula „promovarea ideilor, concepțiilor sau doctrinelor fasciste”, dacă ea nu este redusă exclusiv la tipologia enumerată după exemplificativul „precum...”. Faptul că aceste formulări insuficient circumscrise constituie o limitare a înscrierii unor organizații aduce atingere și principiului că „nimeni nu trebuie supus unei cenzuri prealabile”.

Oricum, punerea limitei inferioare a sancțiunii pentru acest tip de delict la 5 ani închisoare (și a limitei superioare la 15 ani) încalcă flagrant principiul proporționalității. Reprezintă un alt indicator al caracterului arbitrar și disproporționat al actului normativ. Cu atât mai mult, în condițiile de imaturitate a sistemului românesc de justiție, formulările largi ale Ordonanței de urgență reprezintă un pericol pentru libertatea de exprimare și de asociere în România.

Negaționismul

Tema negaționismului cere un capitol aparte. Negaționismul se pedepsește de legislațiile germană, franceză, belgiană și elvețiană. România este a treia țară fostă comunistă, după Polonia și Slovacia, care condamnă negaționismul⁸. Dar cu observația că în Polonia el acoperă atât crimele naziste cât și pe cele staliniste. În acest sens, se poate spune că țările europene au fost mai curând reticente în a promova legi anti-negaționiste. În ce privește rațiunile de principiu, reamintim poziția organizației Article 19: „legile privind Holocaustul sunt permise de dreptul internațional atunci când negaționismul are ca scop să distrugă drepturi și libertăți și să nege fapte”.

Or, formularea din legea română extinde deja sensul negaționismului. Se pedepsește nu doar negarea Holocaustului, ci și negarea „efectelor acestuia”. Să luăm ca exemplu comparativ legea franceză („loi Gaysot”⁹), al cărui articol 24 *bis* prevede închisoare de un an și o amendă de 300.000 Fr, sau numai una dintre aceste pedepse pentru cei care „au contestat existența uneia ori a mai multor crime împotriva umanității așa cum au fost acestea definite de către articolul 6 al statutului tribunalului militar internațional anexat acordului de la Londra din 8 august 1945 și care au fost comise fie de membrii unei organizații declarate criminale (...), fie de către o persoană recunoscută a fi vinovată de astfel de crime de către justiția franceză ori cea internațională”.

După cum se vede, legea franceză este mult mai circumscrisă în a defini negaționismul. Legea germană care a fost adoptată în 1995 și sancționează propagarea ideilor rasiste, fasciste și antisemite are în vedere „negarea ori bagatelizarea crimelor nazismului”. Legea belgiană intrată în vigoare în martie 1995 are ca scop „reprimarea negării, minimalizării, justificării sau aprobării genocidului comis de regimul național-socialist german”. În raport cu toate acestea, expresia din Ordonanța de urgență nr. 31: „contestarea... efectelor Holocaustului” este extrem de vagă, putând duce ușor la abuzuri. Având în vedere și nivelul de cunoaștere de către corpul judecătoresc a problematicii Holocaustului, se pot imagina tot felul de decizii absurde în acest sens. Cum se va pronunța instanța de judecată în cazul unei persoane care neagă că Holocaustul ar fi avut ca efect crearea statului Israel? Cum actul normativ nu conține nici un fel de referiri care să distingă acele contestații care au ca scop, conform Article 19, „să distrugă drepturi și libertăți și să nege fapte”, de cele care sunt urmarea sim-

⁸ În cazul Slovaciei, printr-o amendare a Codului Penal (Michael Shafir, *Outright Holocaust Negation in Postcommunist East Central Europe: The Unexpected 'Globalization'*, în „East European Perspectives”, vol. 4, No. 12, June 2002, p. 3).

⁹ Legea nr. 90-615 din 13 iulie 1990.

plă a necunoașterii ori a îndoielilor, negaționismul în variantă românească afectează grav libertatea de expresie.

Negaționismul într-o fostă țară comunistă

Dincolo de aspectele invocate rezultând direct din actuala formulare pe care Ordonanța de urgență nr. 31 o dă negaționismului, apar alte două tipuri de chestiuni. Una, specifică României și țărilor foste comuniste, este apariția unei norme care sancționează crimele împotriva păcii și umanității ale extremismului de dreapta și nu face aceasta în raport cu crimele de aceeași natură ale extremismului de stânga (comunismului) indiferent dacă acestea au fost sau nu calificate ca atare de un tribunal.

Echivalarea celor două tipuri de crime, de stânga și de dreapta este vizibilă în Constituția României. În art. 30 (7), se interzice atât „îndemnul la ură națională, rasială”, cât și îndemnul la „ură de clasă”; o sintagmă nouă în materia limitării libertății de exprimare legată direct de experiența regimului comunist care făcuse din ura de clasă ceea ce fascismul făcuse din ura națională. Articolul 37 privind libertatea de asociere pune ca *primă* limitare a asocierii pe bază civică sau politică militantismul „împotriva pluralismului politic”, care este mai pregnant extremismului de stânga decât celui de dreapta.

Iată de ce se poate susține faptul că în spiritul Constituției României există o simetrie între atitudinea față de crimele fasciste și cele comuniste. Nevoia unei simetrii a fost resimțită și a fost codificată legislativ, cum s-a arătat, în Polonia. Am făcut referire anterior la legislația poloneză. La data de 9 noiembrie 1999, Seimul a adoptat Legea privind constituirea Institutului Rememorării Naționale, al cărui principal subiect era investigarea serviciilor secrete comuniste. Art. 55 a tratat și cazul negării publice a crimelor de război naziste și staliniste comise împotriva cetățenilor polonezi după data de 1 septembrie 1939. Sancțiunea poate fi amendă ori închisoarea până la trei ani. Ar fi de notat că gazeta „Wyborcza” și editorul ei, Adam Michnik, au condamnat pedepsirea negaționismului.¹⁰

Singurul caz judecat pe baza Legii din 9 noiembrie 1999 a fost cel al lui Dariusz Ratajczak, autor al unei ediții de buzunar a volumului „Protocoalele Înțelepților Sionului” și a unor materiale care negau Holocaustul. În decizia sa finală, Curtea a exclus aplicarea unei pedepse, considerând că, deși faptele inculpatului intrau în domeniul legii anti-

¹⁰ Informație dezbătută în cadrul seminarului internațional „Monitoring and Combating Extremism in Central and Eastern Europe”, Riga, 7-8 iunie 2002, organizat de către Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies și Open Society Institute.

negaționiste, ele nu produc rău social. Situația arată una dintre problemele create de o astfel de sancțiune. Pentru a lua o hotărâre care să nu ducă la condamnare – văzută, se vede, de judecători, ca exagerată în raport cu manifestările de acest tip – s-a folosit un argument vicios, cu impact public negativ. În vreme ce invocarea libertății de expresie într-un caz precum cel al lui Dariusz Ratajczak ar întări respectul pentru valorile democratice, în schimb refuzul de a vedea în manifestările negaționiste vreun rău social duce la confuzii și înșeală.

Dacă pedepsirea negaționismului *numai* relativ la Holocaust introduce o asimetrie, se ridică întrebarea dacă asimetria în cauză poate fi sau nu interpretată în termenii unei discriminări.

O discriminare se produce când un serviciu public se asigură unei anumite categorii de persoane dar se refuză unei alte categorii, la fel de îndreptățită. Care ar fi tipul de serviciu public pe care negaționismul îl acordă și deci, duce la discriminarea celor pentru care nu operează sancționarea crimelor comuniste, în raport cu cei pentru care operează sancționarea crimelor fasciste? O sugestie ne oferă pronunțarea asupra eventualei violări a Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice de către legea Gayssot. Comitetul pentru Drepturile Omului de la Geneva a fost sesizat în cazul lui Robert Faurisson care fusese condamnat în anul 1991 de un tribunal francez pentru scrierile sale care tratau camerele de gazare drept un mit. În anul 1996, Comitetul a respins plângerea reclamantului motivând în felul următor: „Având în vedere că opiniile autorului... erau de natură să nască sentimente antisemite, restricția [cu privire la libertatea de expresie] avea în vedere **dreptul comunității evreiești de a nu se teme** că trăiește într-un mediu antisemit” (s.n.)¹¹.

În sensul acestei motivări, putem spune că serviciul public asigurat în cazul când statul pedepsește contestarea crimelor fasciste (și mai general, a manifestărilor fasciste) este „dreptul la siguranță al persoanei” – cu referire particulară la categoriile de persoane care sunt ținta predilectă a manifestărilor fasciste. De ce totuși statele europene au avut ca grijă sporirea instrumentelor de protecție a țăintelor predilecte pentru amenințările fasciste? Răspunsul îl găsim într-o altă analiză, de data asta a Curții Europene a Drepturilor Omului. În cazul *Hans Jörg Schimanek v. Austria* (Plângerea nr. 32307/96), Curtea a judecat cotestația celui condamnat (pentru activități profasciste incluzând crearea de tabere militare care urmăreau răsturnarea guvernului și includerea Austriei într-o mare națiune germană) remarcând: „interzicerea activităților implicând exprimarea ideilor național-socialiste este legală în Austria și, **din perspectiva trecutului său istoric** (...), poate fi justificată...” (s.n.).

11 *Négation de l'holocauste*, *Revue Universelle des Droits de l'Homme*, vol. 9, No. 1-4, p.52.

Experiența nefastă a nazismului, directă, concretă și cu urme de neșters, explică în termeni practici, dar și în termeni de legitimitate, adoptarea de către diferite state europene a unei legislații antinegaționiste și, mai general, împotriva manifestărilor fasciste. Mulți autori explică refuzul Statelor Unite de a limita în același mod ca europenii libertatea de exprimare și dreptul de asociere prin faptul că America nu a suportat niciodată un regim fascist. Este fără doar și poate că experiența directă, concretă și cu urme de neșters a comunismului validează exact același tip de argumente și de raționamente pentru categoriile țintă cele mai sensibile la amenințarea comunistă în țările care au suportat sistemul prăbușit în anul 1989 – clase sociale, intelectualitate, grupuri definite prin ideologii anti-comuniste etc.. În acest sens, persoanele vulnerabile la amenințarea comunistă au deplină legitimitate să se plângă de „discriminarea” pe care o face statul în momentul în care condamnă negaționismul de tip fascist, dar nu sancționează negaționismul de sorginte comunistă. Pe baza unui astfel de raționament, Ordonanța de urgență nr. 31 poate fi contestată pentru punerea persoanelor vulnerabile la amenințarea comunistă într-o situație discriminată față de „beneficiarii” predilecți ai acestui act normativ.

În concluzie, o țară care a suferit consecințele tragice ale comunismului trebuie să le asocieze pe acestea cu manifestările tragice ale fascismului.¹² Altfel, aceasta poate funcționa ca o invitație la repetarea evenimentelor asemănătoare – de vreme ce ele nu ar avea caracterul criminal al altora, pentru care se pedepsește însăși negarea lor.

Este necesară adoptarea unei legi anti-negaționiste?

Analiza anterioară a arătat de ce, dacă introducem în România, fostă țară comunistă, o lege anti-negaționistă relativ la crimele extremismului de dreapta, ea produce o discriminare prin ne-adăugarea unei legi anti-negaționiste relativ la crimele extremei stângi. Dar prin asta nu dăm un răspuns la întrebarea dacă în România este de adoptat sau nu o lege anti-negaționistă.

Ceea ce trebuie subliniat, din nou, este faptul că până astăzi legile Holocaustului nu sunt considerate, în anumite condiții, violări ale libertății de exprimare în raport cu dreptul internațional. Curtea Europeană a

¹² Ca un exemplu analog, dar inversat, a apărut problema asigurării de reparații victimelor fascismului, prin extinderea și pentru acestea a prevederilor Legii 118/1990, care avea în vedere victimele comunismului. Amendarea corespunzătoare a legii 118 a avut loc în anul 1998.

Drepturilor Omului s-a pronunțat de mai multe ori privind contestarea acestor legi și până acum răspunsul ei este negativ.¹³

Această jurisprudență nu obligă însă România – cum nu a obligat nici alte țări – să introducă o legislație anti-negaționistă. Necesitatea unui astfel de act normativ depinde de context, rezultând dintr-o evaluare a amenințărilor la nivel social și a echilibrului drepturilor. Pe urma acestei evaluări, ne exprimăm pentru neadoptarea unor legi anti-negaționiste, fie acestea de natura extremismului de stânga ori de dreapta.

Un prim motiv, este nevoia de a lăsa liberă, mai departe, discuția de ordin istoric asupra evenimentelor care au inclus crimele împotriva umanității a regimurilor având la bază fascismul și comunismul. În România, această discuție nu a putut fi liberă pe parcursul a circa 50 de ani, iar atmosfera de după anul 1990 nu a asigurat nici ea o dezbateră aprofundată, responsabilă. Un exemplu convingător este chiar poziția vicepreședintelui Comisiei de cultură a Senatului, senatorul PSD Grigore Zanc pe marginea Ordonanței de urgență nr. 31. Domnia sa a susținut că „nici definiția, nici articolele textului legislativ nu fac trimitere la existența Holocaustului în România” și că România „nu poate fi considerată țară în care a avut loc Holocaustul și nici părtașă la Holocaust”. În acest mod, Comisia pentru cultură a dorit să scoată de sub incidența legii contestarea responsabilității României pentru moartea a peste 100.000 de evrei (alte evaluări împing cifra spre 400.000) în Transnistria. Or, o asemenea atitudine înseamnă a anula substanța prevederii anti-negaționiste. Marea problemă în România este contestarea crimelor din Transnistria, nu a celor naziste. Atitudinea deputatului amintit, ca și a multor politicieni și mai general, a opiniei publice, arată necesitatea de a dezbate liber tema crimelor din Transnistria și responsabilitatea României pentru ele.

Un al doilea argument are în vedere importanta presiune care se exercită deja asupra ziariștilor și a dreptului la exprimare în România. Nenumăratele procese cu caracter penal împotriva ziariștilor și mai ales, numeroasele condamnări penale pentru delict de presă discutabile, au creat deja o atmosferă dificilă pentru ziariști. Cazurile respective au arătat și problemele de ordin deontologic și profesionale ale judecătorilor care stabilesc prin deciziile lor echilibrul drepturilor în raport cu cadrul legislativ al României. Arbitrariul multor decizii, tendința de a folosi legea conform unor interese de grup, amestecul politicului în sistemul de justiție pot transforma condamnarea negaționismului într-o armă. În loc să o sprijine, ea devine o amenințare la adresa democrației din România.

13 Vezi cazurile *Kuhnen vs. Germania*, *D.I. vs. Germania*, *Honsik vs. Austria* (Monica Macovei, Dan Mihai, Mircea Toma, *Ghid juridic pentru ziariști*, București, 2002).

În sfârșit, dintr-un punct de vedere mai general, considerăm că referirea la adevărul Holocaustului, oricât de indubitabil, nu este suficientă. Introducerea „adevărului” ca un criteriu reprezintă o operație extrem de riscantă. „Adevărul” este un „construct”, aproape niciodată un fapt. Dacă ne raportăm la „adevăr” pentru a sancționa opinii ce pot tulbura relațiile sociale, atunci ușor se poate institui o poliție a cunoașterii. Categoria cea mai amenințată o constituie, probabil, disputele istorice. Mitologiile naționale, frontierele dintre state, originea etnică, odată puse în discuție, pot genera conflicte și pericole. Astfel, o întrebare asupra legitimității frontierelor reprezintă un motiv teoretic de a îi face pe locuitorii teritoriului în litigiu să se teamă de viitorul lui. Acest lucru se întâmplă în fapt, are o bogată cazuistică istorică, nu reprezintă o simplă temere teoretică. Avem oare justificarea să oprim controversele privind unirea României cu Republica Moldova, ori fosta apartenență a „Transilvaniei” la Ungaria întrucât contestarea anumitor fapte „de necontestat” crează amenințări? Ce s-a întâmplat în Iugoslavia ar putea fi un argument pentru cei care vor să controleze discursul istoric. Practic, logica normelor anti-negaționiste constituie o invitație pentru regimurile autoritare care ar domina zona să folosească aceleași argumente împotriva contestărilor politice care citesc istoria într-un sens mai puțin mitologic ori mai puțin naționalist. Ei vor avea mereu la dispoziție „adevăruri” și „temeri” pentru a justifica sancționarea abordării neconvenționale a istoriei.

Concluzii

Există mai multe atitudini legitime față de Ordonanța de urgență nr. 31. Una, maximală, ar avea ca obiectiv menținerea prevederilor actuale cât de mult posibil, dând prioritate luptei împotriva manifestărilor fasciste, asigurând, totuși, compatibilitatea cu legislația internațională și principiile recunoscute de drept. La capătul opus, atitudinea minimală ar păstra reglementările care ocupă spațiile albe ale legislației românești, dând întâietate libertății de expresie și dreptului de asociere, ca valori fundamentale ale democrației.

Dacă s-ar opta pentru soluția maximală, ar fi necesare următoarele amendări ale legii:

- impunerea de restricții asupra activităților organizațiilor extremiste care încearcă să schimbe prin violență instituțiile democratice, respectiv, care incită la discriminare, la ostilitate sau violență;
- în cazul sancționării negaționismului, referirea explicită la motivația acestor manifestări de a afecta drepturi și libertăți și la contestarea faptelor;
- excluderea cenzurii prealabile;

- reevaluarea pedepselor în strictă conformitate cu principiul proporționalității.

În cazul României, ca fostă țară comunistă, la aceasta se adaugă necesitatea introducerii unei norme cu privire la sancționarea negării crimelor comuniste, astfel încât să se salveze principiul non-discriminării.

Formula minimală ar menține doar reglementarea spațiului public care să nu permită cultul persoanelor vinovate de crime împotriva păcii și omenirii și preluarea, într-o formă coerentă, a ansamblului prevederilor actuale din legislația României ce privesc răstunarea prin violență a statului de drept, incitarea la discriminare, la ostilitate sau violență. Printr-o astfel de sinteză, actul normativ ar obține o mai mare coerență și eficacitate și, în acest fel, respectabilitate.

Dar problema principală a luptei împotriva manifestărilor fasciste, rasiste și xenofobe în România este aplicarea normelor deja existente. O multiplicare și radicalizare a normelor nu ajută statul de drept, ci face instituțiile cu atât mai arbitrare și ca urmare, cu atât mai puțin propice funcționării democratice. Deși Ordonanța de urgență nr. 31 a intrat în vigoare de la 31 mai 2002, totuși ea nu s-a aplicat într-o mulțime de situații care ar fi căzut clar sub acoperirea sa. În continuare, formațiuni politice cu caracter evident extremist – precum România Mare – funcționează ca și cum Ordonanța nu ar exista; incitări cu caracter rasist și xenofob apar fără nici un fel de replică. Situația actuală după adoptarea Ordonanței de urgență reprezintă un motiv serios să ne temem că actul normativ analizat mai sus va fi folosit mai curând în scopul luptei împotriva unor adversari cu interese de grup sau ideologici. Este încă un motiv ca să optăm pentru amendarea în sens minimalist a Ordonanței de urgență nr. 31 și să punem accentul pe aplicarea legilor în vigoare și dezvoltarea unor politici publice¹⁴ menite să stăvilească extremismele.

Combaterea extremismului are nevoie de norme demne, pe care cetățenii să le respecte pentru justetea, echilibrul și raționalitatea lor. Orice exces în acest domeniu poate avea, pe termen lung, efecte contrare.

14 În cazul F.P. împotriva Germaniei (19.459/1992), un cetățean german a reclamat CEDO violarea art. 9 și 10 de către Curtea Militară – care, în decizia sa din anul 1989 îl condamnase pentru indisciplină la coborârea în grad – și de către Curtea Administrativă Federală – care a considerat că opiniile ofițerului german afectează atitudinea sa față de ordinea constituțională a Republicii Federale Germania și felul în care își îndeplinește datoria militară și l-a demis. FP. declarase, în prezența unor soldați germani și americani, la 15.09.1987, că Holocaustul este o minciună și că în realitate evreii nu au fost nici persecutați, nici uciși, că totul este o strategie sionistă și comunistă și alte enunțuri negaționiste de acest tip. Curtea Europeană a declarat plângerea neadmisibilă. Aceasta arată că acțiuni de ordin administrativ împotriva unor funcționari publici – corespunzând unor politici publice ale autorităților de stat – care au manifestări fasciste sunt legitime.

În acest sens aș invoca atitudinea lui Cas Mudde, unul dintre analiștii extremismului european cu ocazia seminarului privind extremismul din Europa Centrală și de Est, de la Riga, amintit anterior: „O democrație bună este o democrație în care există loc și pentru extremiști. O democrație bună este o democrație care se poate apăra împotriva extremismului respectând libertatea de expresie și asociere”.

INDICE

- A***cademia Cațavencu*, publicație – 72
 Academia Dacoromână – 19
 Academia Română – 41
 ACCEPT – 72, 77
Adevărul, publicație – 22
 Afacerea „Costea” – 67
 Africa – 9, 36
 Al Queda – 35
 Alba Iulia – 39
 Alba, jud. – 13
 Albania – 64
Aldine, publicație – 24
 Alexandria – 44
 Alexe, Vladimir – 23, 24
 Alexei al II-lea – 40
 Alianța Civică – 53, 72, 74
 Alianța Evanghelică – 37
 Alianța Nord-Atlantică (NATO) – 36, 58, 76, 82, 101
 Anania, Bartolomeu – 36, 38, 41, 42
 Ancel, Jean – 17
 Andreescu, Gabriel – 10, 11, 16, 18, 20, 33, 48, 49, 50, 56, 58, 62, 68, 71, 72, 75, 76, 86
 Andrei de Alba Iulia – 38, 39
 Andronescu, Ecaterina – 21
 Anghelescu, Gheorghe – 40
 Anglia -Marea Britanie – 106
 antiamericanism – 9, 58
 antimaghiarism – 10, 17
 antioccidentalism – 58
 antisemitism – 9, 10, 13, 17, 20, 33, 41, 48, 71, 74, 76, 99
 antonescianism – 17-20
 Antonescu, Ion (mareșal) – 14-16, 19, 49, 76, 103-105
 APADOR-CH – 53, 72, 76, 77, 94, 95
 Arabia Saudită – 45
 Arhiepiscopia Bucureștiului – 36
 Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului – 38, 42
 armata română – 42, 43, 61, 67, 85
 Asia – 36
 asimilare – 21, 85
 Asociația „Victoria 1989 Timișoara” – 19
 Asociația Acțiunea Română – 24
 Asociația Cadrelor Didactice din Județul Harghita – 21
 Asociația de Dialog Interetnic – 72
 Asociația Foștilor Deținuți Politici din România – 74
 Asociația Foștilor Președinți și Fruntași ai Organizațiilor Studentești din Epoca 1919–1948 – 13
 Asociația Istoricilor (Chișinău) – 19
 Asociația Națională a Militarilor din România – 20
 Asociația Pedagogilor Români din Județul Covasna – 21
 Asociația Presei Minorităților Naționale din România – 19
 Asociația Pro Basarabia și Bucovina – 19
 Asociația Română pentru Cultură și Ortodoxie – 49
 Asociația Romano-Catolicilor „Dumitru Mărtinaș” – 21
 Asociația Studenților Creștini Ortodocși din România (ASCOR) – 16, 18, 36
 Asociația Studenților din Universitatea București – 18
 Asociația Studenților din Universitatea de Științe Agronomice – 18
 Asociația Victimelor Mineriadelor – 74
 Association nationale „Pétain-Verdun” – 49
 Association pour defense du memoire de marechal Pétain – 49
 ateism – 36, 42
 Augsburg – 16
 Australia – 106
 Austria – 106, 110
 autoguvernare – 91
 autohtonism – 57, 66, 75
 autonomie – 91, 94
- B**acău, jud. – 37, 60, 61
 Balcani – 33
 Banca Comercială Română (BCR) – 63
 Banca Națională a României – 63
 Bancorex – 63
 Banyai, Peter – 69
 Basarabia – 17, 18, 36
 Băiuiț (jud. Maramureș) – 37
 Bălan, Nicolae – 41
 Behr, Edward – 26
 Belgia – 106
 Biroul Național pentru Romi – 50, 73
 Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea – 37
 Biserica Baptistă – 37, 38, 76
 Biserica episcopală „Schimbarea la față” – 38
 Biserica Greco-Catolică – 38, 39
 Biserica Ortodoxă Română (BOR) – 17, 19, 35-45, 61, 72, 76, 79, 92, 95, 96
 Biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena – 19
 Bivolaru, Gabriel – 67
 Bloed, Arie – 77
 Bobică, Nicolae – 26

- Bobicești (jud. Gorj) – 37
Boldeanu, Vasile – 41
Bondari, Fiodor – 58
Boroiu, Nicolae – 44
Botiza (jud. Maramureș) – 37
Brașov, jud. – 13, 37
Breb (jud. Maramureș) – 37
Bruxelles – 37
Bucovina – 17, 18, 36
București – *passim*
Budapesta – 7, 31
Buduca, Ioan – 25
Buletinul informativ Buna-Vestire, publicație – 16
Bulgaria – 55
Bunavestire, fundație – 13
Burlacu, Constantin – 15
- C**alinic – 41
Camera Deputaților – 30-32
Carey, Henry C. – 18
Carta Europeană a limbilor regionale și minoritare – 75, 80
Casa de Economii și Consemnațiuni (CEC) – 63, 66
Catalan, Gabriel – 42
Catedrala Mântuirii Neamului – 40
Catedrala Ortodoxă de la Moscova – 40
Călărași – 103
Călinescu, Armand – 42
CDR 2000 – 68
Ceaba (Cluj) – 37
ceangăi – 21, 22, 85
Ceaușescu, Elena – 41
Ceaușescu, Nicolae – 30, 40, 41, 44
Centrul European de Studii Covasna-Harghita – 21, 74
Centrul pentru Drepturile Omului – 62
cenzură – 113
Cernăuți – 19
Chelaru, Mircea – 19, 20, 86
China – 25
Chișinău – 19
Cimitirul Petroliştilor (Ploiești) – 40
Ciorbea, Victor – 59, 60
Ciubotea, Daniel – 43
Clinton, Hillary – 39
Clubul Naționalist Creștin – 16
Cluj – 16, 30, 37, 38, 59, 72
Cluj, jud. – 13, 16, 37
Codreanu, Corneliu Zelea – 15, 16, 24
Codrescu, Răzvan – 26, 27
Codul Penal – 47, 48, 51, 53, 74
- Coja, Ion – 17
colectivism – 25
Colegiul Național de Apărare – 49
Comisia de control a SRI – 20, 90, 94, 95, 96, 97
Comisia de cultură a Senatului – 112
Comisia Europeană – 77
Comisia Română de Istorie a celui de-al II-lea Război Mondial – 19
Comitetul Afacerilor Politice – 9
Comitetul de inițiativă pentru înființarea Partidului Comunist Român – 11, 13
Comitetul Helsinki Olandez – 77
Comitetul Interministerial pentru Minoritățile Naționale – 50
Comitetul pentru Drepturile Omului – 110
composesorate – 91, 94
comunism – 9, 10, 13, 23, 24, 42
Conferința CSCE – 53
confesionalist – 27
Congresul internațional al Martorilor lui Iehova – 38
conservatorism – 27, 44
Consiliul Consultativ din Secuime – 89
Consiliul Ecumenic al Bisericilor – 42
Consiliul Europei – 9, 74, 75, 82
Consiliul General al Municipiului București – 40
Consiliul Minorităților Naționale – 50
Consiliul Național al Reîntregirii – 18
Consiliul Național pentru Autogovernare – 89
Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării – 52, 53
Consiliul Provizoriu de Unitate Națională (CPUN) – 30, 57, 85, 86
Consiliul Reprezentanților Uniunii – 89
Consiliul Suprem de Apărare – 97
conspiraționism – 24
Constantinescu, Emil – 39, 40, 63
Constantinescu, Gabriel – 16
Constantiniu, Florin – 17
Constanța, jud. – 13
Constituția României – 34, 38, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 56, 62, 66, 67, 87, 94, 95, 100, 107, 109
Convenția Europeană a Drepturilor Omului – 52, 74, 95, 105
Convenția Internațională privind interzicerea tuturor formelor de discriminare – 106
Copenhaga – 53, 74, 81
Corneanu, Nicolae – 42
Cornereva – 37
corupție – 11, 21, 31

- Coruș, Pavel – 23
 Cosma, Miron – 33, 34
 Covasna, jud. – 38, 58, 72, 73, 90, 91, 93-97
 creștinism – 23, 35-38
 crime de război – 104
 Crucea (jud. Constanța) – 37
 CSCE – 30
 Csurkuly, Sándor – 87, 88
 Cuibul „Horia Sima” – 13
 Cuibul „Moța și Marin” – 13
 Cultul Mareșalului Ion Antonescu – 19
 cultul personalității – 103-105
Curierul informativ al partidului „Pentru Patrie”, publicație – 16
 Curtea Constituțională – 56, 60, 100
 Curtea Europeană a Drepturilor Omului – 49, 104, 105, 106, 110, 111
 Curtea Supremă – 67
Cuvântul liber, publicație – 29
 Cuza, A.C. – 15
- D**âmbovița, jud. – 13
 Dâncu, Vasile – 21, 22
 Danemarca – 9, 106
 Declarația Universală a Drepturilor Omului – 95
 Dejeu, Gavril – 60
 Deleanu, Ion – 48
 democrație – 15, 21
 Departamentul pentru Administrația Publică Locală – 60
 Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale – 48, 50, 61, 73
 Departamentul pentru Relații Interetnice – 21, 50
 descentralizare administrativă – 92
 Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita – 21
 Dimitriu, Mircea – 15
 discriminare – 39, 51, 52, 53, 73, 74, 75, 80, 81, 82, 92, 97, 99, 106, 107, 110
 Divizia Contraspionaj – 20
 Dobrogea – 20
 Dolj, jud. – 13
 Dorohoi – 17
Dosare secrete, publicație – 23
 Drăgan, Iosif Constantin – 20, 85
 dreptul de asociere – 99, 113
 drepturile omului – 7, 21-23, 93
 Dumitrescu, Sorin – 23
 Dumitrescu-Borșa – 41
- E**dinburgh – 7
 egalitarism – 23, 25
 elenism – 25, 27
- Elveția – 106
 Eminescu, Mihai – 41
 Episcopia Argeșului și Muscelului – 41
 Episcopia Harghitei și Covasnei – 44
 Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria – 44
 Europa – 7, 9, 27, 51, 64, 82, 115
Europa, publicație – 14, 57
 evangheliști – 37
 evrei – 14, 17, 19, 24, 31, 99, 110, 112
 exclusivism – 35
- F**acultatea de științe politice a Universității din București – 34
 fascism – 13, 48, 49, 99-115
 Faurisson, Robert – 110
 Făgăraș – 37
 federalizare – 91, 94
 Federația Rusă – 45
 Filea de Jos (Bistrița-Năsăud) – 37
 Fondul Național de Investiții (FNI) – 67
 Forumul Civic Național Român – 18, 20
 Franța – 36, 49, 104-106
 Frățilești (jud. Ialomița) – 37
 Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN) – 30, 71
 Frontul Salvării Naționale (FSN) – 30, 85, 71
 Frunda, György – 68
 Funar, Gheorghe – 30, 31, 58, 59, 72
 fundamentalism – 16, 35-38, 45
 Fundația „Armonia” a Familiilor Etnic Mixte din România – 19
 Fundația „Buna-Vestire” – 16, 19
 Fundația „Onisifor Ghibu” – 19
 Fundația „Anastasia” – 23
 Fundația Cultural Creștină „Miron Cristea” – 21
 Fundația Culturală „Prof. George Manu” – 16, 19, 37
 Fundația Culturală „Mihai Viteazul” – 21
 Fundația Cultural-Creștină „Justinian Teculescu”-Covasna – 21
 Fundația Luptătorilor din Rezistența Anticomunistă – 19
 Fundația Națională Împotriva Rasismului, Antisemitismului, Xenofobiei și Intoleranței – 52
 Fundația Națională Neamul Românesc-Filiala Covasna – 21
 Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni-Filiala Covasna – 21
 Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni-Filiala Harghita – 21
 Fundația pentru o Societate Deschisă – 61, 64, 65
 Fundația Sarmizegetusa – 16

- G**alați – 17
Galați, jud. – 13
Gallagher, Tom – 10, 29, 30, 71
Garda de Fier – 14
Garda de Fier-Gazeta de Exil, publicație – 15
Gayssot, lege – 108, 110
Gazeta de Vest, publicație – 13, 16
Gazeta Gospodarilor, publicație – 16
Gemelele (jud. Brăila) – 37
Generația Drepteii, publicație – 16
Geneva – 110
genocid – 17
Germania – 14-16, 80, 88, 112, 114
Gheorghiu-Dej, Gh. – 104
Giurescu, Dinu C. – 17
Gjellerod, Henning – 9, 11
Glasul Bucovinei, publicație – 19
globalism – 23, 24
Gordian, editură – 13
Gorj, jud. – 13
Grecia – 39, 55
greco-catolicism – 37
Grupul Noua Dreaptă – 16
Grupul pentru Dialog Social – 53, 72, 74
Grupul Socialist – 9
Gules, Ovidiu – 16
Guvernul României – 61, 66, 73, 76, 99-101, 104
- H**arghita, jud. – 38, 44, 58, 73, 90, 91, 93-97
Hădăreni – 87
hărțuire sexuală – 26
Herța (ținut) – 17
heterosexual – 26
hipernaționalism – 10
Hitler, Adolf – 24
hitlerist – 14
Hodac (jud. Mureș) – 37
holocaust – 17, 49, 99, 100, 105, 107-110, 112-114
homofobie – 23, 24
homosexualitate – 14, 15, 22, 39
Honsik – 112
Hopârta (jud. Blaj) – 37
Humanitas, editură – 26
Huntington, Samuel – 55
Hurduzeu, Ovidiu – 25
- I**ași – 17, 24, 39
Iași, jud. – 13, 37
Iclod (jud. Cluj) – 37
Icoana din adânc, publicație – 36
- identitate națională – 92
Ilescu, Ion – 29, 33, 39, 63, 67, 68, 86
imigrant – 36
imigrație – 15
imperialism – 23
Informația Zilei, publicație – 30
Inițiativa Maghiară Ardeleană – 57, 87
instanțe judecătorești – 100-102
Institutul Național de Informații (INI) – 58
Institutul pentru o Societate Deschisă (Budapesta) – 7
Institutul Rememorării Naționale (Polonia) – 109
Instituția Avocatului Poporului – 50
integrare europeană – 9
integritate teritorială – 93
interconfesional – 39
International Freedom Act of 1998 – 76
Internaționala liberală – 82
Internaționala socialistă – 82
intoleranță – 33
investiție – 36
Ioan de Harghita și Covasna – 38
Ioanid, Radu – 17
Ion Mihăilțan de Oradea – 38
Ionescu, Tudor – 15
Iorgovan, Antonie – 48
iredentism – 20, 86
Irlanda de Nord – 106
Isaccea (jud. Tulcea) – 37
Isărescu, Mugur – 68
islamism – 45
Isorni – 104, 105
Israel – 31, 108
Italia – 106
Iugoslavia – 55, 113
- Î**naltul Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE – 75, 77
învățământ minoritar – 90, 93
- J**andarmeria Română – 33, 73
Jilava – 103
Johnston, Douglas – 35
- K**aratnycky, Adrian – 65
Katona, Ádám – 57, 87
KGB – 40
Kosovo – 38
Ku Klux Klan – 106
Kuhnen – 112
- L**aloșu (jud. Gorj) – 37
Lăpușanu, Grigore – 60

- Lăzescu, Alexandru – 65
Le Monde, publicație – 49, 104
 Legea administrației publice locale – 49, 59
 Legea electorală – 50
 Legea învățământului – 49
 Legea partidelor politice – 47, 48
 Legea privind siguranța națională – 13, 57
 Legea reclamelor publice – 51, 73
 legionari – 13-17, 24, 37, 41, 42, 79, 85
 Legislația elvețiană – 108
 Legislația franceză – 108, 110
 Legislația germană – 108
 Legiunea Arhanghelului Mihail – 24
 Léhideux – 104, 105
 Lețcani (jud. Iași) – 103
 liberalism – 9, 26, 36, 44
 libertatea credinței – 94
 libertatea de asociere – 109, 115
 libertatea de expresie – 94, 99, 107, 109, 113, 115
Libertatea, publicație – 32
 Liceul „Bolyai Farkas” – 27
 Liga Apărării Național Creștine – 15
 Liga Comuniștilor Români – 10, 13
 Liga Culturală Creștină „Andrei Șaguna” – 21
 Liga Mareșal Antonescu – 19
 Liga pentru Combaterea Anticomunismului – 17
 Liga Pro Europa – 72, 94, 95
 Liga Studenților – 19
 Liga Studenților Basarabeni și Bucovineni – 19
 Liga Tineretului Ortodox Român-Filiala Sf. Gheorghe – 21
 Liiceanu, Gabriel – 26
 Londra – 108
 lovitură de stat – 32-34, 42
 LukOil – 40
Lumea Satelor, publicație – 16
 Luna (jud. Maramureș) – 37
 Luncavicea (jud. Caraș-Severin) – 37
 Lupu, Vasile – 58
- M**acovei, Monica – 112
 Mafia – 32
Magazin de istorie, atitudini și credință, publicație – 16
 maghiari – 14, 20-22, 27, 29, 30, 31, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 94-96
 maghiarism – 29-31
 Malta – 106
 Mangalia – 73
 Manole, Ilie – 43
 Manolescu, Nicolae – 39
 marginalizare – 93
- Marineasa, editură – 13
 Martorii lui Iehova – 37-39
 Măgureanu, Virgil – 57, 58, 86
Măiastra, publicație – 16
 Mănăstirea Sâmbăta de Sus (Făgăraș) – 37
 Mărgău (Cluj) – 37
 Mărtinaș, Dumitru – 21
 Mearsheimer, John – 10
 Meleşcanu, Teodor – 68
 Michnik, Adam – 109
 microregiune – 91
 Miercurea Ciuc – 44
 Mihai, Dan – 112
 Mihălțan, Ion – 38
 Mihoreni – 17
 Milosevic, Slobodan – 38
 Ministerul Culturii și Cultelor – 41, 96
 Ministerul Educației și Cercetării – 20, 21, 27, 60
 Ministerul Informațiilor Publice – 21, 50
 Ministerul Justiției – 34
 minorități naționale – 22, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 56, 57, 58, 72, 75, 86-88
 Minorități Naționale – 52
 minorități religioase – 76
 Mișcarea legionară – 14, 15, 37, 42
 Mișcarea pentru România – 14, 57
Mișcarea, publicație – 14, 31, 57
 Mitropolia Ardealului – 39, 41, 42
 Mitropolia Banatului – 42
 Mitropolia Europei Centrale – 44
 Mitropolia Europei Occidentale – 44
 Mitropolia Moldovei și Bucovinei – 38, 43
 Mitropolia Patrasului – 39
 Mocanu, Sebastian – 37
 modernism – 22, 24
 Moldova – 22
 Monaco – 106
 Moscova – 40
 Motyl, Alexander – 65
 Moța, Ion – 41
 Mudde, Cas – 7, 10, 115
 Muiznieks, Nils – 7
 multiculturalism – 22-27
 Muraru, Ioan – 48
 Mureș, jud. – 91
 Muscel – 41
 Muzeu memorial Ion Antonescu – 19
- N**astasă, Lucian – 7, 19
 NATO – vezi *Alianța Nord-Atlantică*
 național-comunism – 58, 85
 naționalism – 48, 58, 71, 72, 74, 75, 82

- nazism – 16, 31
Năstase, Adrian – 22
Neamț, jud. – 13
negaționism – 49, 80, 94, 108-113
New Right, publicație – 15
Nicholson, Harold – 58
Noaptea de Cristal, conspirație – 24
nomadism – 22, 30
Noua Dreaptă, organizație – 15
Noua Dreaptă, publicație – 15
- O***bservatorul Cultural* – 72
Ocna Mureș (Alba) – 37
oligarhie – 40
ONG-uri – 32, 50, 51, 52, 71, 72, 73, 74, 77, 81
Oradea – 38
Organizația „Droits de l’Homme sans Frontieres” – 37
Organizația Națiunilor Unite (ONU) – 52, 106
Orientul Mijlociu – 9
Orizont – 72
ortodoxism – 14, 16, 23, 36-39
OSCE – 106
- P**acea de la Paris – 17
Pactul Internațional privind Drepturile Civice și Politice – 105
Palaghița, Ștefan – 41
Pantelimon (jud. Ilfov) – 37
Pârâul Frunții (jud. Neamț) – 37
Parlamentul European – 77
Parlamentul României – 13, 18, 31, 32, 34, 36, 39, 40, 41, 43, 50, 51, 61, 66, 67, 76, 80, 97, 100, 101, 104
Parohia Parcului Călărășilor – 20
Partida Romilor – 73
Partidul „Pentru Patrie” – 19
Partidul Comunist Român (PCR) – 10, 11, 13, 29, 31, 34
Partidul Comunist Român-Filiala Târgu Jiu – 14
Partidul Democrat – 68
Partidul Democrației Sociale din România (PDSR) – 32, 68, 69, 76
Partidul Dreptei Naționale – 13
Partidul Național Liberal – 68
Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat (PNȚCD) – 41, 60
Partidul România Mare (PRM) – 14, 15, 19, 21, 29-34, 52, 53, 57, 58, 59, 68, 69, 71, 73, 86, 114
Partidul SD – 67, 73
Partidul Social Democrat (PSD) – 20, 27
Partidul Socialist al Muncii (PSM) – 32
Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR) – 14, 20, 27, 29-34, 57, 59, 60, 71, 86
Patapievici, Horia-R. – 24-27
Patriarhia Ortodoxă – 40, 45
Pavel, Dan – 34, 58
Permanențe, publicație – 16
Pétain, Philippe – 104, 105
PHARE – 73, 75, 76
Piatra Neamț – 103, 104
Pitești – 37
Platforma „Inițiativa Maghiară Ardeleană” – 89
Plămădeală, Antonie – 41, 42
Ploiești – 40
pluralism – 34
Polonia – 108, 109
Pop, Lucian – 64, 65
Popescu, Corneliu-Liviu – 67
Popescu, Cristian Tudor – 22, 23
populism – 9
postmodernism – 23
Prahova, jud. – 13
Prishtina – 38
privatizare – 36
proprietăți bisericești – 90, 94
proprietăți comunitare – 90, 94
prozelitism – 36, 38
Puncte Cardinale, publicație – 13, 16
- Q**uestiaux, N. – 34
- R**adu, Dumitru – 20
rasism – 9, 10, 13, 25, 33, 34, 47, 48, 49, 71, 73, 74, 79, 88, 99-115
Ratajczak, Dariusz – 109, 110
Rădulescu, Bogdan George – 16
Rășinăreanu, Visarion – 38
reacționarism – 27
rebeliune – 34
reducționism – 22
Reghin – 29
Registrul Comerțului – 63
Republica Moldova (vezi și *Moldova*) – 18, 113
Revista „22” – 72, 80
Revista Română pentru Drepturile Omului – 62, 67, 68
revizionism – 9, 14, 17, 18, 20, 23, 24
Ribbentrop-Molotov, pact – 15, 18
Riga – 115
Roman, Petre – 39, 68
România – *passim*
România liberă, publicație – 23, 24, 80
România Mare, publicație – 14, 31, 32
românism – 14

- romano-catolic – 22
 Romero, Victor C. – 106
 romi – 14, 15, 19, 31-33, 87, 88
 Romuli (jud. Bistrița-Năsăud) – 37
 Roșu (jud. Gorj) – 37
 Ruginoasa (jud. Iași) – 37, 38
 Rusia – 40, 45
- S**alva (jud. Năsăud) – 37
 Sampson, Cynthia – 35
 Satu Mare – 30
 Sărmași – 103
 Săvești (jud. Ialomița) – 37
Scânteia socialismului, publicație – 11, 13
Scânteia, publicație – 31
Scara – revistă de oceanografie ortodoxă, publicație – 36, 49
 Schimanek, Hans Jörg – 110
 schismatic – 36
 Schnetzer, Amanda – 65
Scutul, publicație – 16
 Secretariatul de Stat pentru Culte – 40
 Securitatea, instituție – 10, 21, 30, 42, 56, 58, 68, 85, 98
 Seiple, Robert A. – 76
 Seminar Ortodox – 44
 Seminarul teologic din București – 45
 Senatul României – 30-32, 39, 99
 separatism teritorial – 91, 94
 Serviciul Român de Informații (SRI) – 10, 13, 14, 20, 30, 42, 56, 57, 58, 59, 67, 85-98
 Sfântu Gheorghe – 95
 Sfântul Andrei – 39
 Sfântul Ioan Botezătorul – 24
Sfarmă Piatră, periodic – 16, 18
Sfera politicii, publicație – 80
 Șafir, Michael – 7, 10, 18, 19, 26, 49, 69, 108
 Sibiu – 13, 73
 Sibiu, jud. – 13, 37
 siguranță națională – 13, 93, 94
 Sima, Horia – 15, 16
 Sinagoga „Începutul Științei” – 42
 sindicate – 33, 88
 Sinod – 39, 41
 Slatina – 44
 Slobozia – 44, 103
 Slovacia – 108
 Slovenia – 65
 Societatea „Avram Iancu” din România – 17, 19
 Societatea Timișoara – 72
 Spania – 16
 spionaj – 88
- Stalin, V.I. – 104
 Stan, Valentin – 10, 18, 62, 63, 66
 stare de urgență – 33, 34
 Statele Unite ale Americii (SUA) – 23, 25, 26, 36, 39, 58, 76, 106, 111
 statul de drept – 35, 38, 39
 statut minoritar – 93
 Stolojan, Theodor – 68
 Strategia Națională pentru Romi – 50
 Stroe, Gelu – 19
 Stuttgart – 15
 Subcomisia Interministerială pentru Romi – 50
 Suceava, jud. – 13
 Sullivan, Mark – 58
 Sutești (jud. Brăila) – 37
 Sütő, András – 29
- Ș**ovinism – 9, 10, 15, 21, 31, 32, 42, 47, 48, 71, 72, 74, 75, 79
 Ștefănescu, Manuela – 62
- T**ârgoviște – 44
 Târgu Mureș – 20, 27, 29, 30, 56, 60, 72, 85, 87
 teocrație – 45
 Teoctist Arăpașu, patriarh – 39, 40, 42
 Teodosie Snagoveanu – 36
 teologie pastorală – 45
 teritoriu național – 92
 terorism – 9, 26, 82
 Teșliuc, Cornelia Mihaela – 64, 65
 Teșliuc, Emil Daniel – 64, 65
 Timiș, jud. – 13
 Timișoara – 13, 16, 72, 74
 Toader, George – 32
 Tokay, Gyorgy – 48
 Toma, Mircea – 112
 totalitarism – 13, 80
 Totok, William – 15, 19, 20, 23, 24, 7
Totuși iubirea, publicație – 14, 57
 Transilvania – 17, 19, 30, 31, 39, 41, 72, 89, 91, 92, 113
 Transnistria – 80, 112
 Trifu, Viorel – 42
 Tudor, Corneliu Vadim – 20, 31-33, 68, 69
 Tulucești (jud. Galați) – 37
 Turda (jud. Cluj) – 37
 Turnu Severin – 44
- Ț**ânțăreni (jud. Gorj) – 37
 țigani – vezi *romi*

- U**craina – 18, 52
ultranaționalism – 10, 29, 30, 56, 57, 58, 59, 61, 71, 72, 75, 79, 80, 82, 85, 86
Ungaria – 22, 52, 76, 113
Uniunea Culturală Vatra Românească (jud. Covasna) – 21
Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) – 20, 21, 27, 29, 31, 60, 68, 72, 73, 77, 89, 90
Uniunea Europeană (UE) – 36, 58, 73, 75, 81, 83
Uniunea Forțelor de Dreapta (UFD) – 16
Uniunea Liber Democrată a Romilor din România – 87
Uniunea Națională a Studenților Creștini Ortodocși – 42
Uniunea Românilor Bucovineni – 19
Uniunea Scriitorilor – 26
Universitate – 15, 17
Universitatea „Petru Maior” – 27
Universitatea din Edinburgh – 7
URSS (vezi și *Rusia*) – 15, 18
- V**âlcea, jud. – 13
Valea Jiului – 33
- Valul lui Traian (jud. Constanța) – 37
Van der Stöel, Max – 75
Vânători (jud. Galați) – 37
Vasile, Radu – 40
Vasilescu, Florin – 48
Vatra Românească, organizație – 14, 20, 29-34, 57, 85, 86
Văleni (jud. Maramureș) – 37
Vida, Ioan – 48
Visuia (jud. Bistrița-Năsăud) – 37
Voicu, George – 23
Vrancea, jud. – 13
Vremea, publicație – 14, 57
- W**eber, Renate – 7, 10, 18, 56, 62, 71
Wettig, Gerhard – 55
Wyborcza, publicație – 109
- X**enofobie – 9, 10, 22-24, 33, 41, 42, 48, 49, 57, 88, 99-115
- Z**anc, Grigore – 112
Ziua, publicație – 23, 32

Publicat de

CENTRUL DE RESURSE PENTRU
DIVERSITATE ETNOCULTURALĂ
3400 Cluj, str. Țebeș 21, România
Tel.: +40 264 420 490, fax: +40 264 420 470
E-mail: info@edrc.osf.ro
www.edrc.ro

Tipărit de

3400 Cluj, str. I.L. Caragiale 5-7, ap. 4
Tel./fax: +40 264 433 894
E-mail: ammdesign@rdslink.ro